

DigestaOnline

www.digestaonline.gr

ΕΙΡΗΝΗ Α. ΠΑΤΣΙΑ

ΟΙ ΑΠΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

*Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
Επιβλέπων Καθηγητής Κ. Παναγόπουλος
Κομοτηνή, Σεπτέμβριος 2016*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα μελέτη επιχειρείται η παρουσίαση του ζητήματος των απαλλακτικών ρητρών στο πεδίο της αντικειμενικής ευθύνης και ιδίως της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης όπως έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία και τη νομολογία μέχρι σήμερα.

Στην αρχή παρουσιάζονται σε αδρές γραμμές οι βασικές έννοιες της ενοχής και της υποχρέωσης ενώ γίνεται αναφορά και διάκριση της υποκειμενικής και της αντικειμενικής ευθύνης. Κατόπιν πραγματοποιείται μία αρχική σκιαγράφηση των διάφορων ειδών γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης που παρουσιάζονται τόσο σε ειδικές διατάξεις νόμων όσο και στις επιμέρους διατάξεις του Αστικού Κώδικα. Ταυτόχρονα παρατίθεται και σχετική νομολογία που αναφέρεται σε μορφή αντικειμενικής ευθύνης και ειδικότερα στην ευθύνη από διακινδύνευση.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται το φαινόμενο της επίτασης ή του μετριασμού της ευθύνης των μερών και η βάση αιτιολόγησής του στο νόμο και ακολουθεί η παράθεση της έννοιας των απαλλακτικών ρητρών, της σημασίας τους και των διακρίσεών τους, καθώς και η διάκριση αυτών από συγγενείς μορφές αποκλεισμού και περιορισμού της ευθύνης.

Μετά την παράθεση των γενικών ζητημάτων κατά τα προηγούμενα ακολουθεί η ανάλυση των κατ' ιδίαν περιπτώσεων αντικειμενικής ευθύνης σε συνδυασμό με το φαινόμενο των απαλλακτικών ρητρών που μπορούν να συμφωνηθούν σε κάθε μία περίπτωση ξεχωριστά ή που προβλέπονται ενδεχομένως στις ίδιες τις διατάξεις του κάθε νόμου. Ειδικότερα θα παρουσιασθούν κατωτέρω στην παρούσα τα ζητήματα που δημιουργούνται στις περιπτώσεις της ευθύνης από αλλότριο πταίσμα και πιο συγκεκριμένα τι συμβαίνει στις περιπτώσεις των διατάξεων των άρθρων 334 και 922 ΑΚ, όπως και στις περιπτώσεις του πταίσματος των νομίμων αντιπροσώπων και των οργάνων του νομικού προσώπου. Επιπλέον μελετάται η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών στις περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης που προβλέπονται στην πώληση και στη μίσθωση πράγματος με παράθεση συναφούς νομολογίας επί των ανωτέρω ζητημάτων. Στη συνέχεια καταγράφεται η αντικειμενική ευθύνη που προβλέπεται στις περί αδιοπραξιών διατάξεις όπως στην ΑΚ 918, 924 και 925. Γίνεται δε μνεία ότι για μεθοδολογικούς λόγους πριν από τη μελέτη των τελευταίων

διατάξεων παρατίθεται και η μελέτη της ΑΚ 922. Ομοίως επί των θεμάτων αυτών παρουσιάζεται ενδεικτικά και συναφής νομολογία.

Ακολουθεί η αποτύπωση της αντικειμενικής ευθύνης των ξενοδόχων, όπως ρυθμίζεται στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα και η ευθύνη από διακινδύνευση που προβλέπεται στις αυτοκινητικές διαφορές και ιδίως στο ΓπΝ/1911. Ιδιαίτερη μνεία επιχειρείται στο Ν. 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή και σε όλες τις διατάξεις αυτού που άπτονται περισσότερο ή λιγότερο άμεσα στο υπό μελέτη θέμα των απαλλακτικών ρητρών. Ειδικότερα δε παρουσιάζονται πέραν της γενικής διάταξης του άρθρου 2, τα άρθρα 5, 6 και 8 του ως άνω νόμου.

Έπεται μια συνοπτική σκιαγράφηση του μελετώμενου θέματος στο εργατικό δίκαιο, στον κώδικα αεροπορικού δικαίου όπως αποτυπώθηκε στο Ν. 1815/1988 και μάλιστα όχι σε όλες τις διατάξεις αυτού αλλά σε ορισμένες μόνο. Στη συνέχεια στην παρούσα εισήγηση λόγω της σπουδαιότητάς της γίνεται μία σύντομη αναφορά στην συχνά παρατηρούμενη στο θαλάσσιο εμπόριο ρήτρα, negligence clause, παρότι το ότι περισσότερο άπτεται της υποκειμενικής και όχι της αντικειμενικής ευθύνης.

Σειρά έχει η παράθεση της αντικειμενικής ευθύνης και των απαλλακτικών αυτής ρητρών στη σύμβαση της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, στο Ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος, στο Ν. 314/1976 αναφορικά με την κύρωση της διεθνούς σύμβασης των Βρυξελλών του 1969 για την ευθύνη για ζημιές από ρύπανση θαλασσών με πετρέλαιο, σχετικά με τα αντικείμενα που εκτοξεύονται στο διάστημα αλλά και σχετικά με την ευθύνη από πυρηνική ενέργεια. Πριν τη μελέτη της τελευταίας μορφής ευθύνης παρατίθεται μία σύντομη παράθεση των απαλλακτικών ρητρών που απαντώνται στις τραπεζικές συμβάσεις, ακριβώς λόγω της σπουδαιότητάς αλλά και της συχνότητας της εμφάνισής τους στην πράξη ανεξάρτητα του αν άπτονται ακραιφνώς της αντικειμενικής ευθύνης.

Τέλος ερμηνεύονται σε αδρές γραμμές οκτώ διατάξεις που συναντώνται στον αστικό κώδικα που άπτονται της μελέτης της φύσης της αντικειμενικής ευθύνης στις οποίες ωστόσο είναι μάλλον δυσχερές να μπορεί να συνομολογηθεί απαλλακτική ρήτρα μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.

Κλείνοντας και αντί επιλόγου παρατίθενται οι σχετικά υποστηριζόμενες απόψεις αναφορικά με τη φύση της ακυρότητας των άκυρα συνομολογούμενων

απαλλακτικών ρητρών καθώς επίσης και η τυχόν δυνατότητα παροχής διααστικής προστασίας σε περιπτώσεις ακυρότητας και ποια μορφή έχει αυτή.

Σεπτέμβριος 2016

Ειρήνη Πατσιά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ (ενδεικτικά)	7
Εισαγωγικά Ζητήματα	10
Οι συμφωνίες για την επίταση ή το μετριασμό της ευθύνης	20
Οι απαλλακτικές ρήτρες: έννοια- διακρίσεις- σημασία.....	22
Διάκριση των απαλλακτικών ρητρών από άλλες μορφές αποκλεισμού και περιορισμού της ευθύνης και οριοθέτησή τους	25
Ανάλυση των απαλλακτικών ρητρών στις κατ' ιδίαν περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης.....	28
Συμφωνίες απαλλαγής από την ευθύνη για αλλότριο πταίσμα	28
Οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα.....	28
Ειδικότερα για την ΑΚ 334	29
Παρέμβαση: η απαλλακτική ρήτρα για πταίσμα των νομίμων αντιπροσώπων και των οργάνων του νομικού προσώπου	44
Η κατ' ιδίαν αντιμετώπιση της συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών στην αντικειμενική ευθύνη του ΑΚ.....	45
Οι απαλλακτικές ρήτρες στην αντικειμενική ευθύνη του πωλητή κατ' άρθρο 537 ΑΚ.....	45
Οι απαλλακτικές ρήτρες στην αντικειμενική ευθύνη του εκμισθωτή πράγματος	51
Νομολογία	56
Ειδικότερα για την ΑΚ 922	58
Νομολογία	62
Το κατ' ιδίαν ζήτημα των απαλλακτικών ρητρών στις αδικοπρακτικές ενοχές	63
Ειδικότερα: Η αντικειμενική ευθύνη που προβλέπεται στο άρθρο 918 ΑΚ....	67

Ειδικότερα: η αντικειμενική ευθύνη που προβλέπεται στις διατάξεις των άρθρων 924 παρ. 1 και 925 ΑΚ.....	69
Νομολογία	74
Ειδικότερα: η ευθύνη των ξενοδόχων (άρθρα 834-839 ΑΚ).....	75
Η αντικειμενική ευθύνη στους ειδικούς νόμους.....	79
Η ευθύνη από διακινδύνευση στο ΓπΝ/1911	79
Οι απαλλακτικές ρήτρες στο Ν.2251/1994.....	84
Ειδικότερα: πώληση καταναλωτικών αγαθών και εγγυήσεις.....	95
Ειδικότερα: η ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων	98
Ειδικότερα: η ευθύνη του προσώπου που παρέχει υπηρεσίες.....	104
Στο εργατικό δίκαιο	107
Στον Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου.....	111
Στον Κώδικα Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου.....	115
Στη Σύμβαση της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων.....	116
Από το Ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος.....	118
Από το Ν. 314/1976 που κύρωσε τη διεθνή σύμβαση των Βρυξελλών του 1969 αναφορικά με την ευθύνη για ζημιές από ρύπανση θαλασσών με πετρέλαιο..	121
Σχετικά με την ευθύνη από αντικείμενα που εκτοξεύονται στο διάστημα.....	123
Σχετικά με την ευθύνη από πυρηνική ενέργεια	124
Στις τραπεζικές συμβάσεις.....	126
Νομολογία	128
Λοιπές περιπτώσεις από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα.....	129
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	133
ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ-ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	135
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΜΕΛΕΤΕΣ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	138

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ (ενδεικτικά)

Αθ	Αθηνών
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρ. ή Αριθμ.	Αριθμός
Αρμ.	Αρμενόπουλος
Βλ.	Βλέπε
ΓΟΣ	Γενικοί Όροι των Συναλλαγών
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔικΠροστΚαταναλωτή	Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή
Δωδ.	Δωδεκανήσου
Εδ.	Εδάφιο
ΕΔΠολ	Επιθεώρηση Δικαίου Πολυκατοικίας
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΝ	Επιθεώρηση Ελλήνων Νομικών
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου
ΕισΝ	Εισαγωγικός Νόμος
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΝΔ	Επιθεώρηση Ναυτικού Δικαίου
(Ελλ)Δνη	Ελληνική Δικαιοσύνη

ΕΟΚ	Ευρωπαϊκές Κοινοότητες
Επ.	Επόμενα
Επιμ.	Επιμέλεια
ΕπισπΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
Εφ	Εφετείου
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Αστικού Δικονομικού Δικαίου
Θεσ	Θεσσαλονίκης
ΙονΕπιθΔ	Ιόνιος Επιθεώρηση του Δικαίου
Κερκ	Κέρκυρας
Κτλ/κλπ	Και (τα) λοιπά
ΚΝ	Κωδικοποιητικός Νόμος
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΚριτΕ	Κριτική Επιθεώρηση
ΜΠρ	Μονομελές Πρωτοδικείο
Ν	Νόμος
ΝΔ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ό. π	όπως παραπάνω
Ολ(ομ)	Ολομέλεια
π.χ	παραδείγματος χάριν
παρ.	παράγραφος

Πατρ	Πατρών
ΠΔ	προεδρικό διάταγμα
περ.	περίπτωση
Πειρ	Πειραιώς
ΠΠρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο
Σ	Σύνταγμα
σελ.	σελίδα
σχετ.	σχετικά
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

Εισαγωγικά Ζητήματα

Ενοχή και υποχρέωση- Υποκειμενική και αντικειμενική ευθύνη

Σύμφωνα με το **άρθρο 287 ΑΚ** «*Ενοχή είναι η σχέση με την οποία ένα πρόσωπο έχει υποχρέωση προς άλλο σε παροχή. Η παροχή μπορεί να συνίσταται και σε παράλειψη*»¹. Η υποχρέωση αυτή όμως θα έμενε γράμμα κενό εάν δεν υπήρχε η δυνατότητα εξαναγκασμού του οφειλέτη, η οποία στοιχειοθετεί την έννοια της ευθύνης δηλαδή της υπεγγυότητας ολόκληρης της παρουσίας του και σε εξαιρετικές περιπτώσεις και του ίδιου του προσώπου του, με την έννοια ότι εάν δεν εκπληρώσει την ως άνω υποχρέωσή του ο δανειστής μπορεί να αξιώσει την ικανοποίησή του σύμφωνα με τις διατάξεις της αναγκαστικής εκτέλεσης ή ακόμη και αυτοδύναμα όπου ο νόμος το επιτρέπει². Με άλλα λόγια, αστική ευθύνη είναι το σύνολο των δικαιϊκών κανόνων που καθορίζουν τους γενεσιουργούς λόγους, τη φύση, την έκταση και το περιεχόμενο της υποχρέωσης προς αποζημίωση³. Οι δύο μορφές υπό τις οποίες εμφανίζεται με βάση

¹ Βλ. για την έννοια της ενοχής και Τούση, *Ενοχικόν Δίκαιο, Μέρος Γενικόν*, Αθήναι 1973

² Βλ. Απ. Γεωργιάδης, *Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος*, 1999, σελ. 43-44, Μπαλής, *Ενοχικόν Δίκαιον 1954*, §1 (σελ. 3 επ.), ο ορισμός της ενοχής κατά τον αστικό κώδικα αποδίδει την obligation του ρωμαϊκού δικαίου ενώ με την ενοχή το πρόσωπο σε ορισμένο τομέα της βιοτικής του δράσεως υποτάσσεται στη βούληση άλλου και ειδικότερα η βούληση του οφειλέτη σε ορισμένη ακτίνα δράσης του υποτάσσεται στη βούληση του δανειστή έτσι ώστε υπάρχει εξουσιάζουσα και εξουσιαζόμενη βούληση. Επομένως από την ενοχή προκύπτει αφενός ενοχικό δικαίωμα ή ενοχική αξίωση και αφετέρου υποχρέωση, ενώ στον κώδικα από την πλευρά του δανειστή το ενοχικό δικαίωμα ή αξίωση αποδίδεται με τον όρο απαίτηση ενώ από την πλευρά του οφειλέτη ταυτίζεται με την υποχρέωση ή οφειλή ή το χρέος, βλ. επίσης Μπαλής, *Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου*, 1955, § 182, (σελ. 476 επ.) παρουσία με στενή έννοια είναι το σύνολο των δικαιωμάτων του προσώπου, των δεκτικών χρηματικών αποτίμησης και με την έννοια αυτή είναι υπέγγυος σε αναγκαστική εκτέλεση για τα χρέη του οφειλέτη- φορέα της παρουσίας. Η υπεγγυότητα αυτή της παρουσίας του οφειλέτη ενυπάρχει στην ίδια την έννοια της ενοχής και αποτελεί ενέργεια αυτής πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ο οφειλέτης προς το σκοπό ικανοποίησης του δανειστή υποχρεούται όχι μόνο να υπομένει για τον εαυτό του αναγκαστική εκτέλεση της απόφασης δηλαδή αναγκαστικά μέτρα στρεφόμενα είτε κατά του προσώπου του είτε και ιδίως κατά της παρουσίας του. Αυτήν την υπεγγυότητα των υπαρχόντων του οφειλέτη για αναγκαστική εκτέλεση η γερμανική θεωρία κατ' αρχήν εξέφραζε με τον όρο ευθύνη αντί του όρου ενοχή ενώ στον αστικό κώδικα η ευθύνη είναι στοιχείο και περιεχόμενο της γνήσιας ενοχής, Σταθόπουλος, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 1998, σελ. 40-42, Αστ. Κ. Γεωργιάδης, *Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι*, 2003, σελ. 21-39

³ Βλ. Κοτζάμπαση, *Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών. Αποκλεισμός και περιορισμός της ευθύνης με συμφωνίες και μονομερείς δηλώσεις*, 2001, σελ. 21, βλ. και σελ. 244-245 όπου αναφέρεται ότι τέσσερα είναι τα κριτήρια που χρησιμοποιεί ο νομοθέτης για την κατανομή των κινδύνων και την αναγνώριση του δικαιώματος αποζημίωσης α) το κριτήριο της υπαιτιότητας, β) της διακινδύνευσης με την έννοια της αποκόμισης οφέλους από μια πηγή κινδύνου, γ) της εμπιστοσύνης και δ) το κριτήριο της επιτρεπτής κατ' εξαίρεση επέμβασης σε ξένα αγαθά, Ρήγας, *Απαλλακτικές ρήτρες, Κύρος κατά τον ΑΚ και το Ν. 2251/1994*, 2012, σελ. 1, Ζαφειρία Γ. Δημοπούλου, *Ευθύνη από διακινδύνευση: Οι λόγοι περιορισμού και απαλλαγής από την ευθύνη*,

το διαφορετικό λόγο γέννησης κάθε ευθύνης είναι α) η ενδοσυμβατική ή δικαιοπρακτική, που γεννιέται δηλαδή σε περίπτωση αθέτησης υποχρέωσης που αναλήφθηκε στα πλαίσια μιας δικαιοπραξίας, συνήθως δε συμβάσεως και β) εξωσυμβατική ή εξωδικαιοπρακτική, στις περιπτώσεις εκείνες που η υποχρέωση για αποζημίωση επιβάλλεται από το νόμο, ανεξάρτητα από το αν υπάρχει ή όχι οποιαδήποτε δικαιοπρακτική δέσμευση των μερών⁴. Οι σπουδαιότερες εξωδικαιοπρακτικές ενοχές είναι σύμφωνα με τις διατάξεις του αστικού κώδικα, αυτές που γεννιούνται από αδικοπραξία (ΑΚ 914 επ.), από τον αδικαιολόγητο πλουτισμό (ΑΚ 904 επ.) και από τη διοίκηση αλλοτρίων (ΑΚ 785 επ.), σύμφωνα δε με διατάξεις έξω από τον αστικό κώδικα, είναι πχ από το νόμο για την ευθύνη από αυτοκινητικά ή εργατικά ατυχήματα (ΓπΝ/1911 και Ν. 551/1915 όπως κωδικοποιήθηκε με το β.δ 24 της 7/25.8.1920 αντίστοιχα) ή από το νόμο για την προστασία του καταναλωτή (Ν. 2251/1994) κλπ⁵. Άλλωστε κατά το βασικό κανόνα τη ζημία φέρει εκείνος που την υπέστη (casus sentit dominus) και προκειμένου να επιρριφθεί η ευθύνη σε κάποιον τρίτο απαιτείται η προς αποκατάσταση ευθύνη να θεμελιώνεται στο νόμο άλλως να υπάρχει νόμιμος λόγος ευθύνης. Τέτοιοι δε, συνιστούν η ενδοσυμβατική και η αδικοπρακτική ευθύνη προς αποζημίωση, κατά τα προηγούμενα, η ασφαλιστική αποζημίωση καθώς και η αξίωση αποζημίωσης σε περίπτωση μη κατάρτισης ή ακυρότητας ή ακυρωσίας της δικαιοπραξίας⁶.

Η ευθύνη του οφειλέτη- προσώπου προϋποθέτει υπαιτιότητά του (βλ. ιδίως άρθρα 330, 914 ΑΚ) και έτσι αν η πράξη δεν μπορεί να αποδοθεί σε δόλο ή αμέλειά του, αυτό κατ' αρχήν δεν ευθύνεται, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος για την αρχή της υποκειμενικής ευθύνης⁷. Η υπαιτιότητα αποτελεί ίσως το σημαντικότερο κριτήριο

2003, σελ. 3, βασική διαφορά της αστικής από την ποινική ευθύνη είναι ο σκοπός της που είναι αποκαταστατικός και όχι κυρωτικός

⁴ Συνήθως δε η δεύτερη μορφή παράγεται εκτός δικαιοπραξίας, βλ. για τη διάκριση και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 4

⁵ Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 47-48, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 21, Ρήγας, ό.π, σελ. 1, βλ. και Τούση, ό.π, Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 148 επ. για διακρίσεις της προς αποζημίωση ευθύνης όπου και ομάδες που αναφέρονται είναι η ενδοσυμβατική, η προσυμβατική, η εξωσυμβατική, ο αδικαιολόγητος πλουτισμός, διοίκηση αλλοτρίων, κοινωνία, τα άρθρα 297-300 ΑΚ, η προσβολή εμπραγμάτων δικαιωμάτων, τα προβλεπόμενα σε διατάξεις ειδικών νόμων κλπ

⁶ Βλ. αναλυτικότερα Λιβάνης, Ευθύνη από διακινδύνευση, 2001, σελ. 15-19

⁷ Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 18-19, 238-239 όπου κατ' ακριβολογία γίνεται λόγος ότι πρόκειται για αρχή της τεκμαιρόμενης υπαιτιότητας καθώς υπάρχουν αφενός οι διατάξεις των άρθρων 336 και 342 ΑΚ σύμφωνα με τις οποίες ο οφειλέτης μπορεί να αποκρούσει τον ψόγο περί ευθύνης του, αν αποδείξει ότι δεν είναι υπαίτιος για την αδυναμία (ΑΚ 336) ή την καθυστέρηση της παροχής (ΑΚ 342)

καταλογισμού της ζημίας που επηρέασε το νομοθέτη προκειμένου να καταλογίσει ορισμένη ζημία σε ορισμένο πρόσωπο⁸. Η αρχή αυτή αναφέρεται κατ' αρχήν στις περιπτώσεις δευτερογενούς ευθύνης, που γεννιέται δηλαδή με την αθέτηση της συμβατικής υποχρέωσης, ωστόσο από τη διατύπωση του άρθρου 330 εδ. α ΑΚ συνάγεται ότι αυτή αφορά και στις περιπτώσεις πρωτογενούς ευθύνης αφού σε κάθε περίπτωση δεν παρατηρείται διαφορά στη διάκριση των δύο βαθμών της υπαιτιότητας ούτε στον προσδιορισμό της έννοιας της αμέλειας. Ως εκ τούτου η γενική αρχή της υπαιτιότητας καθιερώνεται από τις διατάξεις των άρθρων 330, 914 και 198 παρ. 1 ΑΚ⁹, διακρίνεται δε σε γνήσια (ΑΚ 914, 919) και σε «νόθο», εξαιρετικά, όπως αποκαλείται στην περίπτωση που απαντάται αντιστροφή του βάρους απόδειξης της υπαιτιότητας όπως στις διατάξεις των άρθρων 923 και 924 παρ. 2 ΑΚ¹⁰. Η αρχή της υπαιτιότητας -άλλως η υποκειμενική ευθύνη- έχει ευνοϊκότερα αποτελέσματα για τον οφειλέτη αφού έχει τη δυνατότητα να απαλλαγεί αν αποδείξει ότι δε βαρύνεται με υπαιτιότητα, έχει ιστορικές καταβολές, πλην όμως δεν είναι ανεξίτητη και τείνει να περιοριστεί στο σύγχρονο δίκαιο, ελληνικό και ξένο, καθώς δεν είναι ικανή να καλύψει όλες τις ζημίες που δημιουργεί η ανθρώπινη συμπεριφορά¹¹. Πολλές φορές μάλιστα ο ζημιωθείς βρίσκεται εκ των πραγμάτων σε δυσχερή θέση και σε αντικειμενική αδυναμία να αποδείξει πταίσμα του ζημιώσαντα ενώ σε άλλες περιπτώσεις η πρόκληση της ζημίας δεν μπορεί να αποδοθεί σε υπαίτια ανθρώπινη συμπεριφορά. Έτσι άρχισε να υιοθετείται η άποψη ότι ιδίως σε περίπτωση ευθύνης από χρησιμοποίηση επικίνδυνων πραγμάτων την ωφέλεια των οποίων απολαμβάνει ο ζημιώσας δεν μπορεί και αυτός να φέρει το σχετικό κίνδυνο, βάσει των αρχών της καλής πίστης και των χρηστών ηθών, αλλά πρέπει ο τελευταίος από τη

ενώ αφετέρου για τις περιπτώσεις των λοιπών παραβάσεων της ενοχής ο οφειλέτης ευθύνεται ανεξαρτήτως πταίσματός του για το πταίσμα των βοηθών του (ΑΚ 334), η αρχή της υποκειμενικής ευθύνης περιορίζεται και δίνεται σημασία στο βάρος απόδειξης.

⁸ Λιβάνης, ό.π, σελ. 19-20

⁹ Βλ. Κουμάνης σε Γεωργιάδης, ΣΕΑΚ, 330, 3

¹⁰ Βλ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, 2002, σελ. 472, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 4 υποσημείωση 7

¹¹ Βλ. Κουμάνης, ό.π, σε Γεωργιάδης, ΣΕΑΚ 330,3, Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 469-472, βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 4 και υποσημείωση 6 όπου αναφέρεται ότι κατά τους Δεληγιάννη-Κορνηλάκη η υποκειμενική ευθύνη είναι «η σπονδυλική στήλη του δικαίου της αστικής ευθύνης όλων των σύγχρονων δικαίων»

στιγμή που απολαμβάνει και αποκτά κέρδος από τα συγκεκριμένα αγαθά να ευθύνεται ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη πταίσματος στο πρόσωπό του¹².

Παραμερισμό της αρχής της υποκειμενικής ευθύνης δημιουργούν α) η «αντικειμενικοποίηση» της έννοιας της αμέλειας¹³, β) το δικονομικό μέσο της αντιστροφής του βάρους της απόδειξης που μπορεί να γίνει είτε νομοθετικά, όπως συμβαίνει με την περίπτωση της νόθου αντικειμενικής άλλως μη γνήσιας υποκειμενικής ευθύνης δηλαδή της υποκειμενικής ευθύνης με αντεστραμμένο το βάρος απόδειξης, είτε νομολογιακά, σύμφωνα με την οποία ο εναγόμενος πρέπει να δημιουργήσει πλήρη δικανική πεποίθηση στο Δικαστήριο ότι δεν τον βαρύνει υπαιτιότητα, γ) το δικονομικό μέσο της *prima facie* probation, ήτοι της εκ πρώτης όψεως απόδειξης (που ωστόσο δεν προβλέπεται στον ΚΠολΔ) που στηρίζεται στην αρχή της συνήθους πορείας των πραγμάτων δηλαδή στην αντίληψη ότι το συμπέρασμα για μια κατάσταση δυνατόν να συνάγεται ή να πιθανολογείται από την απόδειξη ορισμένων πραγματικών γεγονότων ή από ορισμένα αναμφισβήτητα γεγονότα μέχρι να αποδειχθεί το αντίθετο και δ) η καθιέρωση της ευθύνης «από λόγους επιείκειας»¹⁴ προς το ζημιωθέντα, όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, όπου όμως η αποζημίωση που καθιερώνει ο νόμος δεν είναι πλήρης, αλλά εύλογη, προσδιοριζόμενη κατά περίπτωση, κατά την κρίση του Δικαστηρίου. Τέλος, βασικότερο ρήγμα στην αρχή του πταίσματος ως κριτήριο του καταλογισμού αποτελεί η καθιέρωση από το νόμο της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης δηλαδή της ευθύνης που θεμελιώνεται στο γεγονός ότι από ορισμένο αντικείμενο που ενέχει κίνδυνο ή από δραστηριότητα που ενέχει αυξημένη επικινδυνότητα προκαλείται ζημία σε τρίτο ανεξάρτητα από το αν ο ζημιώσας ήταν υπαίτιος ή όχι για την πράξη αυτή, με αποτέλεσμα και την απαλλαγή του ζημιωθέντος από την υποχρέωση απόδειξης πταίσματος του υποχρέου σε αποζημίωση αλλά και του γεγονότος ότι τυχόν έλλεψη πταίσματος του υποχρέου δεν παίζει κανένα ρόλο¹⁵. Κατ' εξαίρεση, επομένως, ο νόμος αναγνωρίζει ευθύνη με τη συνδρομή άλλων προϋποθέσεων και

¹² Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 5-6, 10 και υποσημείωση 37, ο ρωμαϊκής προέλευσης κανόνας «*casum sensit dominus*» δεν μπορεί να τύχει ανεξαιρέτης εφαρμογής

¹³ Βλ. εκτός των λοιπών υποσημειώσεων και Λιβάνης, ό.π, σελ. 21 όπου αναφέρεται ότι υποστηρίζεται ότι δεν ενδείκνυται η «αντικειμενικοποίηση» της αμέλειας στο πεδίο της αδικοπρακτικής ευθύνης ενώ ενδείκνυται στο πλαίσιο της συμβατικής ευθύνης.

¹⁴ Βλ. και Λιβάνης, ό.π, σελ. 22 ο οποίος μαζί με την εγγυητική ευθύνη και την ευθύνη από διάψευση της εμπιστοσύνης τη θεωρεί κριτήριο καταλογισμού της ζημίας.

¹⁵ Βλ. αναλυτικότερα, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 4-10

χωρίς να υφίσταται υπαιτιότητα του προσώπου οπότε γίνεται λόγος για αντικειμενική ευθύνη¹⁶, χωρίς ωστόσο να διατυπώνεται γενικός κανόνας, οπότε απαντάται *numerus clauses* των περιπτώσεων αντικειμενικής ευθύνης¹⁷.

Περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης¹⁸ που απαντώνται σε ειδικές διατάξεις του νόμου ή στον ΑΚ τυγχάνουν ενδεικτικά οι κάτωθι:

- Με βάση την ιδέα ή το κριτήριο του καταλογισμού της διακινδύνευσης και ειδικότερα της επικινδυνότητας του αντικειμένου που εξουσιάζει ο ζημιώσας ή της δραστηριότητας που αυτός ασκεί, παρατηρούνται οι εξής περιπτώσεις ευθύνης που είναι γνήσια αντικειμενική¹⁹, ανεξάρτητη από οποιοδήποτε πταίσμα και αφορώσα ζημίες που δεν είναι απαραίτητο να οφείλονται καν σε άδικη, παράνομη πράξη του υποχρέου ή έστω τρίτου προσώπου, με τον έλληνα νομοθέτη να ακολουθεί τη μέθοδο του ειδικού νόμου και όχι της γενικής ρήτηρας για τη θεσμοθέτηση της ευθύνης αυτής²⁰: α) η προβλεπόμενη στο άρθρο 924 παρ. 1 (ευθύνη του κατόχου μη χρήσιμου κατοικίδιου ή μη κατοικίδιου ζώου), β) η ευθύνη εκ του άρθρου 925 ΑΚ δηλαδή η ευθύνη για ζημία από πτώση κτίσματος, γ) ο νόμος ΓπΝ/1911 «περί της εξ αυτοκινήτων ποινικής και αστικής ευθύνης» και ειδικότερα το άρθρο 4 αυτού για την ευθύνη για ζημίες από αυτοκίνητα, δ) ο Ν. 551/1915 και ειδικότερα το άρθρο 1 αυτού για την ευθύνη από εργατικά ατυχήματα, ε) ο Ν. 314/1976 (που κυρώνει τη διεθνή σύμβαση των Βρυξελλών του 1969), όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε, αναφορικά με την ευθύνη για ζημίες από ρύπανση (θαλασσών κλπ) με πετρέλαιο εξαιτίας διαφυγής ή εκροής αυτού από το πλοίο, ε) ο Ν. 563/1977 (που κυρώνει τη διεθνή σύμβαση Ουάσιγκτον,

¹⁶ Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 19, Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 468-469, για τη διάκριση σε υποκειμενική και αντικειμενική βλ. και Τούση, ό.π, Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 150-151, Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 1998, σελ. 310-312, όπου αναφέρεται ότι μεταξύ της αντικειμενικής και υποκειμενικής ευθύνης υπάρχουν οι περιπτώσεις της αποκαλούμενης μη γνήσιας ή νόθου αντικειμενικής ευθύνης όπου στην πραγματικότητα υπάρχει υποκειμενική ευθύνη δηλαδή απαιτείται υπαιτιότητα η οποία τεκμαίρεται μαχητά δηλαδή ο δανειστής- ζημιωθείς δε χρειάζεται να αποδείξει την ύπαρξή της και ο οφειλέτης για να απαλλαγεί πρέπει να αποδείξει ότι δεν τον βαρύνει υπαιτιότητα. Περιπτώσεις μη γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης προβλέπονται στις ΑΚ 923, 924§2 αλλά νόθος αντικειμενική είναι κι η ενδοσυμβατική ευθύνη των άρθρων 335, 336, 342, 362 και 363 ΑΚ.

¹⁷ Βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 10

¹⁸ Για περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης βλ. και Τούση, ό.π, Ενοχικόν Δίκαιο, σελ. 151 όπου πλην των κάτωθι αναφερόμενων αναφέρεται και η ΑΚ 132, 153 και 57

¹⁹ Για την ευθύνη από διακινδύνευση βλ. και Αναστάσιος Βαλτούδης, Η αναλογική εφαρμογή των λόγων ευθύνης από διακινδύνευση, ΕλλΔνη 2016, 329 επ., Λιβάνης, ό.π, σελ. 23

²⁰ Βλ. αναλυτικότερα Λιβάνης, ό.π, σελ. 27-29

Λονδίνου και Μόσχας του 1972) αναφορικά με την ευθύνη για ζημίες που προκαλούνται από αντικείμενα που εκτοξεύονται στο διάστημα, στ) το άρθρο 29 του Ν. 1650/1986, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε, αναφορικά με την ευθύνη για ζημίες από τη ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ζ) ο Ν. 1758/1988 (κύρωση σύμβασης Παρισίων του 1960), όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε, σχετικά με την ευθύνη του εκμεταλλευόμενου πυρηνική εγκατάσταση για ζημίες από πυρηνικό ατύχημα, η) τα άρθρα 106-121 του Ν. 1815/1988 σχετικά με την ευθύνη του εκμεταλλευόμενου αεροσιμότος για ζημίες κατά την αεροπορική μεταφορά και θ) το άρθρο 6 του Ν. 2251/1994 σχετικά με την ευθύνη των παραγωγών για ζημίες που προκαλούνται στους καταναλωτές από ελαττωματικά προϊόντα.²¹ Χαρακτηριστικά της εν λόγω ευθύνης είναι ότι α) επιβάλλεται απευθείας από το νόμο, β) στην πλειοψηφία των περιπτώσεων της είναι εξωδικαιοπρακτική και κυρίως αδικοπρακτική, γ) δεν προϋποθέτει πράξη ούτε υπαίτια ή παράνομη συμπεριφορά και για τη γέννησή της αρκούν συχνά φυσικά γεγονότα και παράγοντες που δεν σχετίζονται με τον άνθρωπο, προϋποθέτει όμως ζημία, δ) απαιτεί σχέση του υπαίτιου προσώπου και της πηγής κινδύνου και ε) προϋποθέτει αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ νόμιμου λόγου ευθύνης και ζημίας σύμφωνα με την αρχή της πρόσφορης αιτιώδους συνάφειας²². Άμεση συνάρτηση για την αναγνώριση υποχρέωσης για αποζημίωση στις περιπτώσεις πρόκλησης ζημιών από προϊόντα του σύγχρονου τεχνολογικού εξοπλισμού, ανεξάρτητα από υπαιτιότητα, είναι η πραγματοποίηση του τυπικού εγγενούς κινδύνου της συγκεκριμένης πηγής

²¹ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 473, 674-675, Σταθόπουλος, ό.π, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 312-313, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 18-20 όπου αναφέρεται ότι το νδ 53 της 19/20.9.1974 για την ευθύνη για ζημίες από σύλληψη ή κράτηση κατά παράβαση της συνθήκης της Ρώμης του 1950 «περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» καθιερώνει αντικειμενική ευθύνη και όχι από διακινδύνευση βλ. και υποσημείωση 40 στη σελίδα 18 όπου αναφέρεται ότι ο Φίλιος εντάσσει στις περιπτώσεις τις ευθύνης από διακινδύνευση και την ευθύνη του ανίκανου για καταλογισμό του άρθρου 918 ΑΚ.

²² Δημοπούλου, ό.π, σελ. 14-17 όπου γίνεται και αναφορά της απόψεως ότι η θεωρία της πρόσφορης αιτιώδους συνάφειας δεν είναι πρόσφορη εν προκειμένω και πρέπει να υιοθετηθεί η θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου, βλ. και Λιβάνης, ό.π, σελ. 27-32, όπου ο ίδιος σημειώνει ότι ορθότερο όμως για την έννοια της παρανομίας θα ήταν να προσφύγουμε στην άποψη που έχει ως βάση όχι τη συμπεριφορά ενός ατόμου αλλά την προσβολή ορισμένου δικαιώματος ή εννόμου συμφέροντος του ζημιωθέντος και επομένως ότι το αποτέλεσμα της ενέργειας αντιβαίνει στο νόμο αρκεί για τη θεμελίωση της παρανομίας χωρίς να απαιτείται να ερευνηθεί η παρανομία υπό το πρίσμα ότι η συμπεριφορά του πράξαντος προσβάλλει κάποιο κανόνα δικαίου.

που της προσδίδει το χαρακτήρα της «διαίτερα επικίνδυνης» που απαντάται α) όταν ο κίνδυνος δεν μπορεί να «ελεγχθεί» με καταβολή τις απαιτούμενης στις συναλλαγές επιμέλειας, β) αποτελεί μεν απειλή για τα άτομα πλην όμως αυτά λόγω του σύγχρονου τρόπου ζωής τα χρησιμοποιούν, γ) έχει ιδιαίτερη ένταση που ερμηνεύεται ή ότι πραγματώνεται συχνά ή ότι προκαλεί ιδιαίτερα μεγάλες ζημιές όταν προκληθεί και δ) είναι ασυνήθιστος δηλαδή αποτελεί κατά τη νομική έννοια «τυχηρό». Ο φορέας, ο εξουσιαστής ή αυτός που αντλεί ωφελήματα από τη συγκεκριμένη πηγή κινδύνου που είτε ακόμη και με την απλή κατοχή είτε με τη δραστηριότητά του δημιουργεί υπαρκτό για τρίτα πρόσωπα κίνδυνο πρέπει και είναι δίκαιο να φέρει και τη σχετική ευθύνη και τον κίνδυνο ανεξάρτητα από το αν βαρύνεται ή όχι με υπαιτιότητα καθώς αντλεί σχετικά οφέλη έχει τη δυνατότητα να ασφαλιστεί έναντι των κινδύνων και να λάβει προληπτικά μέτρα προς αποφυγή πρόκλησης ζημιών σε τρίτους²³. Στην περίπτωση της αντικειμενικής ευθύνης και δη στην ευθύνη από διακινδύνευση παλαιότερα υπήρχε διχογνωμία κατά πόσο έβρισκε εφαρμογή η ΑΚ 300 ενώ υποστηριζόταν η άποψη ότι απαιτούνταν πταίσμα του ζημιωθέντα. Σήμερα επικρατεί η ορθή άποψη ότι η χρήση του όρου «πταίσμα» στη διάταξη αυτή γίνεται από λόγους παράδοσης περισσότερο και όχι για να αποκλειστεί η εφαρμογή της στις περιπτώσεις της αντικειμενικής ευθύνης. Άλλωστε ειδικές εκφάνσεις της ως άνω διάταξης υπάρχουν και σε ειδικούς νόμους που προβλέπουν ευθύνη από διακινδύνευση και αντίθετη θεώρηση των πραγμάτων θα ήταν ασυνεπής και αντιφατική από την πλευρά του νομοθέτη και για λόγους ισότητας, ενώ άλλωστε ορισμένα νομοθετήματα που καθιερώνουν ευθύνη από διακινδύνευση περιέχουν ως λόγο απαλλαγής από την ευθύνη ή μείωσης της οφειλόμενης αποζημίωσης του ζημιώσαντος, την υπαίτια συμπεριφορά του ζημιωθέντος²⁴. Περαιτέρω στην περίπτωση της

²³ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 11-14 όπου γίνεται αναφορά ότι δεν πρέπει να συγχέονται εννοιολογικά οι όροι αντικειμενική ευθύνη και ευθύνη από διακινδύνευση καθώς η τελευταία ευθύνη εμπεριέχει την «πηγή κινδύνου» αλλά και τη «διακινδύνευση» καθώς και σελ. 21-23 όπου αναφέρεται ότι για πολλές πηγές κινδύνων δεν έχει προβλεφθεί νομοθετικά η αντικειμενική ευθύνη με αποτέλεσμα να τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις των άρθρων 914 επ. ΑΚ και η αρχή της υποκειμενικής ευθύνης με περαιτέρω αποτελέσματα τη δημιουργία άτοπων καταστάσεων, για το λόγο δε αυτό και προτείνεται η διορθωτική παρέμβαση του δικαστή, βλ. και Λιβάνης, ό.π, σελ. 23, 32-37

²⁴ Βλ. αναλυτικότερα Δημοπούλου, ό.π, σελ. 27-36, Λιβάνης, ό.π, σελ. 42-43, 48, 50

αντικειμενικής ευθύνης και επομένως και στην ευθύνη από διακινδύνευση οι τυχαίοι παράγοντες καταλογίζονται πάντοτε και δεν αποκλείονται τα τυχηρά γεγονότα, ωστόσο η ανωτέρα βία συνιστά λόγο ολοκληρωτικής απαλλαγής από κάθε είδος ευθύνης ενώ σε υφιστάμενα νομοθετήματα που καθιερώνουν ευθύνη από διακινδύνευση υπάρχουν διατάξεις που κατονομάζουν ρητά την ανωτέρα βία ως λόγο απαλλαγής. Όμως και σε όσες περιπτώσεις δεν προβλέπεται ρητά τέτοιος λόγος απαλλαγής το ορθότερο μάλλον είναι να επιτρέπεται η απαλλαγή διότι η ανωτέρα βία αποτελεί λόγο που διακόπτει τον αιτιώδη σύνδεσμο που πρέπει να υφίσταται μεταξύ της συμπεριφοράς και της ζημίας για να αναγνωριστεί ευθύνη κάποιου²⁵. Τέλος με δικαιοπραξία των μερών δηλαδή με σύμβαση μπορεί να συμφωνείται τόσο η επαύξηση όσο και ο περιορισμός της προβλεπόμενης ευθύνης από διακινδύνευση, όπως θα αναφερθεί αναλυτικά κατωτέρω με εφαρμογή, σύμφωνα με επιμέρους απόψεις, των διατάξεων των άρθρων 332 επ. ΑΚ ή των γενικών διατάξεων των άρθρων 178 επ., 281, 288 ΑΚ και των σχετικών με την προσβολή της προσωπικότητας ή των χρηστών ηθών ή από λόγους γενικότερου δημόσιου συμφέροντος, ενώ τέτοιες απαλλακτικές ρήτρες μπορούν να προβλέπονται και σε ειδικές διατάξεις²⁶.

- Με κύρια δικαιολογία το ότι η ζημία προέρχεται από πρόσωπα ή πράγματα που χρησιμοποιεί κάποιος για να αυξήσει την ικανότητά του για πορισμό

²⁵ Βλ. αναλυτικότερα Δημοπούλου, ό.π, σελ. 57-62, όπου αναφέρεται ότι στην αλλοδαπή προβλέπεται και ένας ακόμη λόγος απαλλαγής από την ευθύνη η αποκαλούμενη ενέργεια «επί ιδίω κινδύνω» που υπάρχει στην περίπτωση που ο ζημιωθείς εξέθεσε τον εαυτό του σε κάποιο κίνδυνο με δική του ενέργεια ή συμπεριφορά και ειδικότερα πρόκειται για την περίπτωση που κάποιος εκούσια αποδέχεται ένα ιδιαίτερο και συγκεκριμένο κίνδυνο έχοντας επίγνωση του γεγονότος ότι μπορεί να επέλθει ζημία στον ίδιο χωρίς όμως να αποδέχεται και το αποτέλεσμα, ενώ στην Ελλάδα μάλλον η ως άνω περίπτωση εξισώνεται με την ΑΚ 300, Λιβάνης, ό.π, σελ. 66-67 όπου αναφέρονται η υποκειμενική και αντικειμενική θεωρία για τη διάκριση ποιο περιστατικό συνιστά ανωτέρα βία αλλά και η ανωτέρω άποψη περί διακοπής του αιτιώδους συνδέσμου καθώς επίσης και η άποψη του συγγραφέως ότι κρίσιμο στοιχείο για το χαρακτηρισμό ενός περιστατικού ως ανωτέρας βίας στην ευθύνη από διακινδύνευση αποτελεί το κατά πόσο αυτό συνετέλεσε ή όχι στο να πραγματοποιηθεί ο κίνδυνος από τη λειτουργία του πράγματος. Αν δηλαδή αυτό βρίσκεται σε άμεση σχέση με το κίνδυνο από τη λειτουργία του πράγματος αποτελεί τυχηρό και καταλογίζεται στον υπεύθυνο ενώ αν είναι απομακρυσμένο από το κίνδυνο που εκπηγάζει από το πράγμα και δεν είχε καμία επίδραση σε αυτόν θα πρόκειται για ανωτέρα βία με τη σημείωση ότι αν προχωρήσουμε σε πράγματα ή δραστηριότητες που εμφανίζουν μεγαλύτερη επικινδυνότητα στενεύει μάλλον ο κύκλος των περιστατικών που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ανωτέρα βία, όπως στον αεροπορικό μεταφορά.

²⁶ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 63-65 και κατωτέρω αναλυτικά

κέρδους ή για ανάπτυξη της οικονομικής του δραστηριότητας σύμφωνα με την ιδέα του επαγγελματικού κινδύνου, απαντώνται οι περιπτώσεις α) της ευθύνης του νομικού προσώπου για τις πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του κατ' άρθρο 71 ΑΚ και β) η ευθύνη του προστήσαντος για το πταίσμα του προστηθέντος του κατ' άρθρο 922 ΑΚ και αναφορικά με την αδιοπρακτική ευθύνη²⁷. Παράλληλα στην κατηγορία αυτή δηλαδή στην πρόβλεψη ευθύνης για αλλότριες πράξεις υπάγεται και α) η ευθύνη του αντιπροσωπευόμενου για πταίσμα του νόμιμου αντιπροσώπου του κατ' άρθρο 330 εδ. α' ΑΚ και β) η ευθύνη του οφειλέτη για πταίσμα του βοηθού εκπληρώσεως κατ' άρθρο 334 ΑΚ²⁸. Και στις περιπτώσεις αυτές χωρεί εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 300 ΑΚ²⁹.

- Για λόγους επιείκειας, προβλέπεται η ευθύνη εκ **του άρθρου 918 ΑΚ** σύμφωνα με το οποίο «Αυτός που προξένησε τη ζημία, εφόσον κατά τις διατάξεις των άρθρων 915 έως 917 δεν έχει ευθύνη, μπορεί να καταδικαστεί από το δικαστήριο ύστερα από εκτίμηση της κατάστασης των μερών σε εύλογη αποζημίωση αν η ζημία δεν μπορεί να καλυφθεί από άλλού» και η περίπτωση που προβλέπεται από **το άρθρο 286 παρ. 1 ΑΚ** σύμφωνα με το οποίο «Εκείνος που επιχείρησε σύμφωνα με το προηγούμενο άρθρο (δλδ ΑΚ 285 σχετικά με την κατάσταση ανάγκης) την καταστροφή ευθύνεται σε αποζημίωση, αν είχε προκαλέσει υπαίτια τον κίνδυνο, σε κάθε άλλη περίπτωση μπορεί κατά τις περιστάσεις να καταδικαστεί σε εύλογη αποζημίωση»³⁰. Στην περίπτωση των άρθρων 915-918 ΑΚ δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής η ΑΚ 300 παρ. 2 αφού η τελευταία διάταξη αναφέρεται σε υπαιτιότητα των προσώπων την ευθύνη των οποίων έχει ο ζημιωθείς αλλά ο ακαταλόγιστος δεν έχει την ευθύνη των νομίμων αντιπροσώπων του. Όσον αφορά την παρ. 1 του άρθρου 300 ΑΚ σύμφωνα με μία άποψη δεν επιτρέπεται η εφαρμογή του στις εν προκειμένω περιπτώσεις αφού δεν επιτρέπεται να θεωρήσουμε τα ακαταλόγιστα άτομα συνυπεύθυνα μιας και δεν έχουν ικανότητα για καταλογισμό. Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη το οικείο πταίσμα του ακαταλόγιστου προσώπου λαμβάνεται υπόψη για τον καθορισμό

²⁷ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 473

²⁸ Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 248

²⁹ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 37

³⁰ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 473, Σταθόπουλος, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 311

της αποζημίωσης κατ' άρθρο 918 ΑΚ, λύση που επιβάλλεται και από τους λόγους επιείκειας³¹.

- Η πρόβλεψη της ευθύνης λόγω μη εκπλήρωσης στις διεθνείς πωλήσεις κινήτων κατά τη σύμβαση της Βιέννης η οποία δεν προϋποθέτει υπαιτιότητα³².
- Περίπτωση αντικειμενικής ευθύνης- άλλως ευθύνης χωρίς πταίσμα- που καθιερώνεται ευθέως από το νόμο συνιστά επίσης η ευθύνη των ξενοδόχων που προβλέπεται στα άρθρα 834 επ. ΑΚ³³ αλλά και
- Στις περιπτώσεις διάψευσης της πίστης ότι καταρτίσθηκε έγκυρη δικαιοπραξία με σκοπό την προστασία της εμπιστοσύνης που είχε δείξει ο ζημιωθείς σε δηλώσεις κλπ του ζημιώσαντος (ΑΚ 132, 145, 153, 171 παρ. 2, 225, 231 παρ. 2, 234)³⁴.

Νομολογία

Η ΕφΔωδ 92/2014³⁵ περιγράφει την ευθύνη από διακινδύνευση.

Η σημασία που δίνει η νομολογία στη συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών μεταξύ των συμβαλλομένων μερών και στις περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης προκύπτει και από τις πρόσφατες με αριθμούς 18 και 19/2015 ΑΠ (ολομ) και την προγενέστερη ΑΠ (ολομ) 14/2013³⁶ με τις οποίες κρίνεται γενικά, η εγκυρότητα της απαλλακτικής ρήτρας «claims made policy» (αξιώσεις που θα προβληθούν), στην ασφάλιση επαγγελματικών κινδύνων έτσι ώστε κρίνεται έγκυρος ο όρος για υποχρέωση ανακάλυψης της ζημίας μέσα στην περίοδο της ουσιαστικής διάρκειας της ασφάλισης, με την τήρηση της υποχρέωσης αυτής να συνιστά προϋπόθεση για τη γέννηση της αξίωσης προς αποζημίωση.

³¹ Αναλυτικότερα βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 37-46

³² Βλ. Κουμάνης, σε Γεωργιάδης ΣΕΑΚ, ό.π, 330, 3

³³ Βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 35 και υποσημείωση 58 στην αυτή σελίδα

³⁴ Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 311, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 9-10 η οποία κατατάσσει τις διατάξεις των άρθρων 132, 171, 153, 225 286 και 918 ΑΚ μαζί με τα άρθρα 388, 409, 674-675 και 331 ΑΚ που παραπέμπει στην ΑΚ 918 στην αποκαλούμενη «ευθύνη από λόγους επιείκειας» προς το ζημιωθέντα δηλαδή ευθύνη σε βάρος του ζημιώσαντα παρά το γεγονός ότι κατά συνεπή εφαρμογή της υποκειμενικής ευθύνης αυτός δε βαρύνεται με πταίσμα.

³⁵ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

³⁶ Η πρώτη Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, η δεύτερη Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ και Ε7 2016/427 και η τρίτη Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, Ε7 2013/1170, ΔΕΕ 2013/807, ΧριΔ 2013/606, ΕΕμπΔ 2013/647, ΕπισκεΔ 2013/306, ΕΠΙΔΙΚΙΑ 2013/343, Αρμ 2014/65,243

Οι συμφωνίες για την επίταση ή το μετριασμό της ευθύνης

Σύμφωνα με την ενδοτικού δικαίου διάταξη του άρθρου 330 εδ. α' ΑΚ « Ο οφειλέτης ενέχεται, αν δεν ορίστηκε κάτι άλλο, για κάθε αθέτηση της υποχρέωσής του από δόλο ή αμέλεια δική του ή των νομίμων αντιπροσώπων του.». Από την τελευταία διάταξη συνάγεται ότι κατ' αρχήν τα μέρη είναι ελεύθερα στα πλαίσια της ελευθερίας των συμβάσεων του άρθρου 361 ΑΚ να αυξήσουν ή να περιορίσουν την, προβλεπόμενη από το νόμο, ρύθμιση της ευθύνης του οφειλέτη³⁷. Ο περιορισμός ή η επίταση της ευθύνης επέρχεται είτε από το νόμο, όπως στα άρθρα 344, 355, 499, 732, 746, 811, 823 ΑΚ κλπ, οπότε και ορίζεται ρητά, είτε με ειδική συμφωνία των μερών, από την οποία πρέπει να συνάγεται με σαφήνεια η βούλησή τους διότι εν αμφιβολία ισχύει η ως άνω αναφερόμενη διάταξη³⁸.

Οι συμφωνίες επίτασης της ευθύνης μπορεί από τη μια μεριά να προβλέπουν ευθύνη του οφειλέτη και για ελαφρά αμέλεια, στις περιπτώσεις που προβλέπεται ευθύνη μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια, ή ευθύνη και για τα τυχηρά και την ανωτέρα βία. Οι συμφωνίες αυτές είναι κατ' αρχήν έγκυρες, αφού δεν απαγορεύονται ρητά από τον αστικό κώδικα, πλην αν οδηγούν σε ακυρότητά τους λόγω της αντίθεσης σε διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, όπως τα άρθρα 178, 179 και 281 ΑΚ καθώς επίσης και τα άρθρα 200, 288 και 409 ΑΚ³⁹.

Ο περιορισμός της ευθύνης του οφειλέτη μπορεί να είναι ποσοτικός, ποιοτικός ή και χρονικός⁴⁰. Στην τελευταία δε περίπτωση ο περιορισμός δεν πρέπει

³⁷ Βλ. Σταθόπουλος σε ΑΚ Γεωργιάδη- Σταθόπουλο, 332, 1-2, του ίδιου, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 126-127, Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 252, Κουμάνης, σε Γεωργιάδης, ΣΕΑΚ, 332,3

³⁸ Βλ. Κουμάνης, ό.π, σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, 332, 6

³⁹ Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 252-253, Κουμάνης, ό.π, σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, 332,4, Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 248, Χριστόφορος Χριστοφορίδης, Αι συμβάσεις περί της αστικής ευθύνης, ΝοΒ 1969, σελ. 1060- 1063

⁴⁰ Βλ. πλην των λοιπών υποσημειώσεων και Δελούκας, Οι Γενικοί όροι συναλλαγών, το πρόβλημα των συμβάσεων προσχωρήσεως, 1952, σελ. 312 επ. όπου κατηγοριοποιεί τις ρήτρες που αποσκοπούν στον αποκλεισμό ή τον περιορισμό της ευθύνης του επιχειρηματία στις α) ρήτρες αποκλεισμού της ευθύνης από το συμβατικό πταίσμα του επιχειρηματία ή του προσωπικού του, β) ρήτρες που περιορίζουν τη συνεπεία πταίσματος ή και αντικειμενικής ευθύνης του επιχειρηματία οφειλόμενη κατά το νόμο αποζημίωση, γ) ρήτρες που αποσκοπούν στην έκπτωση του πελάτη από τις συμβατικές του αξιώσεις σε περίπτωση παραλείψεως αναγγελιών και δηλώσεων που επιβάλλονται από τον επιχειρηματία, δ) ρήτρες που αποσκοπούν στη μεταβολή της δωσιδικίας και ε) ρήτρες που επιβάλλουν υποχρεωτικά τη διαιτησία ως τρόπο λύσης των διαφορών που μελλοντικά θα προκύψουν σε μία σύμβαση, ενώ στις ρήτρες ποσοτικού περιορισμού της οφειλόμενης αποζημίωσης στις οποίες η αποζημίωση δεν μπορεί να υπερβεί ένα ανώτατο όριο κατατάσσει τις θαλάσσιες και χερσαίες φορτωτικές με τη μορφή του καθορισμού πάγιου ποσού αποζημίωσης κατά δέμα ή

να προσκρούει στη διάταξη του άρθρου 275 ΑΚ⁴¹. Οι συμφωνίες για τον ει των υστέρων⁴² μετριασμό της ευθύνης του οφειλέτη είτε για εξολοκλήρου απαλλαγή του από κάθε ευθύνη (ρήτρα περί ανευθύνου) είτε περί ευθύνης του για ορισμένο βαθμό πταίσματος ενώ ο νόμος προβλέπει ευθύνη για κάθε πταίσμα, είναι έγκυρες εφόσον αναφέρονται σε πραγματικά περιστατικά που συνέβησαν στο παρελθόν. Αυτό γιατί μια τέτοια συμφωνία αποτελεί απαλλοτρίωση- παραίτηση του γεννημένου και υφιστάμενου κατά τη χρονική στιγμή της συμφωνίας περιουσιακού δικαιώματος του δανειστή προς αποζημίωση και δε χρήζει ιδιαίτερης προστασίας πλην αν προσκρούει στα άρθρα 178, 179 και 281 ΑΚ και την ΑΚ 409, αν πρόκειται για ποινική ρήτρα⁴³.

Τέλος μπορούν να υπάρξουν περιορισμοί της ευθύνης του οφειλέτη από το νόμο ευθέως, όπως στην περίπτωση της ευθύνης του δωρητή μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια (ΑΚ 499) ή στο χρήστη του χρησιδάνειου (ΑΚ 811) ή όταν ο νομοθέτης καθορίζει διαφορετικά το μέτρο της ευθύνης (πχ ΑΚ 1396)⁴⁴.

μονάδα βάρους των μεταφερόμενων εμπορευμάτων για την περίπτωση της απώλειας ή βλάβης αυτών ενώ στις ρήτρες χρονικού περιορισμού της ευθύνης κατατάσσει την ασφάλεια και τη θαλάσσια μεταφορά (τις φορτωτικές και τα ναυλοσύμφωνα) ενώ στα ασφαλιστήρια εμφανίζονται ως ρήτρες που καθορίζουν ορισμένη προθεσμία εντός της οποίας πρέπει να αναγγελθεί η επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου ή να πληρωθούν τα ασφάλιστρα

⁴¹ Βλ. και Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 253-254

⁴² Βλ. και Σταθόπουλος, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 127

⁴³ Βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 252- 253, Κουμάνης, ό.π, σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, 332,5, Ρήγας, ό.π, σελ. 5-6, Βλ. Βαθρακοκοίλης, Ερνομακ, Ερμηνεία νομολογία Αστικού Κώδικα (κατ' άρθρο) Τόμος Β' Γενικό Ενοχικό (Άρθρα 287-495), Αθήνα 2003, σελ. 190

⁴⁴ Βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 23

Οι απαλλακτικές ρήτρες: έννοια- διακρίσεις- σημασία

Οι απαλλακτικές ρήτρες είναι οι συμβατικές ρήτρες περί περιορισμού ή αποκλεισμού της ευθύνης και παρεμβάλλονται στο χώρο του δικαίου μεταξύ οφειλής και ευθύνης, αναφέρονται δε στο χρόνο πριν από τη γένεση της ευθύνης⁴⁵. Με αυτές επιχειρείται ένας διαφορετικός σε σχέση από τον προβλεπόμενο από το νόμο, καθορισμός της ευθύνης, χωρίς να επηρεάζεται η οφειλή.

Ο ανωτέρω ορισμός χρησιμοποιείται για τις άμεσες απαλλακτικές ρήτρες (ή άμεσες ρήτρες αποκλεισμού και περιορισμού της ευθύνης ή άμεσες ρήτρες περί ανευθύνου)⁴⁶. Αυτές είναι συνήθεις στις συναλλαγές και χρησιμοποιούνται ιδίως από τους ισχυρότερους συμβαλλόμενους στους ασθενέστερους αντισυμβαλλόμενους τους, όπως για παράδειγμα στις συμβάσεις προσχώρησης με γενικούς όρους των συναλλαγών. Περαιτέρω οι άμεσες απαλλακτικές ρήτρες μπορούν να καταταγούν σε δύο κατηγορίες, εκ των οποίων η πρώτη περιλαμβάνει τις αφορώσες τις προϋποθέσεις της ευθύνης δηλαδή τις αποκλείουσες ή περιορίζουσες αυτήν στη βάση του βαθμού του απαιτούμενου πταίσματος από το νόμο, δηλαδή αυτές που αποκλείουν ή περιορίζουν την ευθύνη με βάση το μέτρο της ευθύνης λ.χ οι ρήτρες για ίδιο και για αλλότριο πταίσμα, ενώ ειδική υποκατηγορία στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί η έννοια και η σημασία της απαλλακτικής ρήτρας στην αντικειμενική ευθύνη και ιδίως στην ευθύνη από διακινδύνευση. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις ρήτρες που περιορίζουν την ευθύνη ως προς την έκτασή της, δηλαδή αναφέρονται στο ύψος της αποζημίωσης ή στο είδος και στην έκταση των αποκαταστατέων ζημιών και ειδικότερα αφορούν στις α) ρήτρες ποσοτικού περιορισμού της ευθύνης μέσω των οποίων επιχειρείται να περιορισθεί το ύψος της οφειλόμενης αποζημίωσης σε περίπτωση ευθύνης, β) ρήτρες χρονικού περιορισμού της ευθύνης με τις οποίες συντέμνεται η προβλεπόμενη από το νόμο προθεσμία εντός της οποίας επιτρέπεται η άσκηση ορισμένου δικαιώματος και γ) ρήτρες περιορισμού της υπεγγυότητας της

⁴⁵ Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ό.π, σελ. 254, Κουμάνης, ό.π, σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, 332, 7 και 9, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 22-23, Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 249

⁴⁶ Βλ. Βαθρακοκόιλης, ό.π, σελ. 190 όπου αναφέρεται ότι η ρήτρα ανευθύνου διαφέρει από την ασφάλιση κατά τη ευθύνης αφού με την τελευταία δεν επέρχεται απαλλαγή της ευθύνης του οφειλέτη αλλά μετάστασή της με αντάλλαγμα την καταβολή του ασφαλιστρού σε άλλο πρόσωπο, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει δόλος του οφειλέτη.

περιουσίας του οφειλέτη με τις οποίες εισάγεται απόκλιση από τον κανόνα ότι ο οφειλέτης ευθύνεται με ολόκληρη την περιουσία του έναντι του δανειστή⁴⁷.

Οι άμεσες απαλλακτικές ρήτρες αντιδιαστέλλονται από τις έμμεσες απαλλακτικές ρήτρες, αυτές δηλαδή μέσω των οποίων τα μέρη καθορίζουν τον κίνδυνο που το καθένα αναλαμβάνει. Παραδείγματα έμμεσων απαλλακτικών ρητρών συνιστούν οι δικονομικές συμβάσεις όταν χρησιμοποιούνται ως μέσο προς το σκοπό της αποδυνάμωσης δικαιωμάτων του ουσιαστικού δικαίου, λ.χ. επί ρήτρας αντιστροφής του βάρους απόδειξης, παρέκτασης τοπικής αρμοδιότητας, διεθνούς δικαιοδοσίας, διαιτησίας, συντηρήσεως δικονομικών προθεσμιών και περιορισμού των αποδεικτικών μέσων⁴⁸.

Αξίζει δε να σημειωθεί ότι είναι δυνατό οι ρήτρες επαυξήσεως του μέτρου της ευθύνης που αναφέρθηκαν ανωτέρω να υποκρύπτουν απαλλακτικές ρήτρες, όπως για παράδειγμα μπορεί να συμβεί στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις όταν συμφωνείται η επαύξηση της ευθύνης του ενός από τους συμβαλλόμενους στο μέτρο που αποκλείεται ή περιορίζεται η ευθύνη του αντισυμβαλλομένου του⁴⁹.

Οι έγκυρες απαλλακτικές ρήτρες έχουν ως έννομη συνέπεια την απαλλαγή του οφειλέτη ανεξάρτητα αν πρόκειται για συμβατική ή αδικοπρακτική ευθύνη. Αν είναι εν μέρει άκυρες αυτό δε συνεπάγεται ακυρότητα όλης της σύμβασης εκτός και αν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής της ΑΚ 181. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να προκύπτει ότι οι «ρήτρες περί του ανευθύνου» έγιναν δεκτές από αυτόν τον οποίο αφορά η ζημία, αποδοχή που δε συνάγεται από τυχόν μονομερή γνωστοποίηση του οφειλέτη⁵⁰.

Οι απαλλακτικές ρήτρες αποτελούν ένα πεδίο διαπραγματεύσεως στο χώρο των συμβάσεων και έλκουν τη νομιμοποίησή τους στην αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων η οποία εξειδικεύεται στην ελευθερία του ατόμου αφενός να συνάπτει ή να μη συνάπτει συμβάσεις και αφετέρου να καθορίζει το περιεχόμενό τους καθώς επίσης και στον ενδοτικό χαρακτήρα των διατάξεων του δικαίου των συμβάσεων. Η

⁴⁷ Ρήγας, ό.π, σελ. 2-3, 8-10, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 106

⁴⁸ Ρήγας, ό.π, σελ. 1-5, για τη διάκριση των άμεσων και έμμεσων απαλλακτικών ρητρών βλ. και του ιδίου, Κύρος των ρητρών εξαίρεσης από την ασφαλιστική κάλυψη και ποσοτικού περιορισμού της ευθύνης του ασφαλιστή, Με αφορμή την ΜΕΦΑΘ 2093/2015, ΕλλΔνη 2016, 343 επ., όπου αναφορά ότι με τις έμμεσες απαλλακτικές ρήτρες τίθενται συγκεκριμένα οι προϋποθέσεις απαλλαγής από την ευθύνη εξαιτίας της αθέτησης συμβατικών υποχρεώσεων

⁴⁹ Ρήγας, ό.π, σελ. 6-7

⁵⁰ Βλ. Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 254

συμβατική ελευθερία και επομένως η δυνατότητα συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη από το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος αφού αποτελεί ειδικότερα έκφανση της οικονομικής ελευθερίας. Ωστόσο, η ως άνω ελευθερία δεν είναι απεριόριστη αλλά οριοθετείται από τις αρχές της προστασίας του ασθενέστερου συμβαλλόμενου, της ευθύνης και της προστασίας της ανθρώπινης προσωπικότητας καθώς και από αναγκαστικού δικαίου διατάξεις και ειδικότερα από τις διατάξεις των άρθρων 179, 281, 288, 294, 332, 334 παρ. 2, 371-372, 409, 679, 702 παρ. 3, 707, 764 και 1239 ΑΚ, μεταξύ άλλων, αλλά και από διατάξεις ειδικών νόμων όπως του Ν. 2251/1994, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια⁵¹.

⁵¹ Βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 23-30, 40, Ρήγας, ό.π, σελ. 26-35, Σταθόπουλος, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 130-131

Διάκριση των απαλλακτικών ρητρών από άλλες μορφές αποκλεισμού και περιορισμού της ευθύνης και οριοθέτησή τους

Η συναίνεση του παθόντος ως λόγος άρσης του αδικού, που αποτελεί οιονεί δικαιοπραξία επιφέρουσα αυτόματα τα αποτελέσματά της, παρουσιάζει εννοιολογική συγγένεια προς τις απαλλακτικές ρήτρες. Πλην όμως η συναίνεση αναφέρεται στον παράνομο χαρακτήρα της πράξης και όχι στην υπαιτιότητα ως στοιχείο της ευθύνης, στην οποία αναφέρονται ιδίως οι απαλλακτικές ρήτρες. Πρακτικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι περιπτώσεις της «ενοχής προστασίας» όπως πχ στις περιπτώσεις που ο οφειλέτης χρησιμοποιεί αναρτημένες πινακίδες, προειδοποιητικές ή απαγορευτικές για να προσδιορίσει τις υποχρεώσεις του, όπως απαγορευτικά σήματα για τη χρήση του ασανσέρ. Το εάν η σύμπραξη του δανειστή συνιστά απαλλακτική ρήτρα ή συναίνεση κρίνεται σε κάθε περίπτωση, συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους κινδύνους που κάθε φορά αναλαμβάνονται και στην ευθύνη που κάθε φορά θεμελιώνεται⁵².

Η απαλλακτική ρήτρα διαφοροποιείται σαφώς από την άφεση χρέους, ιδίως όσον αφορά στο χρονικό σημείο της σύναψης της κάθε μίας αλλά και στις έννομες συνέπειές τους. Άφεση χρέους είναι η συμφωνία ανάμεσα στο δανειστή και στον οφειλέτη κατά την οποία ο πρώτος παραιτείται από τα δικαιώματά του και επομένως ο δεύτερος απαλλάσσεται από το χρέος. Πρόκειται δηλαδή για εκποιητική δικαιοπραξία που συνάπτεται μετά τη γέννηση του ενοχικού δικαιώματος και συνεπάγεται την απόσβεσή του⁵³. Αντίθετα η απαλλακτική ρήτρα συνάπτεται ορθότερα πριν από τη γέννηση του ενοχικού δικαιώματος και επιτελεί οιονεί εκποιητική λειτουργία συνιστάμενη στην παρακώλυση της γέννησης του δικαιώματος που αφορά⁵⁴.

Άλλη συγγενής έννοια με την απαλλακτική ρήτρα είναι το σύμφωνο μη απαιτήσεως του χρέους, η σύναψη του οποίου επιτρέπεται κατ' άρθρο 361 ΑΚ και με

⁵² Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 54-55, Ρήγας, ό.π, σελ. 11, Μπαλής, Γενικά Αρχαία, §174 (σελ. 456-457), λόγοι που αίρουν τον παράνομο χαρακτήρα της ενέργειας, Τούση, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, 1962, σελ. 842, η συναίνεση ως λόγος που αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της πράξης ή της παράλειψης εφόσον δεν αποκλείεται από διάταξη νόμου ή δεν αντίκειται στα χρηστά ήθη

⁵³ Βλ. Μπαλής, Ενοχικόν Δίκαιον 1954, §148 (σελ. 462 επ.), πρόκειται για παραίτηση από το ενοχικό δικαίωμα δηλαδή από την απαίτηση για οποία απαιτείται σύμβαση και δεν αρκεί μονομερής δήλωση του δανειστή που ανακοινώνεται προς τον οφειλέτη, είναι αφηρημένη σύμβαση για το κύρος της οποίας δεν απαιτείται αιτία-causa, Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 499 επ.

⁵⁴ Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 54, Ρήγας, ό.π, σελ. 11

το οποίο δημιουργείται μια μορφή ατελούς (φυσικής) ενοχής, αφού δημιουργείται υποχρέωση εκείνου εις βάρος του οποίου συνομολογείται να μην επιδιώξει τα εν λόγω δικαιώματα, ενώ στην περίπτωση των απαλλακτικών ρητρών το αποτέλεσμα είναι η παρακώλυση των δικαιωμάτων που γεννιούνται όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω⁵⁵.

Διάκριση πρέπει να γίνει και ανάμεσα στις απαλλακτικές ρήτρες που είναι συμβάσεις αναγόμενες στη ρύθμιση της ευθύνης και στη σύμβαση ασφάλισης αστικής ευθύνης που άπτεται της αποκατάστασης των ζημιών του θύματος την οποία και εξασφαλίζει, αφού με την ασφαλιστική κάλυψη δεν επέρχεται εξάλειψη της ευθύνης όπως συμβαίνει με τις απαλλακτικές ρήτρες αλλά μετακύλισή της από τον υπόχρεο στον ασφαλιστή με αντάλλαγμα την καταβολή ασφαλιστρών από τον υπόχρεο⁵⁶.

Περαιτέρω ζήτημα οριοθέτησης τίθεται στην περίπτωση των απαλλακτικών ρητρών και των ενεργειών που επιχειρούνται «με ίδιο κίνδυνο», που συναντάται στην πράξη κυρίως στις σχέσεις φιλοφροσύνης, ήτοι στη χαριστική μεταφορά προσώπου με αυτοκίνητο όταν δεν προκύπτει βούληση δικαιοπρακτικής δεσμεύσεως μεταφορέα και μεταφερόμενου προσώπου και στις περιπτώσεις συμμετοχής σε επικίνδυνη δραστηριότητας όπως είναι οι αθλητικές. Στις τελευταίες περιπτώσεις και ιδίως στη χαριστική μεταφορά προσώπου με αυτοκίνητο έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις μεταξύ των οποίων ότι πρόκειται α) για σύναψη σιωπηρής απαλλακτικής ρήτρας, β) για συναίνεση του επιβάτη σε πιθανή ζημία του που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του οδηγού, γ) για αναλογική εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 499 και 811 ΑΚ δηλαδή μπορεί να υπάρξει ευθύνη μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια και δ) ότι ο περιορισμός της ευθύνης είναι επιτρεπτός μόνο στα πλαίσια του άρθρου 300 ΑΚ, με επικρατέστερη άποψη μάλλον αυτή της αναλογικής εφαρμογής των ανωτέρω

⁵⁵ Ρήγας, ό.π, σελ. 12, βλ. και Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 503 όπου γίνεται διάκριση που έγκειται στο ότι αποτέλεσμα της περί αφέσεως χρέους συμβάσεως είναι η αυτοδίκαιη και οριστική απόσβεση της ενοχής και ότι σε περίπτωση που τα μέρη σκοπούσαν στην πρόσκαιρη απαλλαγή του οφειλέτη ή μόνο του οφειλέτη προσωπικά πρόκειται για υπόσχεση του δανειστή ότι δε θα ασκήσει την απαίτησή του έναντι ορισμένου οφειλέτη ή μέχρι ορισμένου χρόνου, που ονομάζεται *pactum de non petendo in tempus* ή *in personam*. Και στην περίπτωση αυτή πρόκειται για αλλοίωση της ενοχής και μπορεί να λάβει χώρα με σύμβαση κατ' άρθρο 361 ΑΚ.

⁵⁶ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 12-13, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 108-109 περίπτωση ακυρότητας μιας τέτοιας συμφωνίας θα υπάρχει μόνο στην περίπτωση του δόλου που θα καθιστούσε τη σύμβαση αντίθετη στα χρηστά ήθη αφού επί της ουσίας η βούληση του ασφαλισμένου θα ήταν αυτή από την οποία θα εξαρτιόταν η επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου, Τούσης, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 254

διατάξεων με την υπόμνηση όμως ότι αναλογική εφαρμογή χωρά μόνο σε περίπτωση ζημίας σε περιουσιακά αγαθά⁵⁷.

Τέλος, πρέπει να διακρίνεται σαφώς α) η ρύθμιση του κινδύνου σε περίπτωση πέμψιμου χρέους (άρθρα 290 παρ. 2 και 524 ΑΚ) η οποία δεν αποτελεί φυσικά απαλλакτική ρήτρα αλλά διαφοροποίηση εξαιτίας της εκάστοτε παροχής, β) ο εκ των προτέρων περιορισμός της αστικής ευθύνης των προσώπων με εταιρικές συμβάσεις όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του ετερόρρυθμου εταίρου σε ετερόρρυθμη εταιρία, γ) οι ρήτρες ποσοτικού περιορισμού της ευθύνης με πρόβλεψη ανώτατου ποσού αποζημίωσης σύμφωνα με την οποία όταν το ανώτατο οριζόμενο από αυτήν ποσό αποζημίωσης υπεριαλύπει τη ζημία ο ζημιωθείς δε θα λάβει ως αποζημίωση ολόκληρο το ποσό αλλά μόνο αυτό που αντιστοιχεί στο ύψος της ζημίας και δ) από την ποινική ρήτρα, στην περίπτωση της οποίας λαμβάνεται ολόκληρο το ποσό της ποινής ανεξάρτητα από τη ζημία, ενώ μπορεί να ληφθεί επιπρόσθετα και αποζημίωση (άρθρα 402 επ. ΑΚ). Σε κάθε περίπτωση βέβαια πρόκειται για ζήτημα ερμηνείας κατά τις διατάξεις των άρθρων 173 και 200 ΑΚ⁵⁸.

⁵⁷ Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, 332, 21-22, αν υπήρχε υποχρέωση, όπως σε περίπτωση μεταφοράς τραυματία δε θα υπάρχει ελευθεριότητα και άρα ούτε τυχόν μείωση ευθύνης, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ.55-56, Ρήγας, ό.π, σελ. 13-15

⁵⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 15-16

**Ανάλυση των απαλλακτικών ρητρών στις κατ' ιδίαν περιπτώσεις
αντικειμενικής ευθύνης**

**Συμφωνίες απαλλαγής από την ευθύνη για αλλότριο πταίσμα
Οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα**

Συχνό στην πράξη φαινόμενο συνιστούν οι απαλλακτικές ρήτρες που συμφωνούνται υπέρ ιδιωτικών κλινικών για το πταίσμα των γιατρών, νοσηλευτών, χειριστών ιατρικών μηχανημάτων και άλλων προσώπων που εργάζονται σε αυτή και χρησιμοποιούνται από την πλευρά της για την εκπλήρωση των συμβατικών της υποχρεώσεων έναντι των ασθενών. Τι συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση αυτή;

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 334 ΑΚ «1. Ο οφειλέτης ευθύνεται για το πταίσμα των προσώπων που χρησιμοποιεί για να εκπληρώσει την παροχή, όπως για δικό του πταίσμα. 2. Η ευθύνη αυτή μπορεί εκ των προτέρων να περιοριστεί ή να αποκλειστεί εκτός αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 332». Σύμφωνα δε με το άρθρο 922 ΑΚ «Ο κύριος ή ο προστήσας κάποιον άλλον σε μια υπηρεσία ευθύνεται για τη ζημία που ο υπηρέτης ή ο προστηθείς προξένησε σε τρίτο παράνομα κατά την υπηρεσία του».

Οι δύο τελευταίες διατάξεις καθιερώνουν αντικειμενική ευθύνη κάποιων προσώπων για ξένες πράξεις. Το πρώτο άρθρο καθιερώνει ευθύνη του οφειλέτη απέναντι στο δανειστή του για πράξεις του προσώπου που χρησιμοποιεί προς εκπλήρωση της παροχής που οφείλει (βοηθού εκπληρώσεως) ανεξάρτητα από το αν η υποχρέωσή του προς παροχή πηγάζει από δικαιοπραξία και συνήθως σύμβαση ή από άλλο λόγο, άλλη ενοχή απευθείας από το νόμο⁵⁹ κλπ. Η δεύτερη διάταξη καθιερώνει ευθύνη του προστήσαντος για τις αδικοπραξίες του προστηθέντος σε βάρος τρίτων προσώπων. Δικαιολογητικός λόγος για τη γνήσια αντικειμενική ευθύνη που καθιερώνεται στις διατάξεις αυτές αποτελεί το γεγονός ότι τα ως άνω πρόσωπα αποκομίζουν οφέλη από τη δραστηριότητα του βοηθού εκπληρώσεως ή του προστηθέντος, αντίστοιχα, επεκτείνοντας το πεδίο της επιχειρηματικής τους, συνήθως, δραστηριότητας, με αποτέλεσμα να είναι λογικό να υφίστανται τις επιζήμιες

⁵⁹ Βλ. Μπαλής, Ενοχικό Δίκαιον 1954, §46 (σελ. 177)

για τους τρίτους συνέπειες των πράξεων των ενδιαμέσων αυτών προσώπων ενώ παράλληλα προέκυψε και ως δικαιοπολιτική αναγκαιότητα από τον πολλαπλό καταμερισμό της εργασίας στη σύγχρονη κοινωνία σε συνδυασμό με την ιδέα της ασφάλειας του τρίτου που αποκτά ένα ακόμη οφειλέτη που ως οικονομικά ισχυρότερος τυγχάνει και περισσότερο φερέγγυος. Άλλωστε πέραν της αποκόμισης οφέλους η ευθύνη δικαιολογείται και εκ του λόγου ότι «όποιος δημιουργεί κίνδυνο φέρει και την ευθύνη»⁶⁰. Τέλος να σημειωθεί ότι η ευθύνη του κυρίου της υπόθεσης είναι μεν αντικειμενική αλλά για τη γέννησή της απαιτείται η συνδρομή των προϋποθέσεων της υποκειμενικής ευθύνης εφόσον δεν προβλέπεται αντικειμενική ευθύνη ⁶¹.

Ειδικότερα για την ΑΚ 334

Η ΑΚ 334 εισάγει εξαιρετικό δίκαιο ως προς α) την αρχή της ευθύνης αφού σύμφωνα με αυτήν ευθύνεται ο οφειλέτης κατ' εξαίρεση και για τις πράξεις των προσώπων που χρησιμοποιεί για την εκπλήρωση της παροχής, β) την αρχή της σχετικότητας αφού το ενοχικό δικαίωμα κατ' εξαίρεση προσβάλλεται από πράξη τρίτου προσώπου επειδή η πράξη αυτή καταλογίζεται στον οφειλέτη και γεννά την ευθύνη του και γ) την αρχή της υπαιτιότητας αφού ο ανυπαίτιος οφειλέτης ευθύνεται αντικειμενικά για τις πράξεις του υπαίτιου βοηθού.

Οι προϋποθέσεις, συνοπτικά, για τη γέννηση της ευθύνης του οφειλέτη σύμφωνα με το άρθρο 334 παρ. 1 ΑΚ είναι α) η υπαρξη και επομένως η αθέτηση προϋφιστάμενης ενοχικής υποχρέωσης⁶², β) η χρήση βοηθού για την εκπλήρωση της υποχρέωσης. Ως βοηθός εκπλήρωσης χαρακτηρίζεται το ενδιαμέσο πρόσωπο που

⁶⁰ Βλ. πέραν των λοιπών υποσημειώσεων και παραπομπών και Αστ. Κ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 98

⁶¹ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 533-535 θεωρία του επαγγελματικού κινδύνου, *Κουμάνης*, ό.π, 334, 6-8, 13, Κοτζιάμπαση, ό.π, σελ. 124-126, Σταθόπουλος, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 136-139, Αστ. Κ. Γεωργιάδης, ό. π., σελ. 97-99

⁶² Βλ. *Κουμάνης*, ό.π, 334, 16, Μπαλής, ό.π, σελ 177 η ενέργεια μπορεί να αφορά και παράλειψη, μπορεί δε να αφορά και σε προπαρασκευαστικές της εκπλήρωσης πράξης, Μιχαηλίδης-Νουάρος εν ΕρμΑΚ 334 αριθμ. 11 αρκεί να υφίσταται ήδη στο πρόσωπο του οφειλέτη (προστήσαντος) υποχρέωση κάποιου έναντι ορισμένου προσώπου και είναι αδιάφορο αν πηγάζει από σύμβαση ή από το νόμο δηλαδή η ΑΚ 334 εφαρμόζεται όχι μόνο επί συμβατικών υποχρεώσεων αλλά και επί υποχρεώσεων από αδικαιολόγητο πλουτισμό, επί οικογενειακής φύσης υποχρεώσεων και από αδικοπραξία ακόμη εφόσον όμως πρόκειται για αθέτηση γεγεννημένης ήδη ενοχής και επί προσυμβατικού πταίσματος, η εφαρμογή δε της ΑΚ 334 τυγχάνει σε κάθε περίπτωση αθέτησης υποχρέωσης είτε κύριας είτε παρεπόμενης και σε περίπτωση παράλειψης

εντάσσεται στο πεδίο δράσης του οφειλέτη με σκοπό την εκπλήρωση μιας προϋφιστάμενης υποχρέωσης που αθετεί με την υπαίτια συμπεριφορά του χωρίς όμως να είναι υποκατάστατος αφού η υποχρέωση που αναλαμβάνει να εκπληρώσει είναι ξένη και όχι δική του⁶³. Επιπρόσθετα θα πρέπει να είναι δυνατή η χρήση βοηθού στη συγκεκριμένη περίπτωση και όχι να αποκλείεται από τη φύση ή το σκοπό ή από την ίδια τη σύμβαση η εκπλήρωση με τρίτο πρόσωπο⁶⁴. Θα πρέπει δε η συμπεριφορά του τρίτου προσώπου να εντάσσεται στο πεδίο δράσης του οφειλέτη με τη βούληση του τελευταίου, κατά την εκπλήρωση της υποχρέωσης, οπότε και θα πληρούνται η προϋπόθεση της αιτιώδους σχέσης μεταξύ των καθηκόντων του ενδιάμεσου και της αθέτησης της υποχρέωσης. Ο βοηθός εκπλήρωσης μπορεί να χαρακτηριστεί το πρόσωπο που συνδέεται με τον οφειλέτη με διαρκή έννομη σχέση ή ευκαιριακά, ακόμη και εάν χρησιμοποιήθηκε σε μία μόνο περίπτωση, χωρίς να απαιτείται να υπάρχει μεταξύ τους σχέση εξάρτησης⁶⁵. Τέλος πρέπει να υπάρχει πταίσμα του βοηθού κατά την αθέτηση της υποχρέωσης που προκάλεσε ζημία στο δανειστή⁶⁶. Περαιτέρω ο βοηθός αρκεί να ενήργησε με το βαθμό υπαιτιότητας με τον οποίο θα έπρεπε να βαρύνεται ο ίδιος ο οφειλέτης για να γεννηθεί η ευθύνη του αφού η ΑΚ 334 δεν αλλάζει το μέτρο ευθύνης⁶⁷. Έτσι αν η ευθύνη του οφειλέτη είναι αντικειμενική δεν απαιτείται υπαιτιότητα του βοηθού, ενώ αν υπάρχει ευθύνη για ελαφρά συγκεκριμένη αμέλεια αυτή θα κριθεί με τα υποκειμενικά κριτήρια του

⁶³ Βλ. *Κουμάνης*, ό.π, 334, 17

⁶⁴ Βλ. *Κουμάνης*, ό.π, 334, 18, διαφορετικά όταν δηλαδή δεν επιτρέπεται η χρήση βοηθού και παρά ταύτα χρησιμοποιείται, πρόκειται για αθέτηση της υποχρέωσης από τον ίδιο τον οφειλέτη κατ' άρθρο 330 ΑΚ

⁶⁵ Βλ. *Κουμάνης*, ό.π, 334, 19-22, η βούληση του οφειλέτη δε χρειάζεται αναγκαία να είναι δικαιοπρακτική αφού μπορεί να απορρέει από σχέση φιλοφροσύνης ή από μια κατάσταση de facto. Βλ. επίσης και τις διάφορες απόψεις για τη σχέση ή όχι εξάρτησης, Σταθόπουλος, ό.π, 334, 6 η αυτόβουλη επέμβαση του τρίτου δεν αρκεί αλλά η μεταγενέστερη έγκριση του οφειλέτη θεωρείται ότι θεραπεύει το ελάττωμα και ο οφειλέτης αναλαμβάνει τον κίνδυνο που του επιρρίπτεται μέσω της εν λόγω διατάξεως, Μιχαηλίδης- Νουάρος εν ΕρμΑΚ 334, αριθ. 15-34

⁶⁶ Βλ. και Κοτζάμπαση, ό.π, σελ.127-128, προβληματισμός υπάρχει αν το πταίσμα που πρέπει να υπάρχει κατά την εκπλήρωση της παροχής αναφέρεται μόνο στην κύρια παροχή ή και στις παρεπόμενες. Γίνεται λοιπόν δεκτό ότι σε κάθε περίπτωση που πρόκειται για τυπικούς και όχι για ασυνήθιστους κινδύνους, ο οφειλέτης οφείλει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα προστασίας το ίδιο δε και ο βοηθός εκπλήρωσης με αποτέλεσμα να ευθύνεται ο οφειλέτης για παραλείψεις του βοηθού εκπλήρωσης κατά την εκπλήρωση της υποχρέωσης πρόνοιας. Αν πρόκειται για γενική υποχρέωση που δεν εντάσσεται στη συγκεκριμένη σύμβαση, τότε ο οφειλέτης απαλλάσσεται εκτός και αν η παράβαση συνιστά τέλεση αδικοπραξίας οπότε και τυγχάνει εφαρμογής η ΑΚ 922 καθώς συντρέχει και υπαίτια και παράνομη πράξη. Για το τελευταίο ζήτημα βλ. αναλυτικά Σταθόπουλος, ό.π, 334, 17-34, Μιχαηλίδης- Νουάρος εν ΕρμΑΚ 334, αριθ. 35-46

⁶⁷ Μιχαηλίδης- Νουάρος εν ΕρμΑΚ 334, αριθ. 47-48α

οφειλέτη, σε αντίθεση με την ικανότητα προς καταλογισμό που κρίνεται στο πρόσωπο του ενδιάμεσου και τυχόν επιλογή ακαταλόγιστου βοηθού θεμελιώνει ευθύνη κατά την ΑΚ 330 στο πρόσωπο του οφειλέτη⁶⁸.

Η δυνατότητα περιορισμού της ευθύνης του οφειλέτη για πράξεις των προσώπων που χρησιμοποιεί για την εκπλήρωση της παροχής προβλέπεται στη δεύτερη παράγραφο της αναγκαστικού δικαίου διατάξεως του άρθρου 334 ΑΚ, η οποία παραπέμπει στη γενική διάταξη του άρθρου 332 ΑΚ για τον περιορισμό της ευθύνης του οφειλέτη από ίδιο πταίσμα και ως εκ τούτου τα κριτήρια απαλλαγής διαμορφώνονται πλέον ενιαία τόσο για το ίδιο όσο και για το αλλότριο πταίσμα. Ο τελευταίος περιορισμός ως προς τη δυνατότητα συνομολογήσεως απαλλακτικών ρητρών για αλλότριο πταίσμα είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα που επιτρέπει τη θέσπιση περιορισμών στην άσκηση της συμβατικής ελευθερίας του άρθρου 5 αυτού, περιορισμοί που εμπορεύονται από τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη⁶⁹.

⁶⁸ Βλ. αναλυτικότερα για τις προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 334 ΑΚ Σταθόπουλος, ό.π, 334, 1-39, του ιδίου, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 139-145, Κουμάνης, ό.π, 334, 23-27, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 126-127 όπου αναφέρεται ότι στις περιπτώσεις που απαιτείται γνώση ή υπαίτια άγνοια όπως στα άρθρα 362 και 363 ΑΚ τότε απαιτείται και αρκεί αυτή του βοηθού εκπλήρωσης (Σταθόπουλος, 334, 15), για προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης βλ. και Μπαλής, ό.π, σελ. §46 (177-179), βλ. και Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 100-108

⁶⁹ Κουμάνης, ό.π, 334, 33, Ρήγας, ό.π, σελ. 73-78. Σημειωτέον ότι η ΑΚ 332§2 αντικαταστάθηκε από το άρθρο 2 παρ. 2 του Ν.3043/2002. Για το προγενέστερο δίκαιο βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 128-129, όπου αναφέρεται ότι η συμφωνία για τον περιορισμό ή την απαλλαγή από την ευθύνη για αλλότρια πράξη είναι έγκυρη για όλους τους βαθμούς πταίσματος του προστηθέντος, δηλαδή ακόμη και για δόλο και βαριά αμέλεια, με δικαιολογητικό λόγο ότι δεν πρόκειται για απαλλαγή από ίδιο πταίσμα αλλά για απαλλαγή από υπαίτια πράξη άλλου προσώπου, πλην όμως υπήρχαν οι γενικές απαγορεύσεις του περιορισμού ή του αποκλεισμού της ευθύνης του παραγωγού και του παρέχοντος υπηρεσίες από το δίκαιο του καταναλωτή με αποτέλεσμα στην πράξη να περιορίζονταν σημαντικά η δυνατότητα έγκυρης σύναψης απαλλακτικής ρήτρας, Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 256, έγκυρη η ρήτρα περί ανευθύνου για αλλότριες πράξεις ακόμη και για δόλο και βαριά αμέλεια, Σταθόπουλος, ό.π, 334, 40-43, λύση που γίνεται δεκτή de lege lata, αλλά de lege ferenda δεν είναι επιτυχής γιατί με τον τρόπο αυτό μπορούν πολλές μεγάλες επιχειρήσεις να επιβάλλουν με γενικούς όρους των συναλλαγών απαλλακτικές ρήτρες, του ιδίου, ό.π, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 148-149, Μπαλής, ό.π, Γενικά Αρχαία, §179 δις, σελ. 472, αναφέρεται ότι συμφωνία περί απαλλαγής από δόλο ή αμέλεια είναι κατ' αρχήν έγκυρη εκτός αν πρόκειται για αποκλεισμό ή περιορισμό της ευθύνης του μισθωτή έναντι του εκμισθωτή εργασίας και όταν γίνεται προς αποκλεισμό ή περιορισμό της ευθύνης του ασκούντος επιχείρηση που στηρίζεται στην παραχώρηση της αρχής, βλ. και Φραγκίστας σε ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ. Ενοχ. Αριθ.2, 41-49, όπου αναφέρεται ότι έχει σημασία η διάκριση σε ενοχή και ευθύνη γιατί υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες ενοχή και ευθύνη δε συμπίπτουν, Μιχαηλίδης- Νουάρος εν ΕρμΑΚ 334, αριθ. 55-57, 332 αριθ.15-21, όπου χαρακτηρίζεται ως άστοχη νομοθετικά η (προγενέστερη) διάταξη και ότι η απαλλαγή είναι άκυρη τόσο όταν ο δανειστής τελεί στην υπηρεσία του οφειλέτη και όταν η ευθύνη προέρχεται από άσκηση επιχείρησης για την οποία προηγήθηκε παραχώρηση της αρχής αλλά και όταν αντίκειται σε κανόνα δημόσιας τάξης, στα άρθρα 178 και 179 ΑΚ και στην ΑΚ 281 αλλά και όταν ο υπερ ου η απαλλαγή προστήσας-οφειλέτης ενεργεί εν τοις

Αναλυτικότερα σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 334 παρ. 2 ΑΚ «Η ευθύνη αυτή (δηλαδή του οφειλέτη για αλλότριο πταίσμα) μπορεί εκ των προτέρων να περιοριστεί ή να αποκλειστεί, εκτός αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 332». Σύμφωνα δε με το άρθρο 332 ΑΚ «Άκυρη είναι κάθε εκ των προτέρων συμφωνία με την οποία αποκλείεται η περιορίζεται η ευθύνη από δόλο ή βαριά αμέλεια. Άκυρη είναι επίσης η εκ των προτέρων συμφωνία ότι δε θα ευθύνεται ο οφειλέτης και για ελαφριά ακόμη αμέλεια, αν ο δανειστής βρίσκεται στην υπηρεσία του οφειλέτη ή η ευθύνη προέρχεται από την άσκηση επιχείρησης για την οποία προηγήθηκε παραχώρησης της αρχής. Το ίδιο ισχύει και αν η απαλλακτική ρήτρα περιέχεται σε όρο της σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ή αν με τη ρήτρα απαλλάσσεται ο οφειλέτης από την ευθύνη για προσβολή αγαθών που απορρέουν από την προσωπικότητα και ιδίως της ζωής, της υγείας, της ελευθερίας ή της τιμής.⁷⁰»

Σύμφωνα λοιπόν με την πρώτη παράγραφο της τελευταίας διάταξης (άρθρο 332 παρ. 1 ΑΚ), η οποία *mutandis mutandi*, κατά τα προηγούμενα ισχύει και στην ευθύνη από αλλότριο πταίσμα, συμφωνία για περιορισμό ή αποκλεισμό της ευθύνης του οφειλέτη για πταίσμα του βοηθού εκπληρώσεώς του από δόλο ή βαριά αμέλεια είναι άκυρη και η απαγόρευση αυτή περιλαμβάνει κάθε μορφή περιορισμού, ήτοι ποσοτική, χρονική, ποιοτική κλπ και πολύ περισσότερο την πλήρη απαλλαγή του. Η απαγόρευση της απαλλαγής αυτής ισχύει, επιπλέον, για κάθε μορφή αθέτησης συμβατικών υποχρεώσεων δηλαδή για αδυναμία παροχής, υπερημερία και πλημμελή εκπλήρωση, ενώ διατυπώνεται η άποψη ότι η εν προκειμένω διάταξη αποτελεί αρχή που εντάσσεται στη δημόσια τάξη κατ' άρθρο 33 ΑΚ με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό αλλοδαπού νόμου, αντίθετου σε αυτήν. Στην εν λόγω απαγόρευση εντάσσονται επίσης και οι ρήτρες παραίτησης του δανειστή από συγκεκριμένα δικαιώματά του που γεννώνται επί δευτερογενούς ευθύνης του οφειλέτη, όπως το δικαίωμα υπαναχωρήσεως. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η πληρέστερη προστασία του δανειστή ενώ ενδεικνύεται και ιδιαίτερη αποδοκιμασία ως προς τη βαριά αμέλεια αφού στο δίκαιο των αποζημιώσεων στην πολιτική δίκη η υπαιτιότητα αφορά

πράγμασι μονοπώλιο καθώς και όταν η ρήτρα αφορά σε απαλλαγή από την ευθύνη για βλάβη των προσώπων του σώματος, της υγείας κλπ, Τούση, ό.π, Γενικά Αρχαία, σελ. 855, του ιδίου, ό.π Ενοχικών Δίκαιον, σελ. 251-252

⁷⁰ Για τις διατάξεις ΑΚ 332 και 334 βλ. και Χριστοφορίδης, ό.π, σελ. 1063-1068 και για προγενέστερο δίκαιο

συνήθως στην αμέλεια και σπανιότερα στο δόλο. Εξ αντιδιαστολής δε από τη διατύπωση της διάταξης συνάγεται ότι είναι δυνατή, και κατ' αρχήν έγκυρη, η εκ των προτέρων, με συμφωνία, απαλλαγή από την ευθύνη για ελαφριά αμέλεια, είτε πρόκειται για αφηρημένη είτε πρόκειται για συγκεκριμένη ελαφριά αμέλεια αρκεί να μην υποκρύπτεται με τη συγκεκριμένη ελαφριά, επί της ουσίας βαριά αμέλεια, ενώ όταν υπάρχει κατά νόμο ευθύνη μόνο για ελαφρά συγκεκριμένη αμέλεια είναι κατ' αρχήν έγκυρη η συμφωνία για απαλλαγή από αυτήν αρκεί να μην αποκλείει από τη βαριά αμέλεια κατ' άρθρο 333 ΑΚ ή όταν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 332 παρ. 2 ΑΚ. Συνεπώς από την ως άνω διάταξη προκύπτουν δύο κανόνες: αφενός η απαγόρευση της απαλλαγής για δόλο και βαριά αμέλεια και αφετέρου η ευχέρεια της απαλλαγής από ελαφριά αμέλεια. Από τον πρώτο κανόνα εξαίρεση επιτρέπεται μόνο από ειδική διάταξη νόμου, ενώ από το δεύτερο ειδικές εξαιρέσεις προβλέπει η παράγραφος 2 του άρθρου 332. Δυνατή φυσικά είναι η απαλλαγή από την ευθύνη εφόσον λαμβάνει χώρα εκ των υστέρων, ήτοι μετά την επέλευση της ζημίας, με την επιφύλαξη πάντοτε των γενικών ρητρών των χρηστών ηθών και της καλής πίστης, ενώ εκ των προτέρων θεωρείται ότι καταρτίζεται η απαλλακτική ρήτρα όταν συνομολογείται ταυτόχρονα με την κύρια σύμβαση. Αν τέλος συνομολογηθεί απαλλακτική ρήτρα μετά την κατάρτιση της σύμβασης και την επέλευση της αδυναμίας, της υπερημερίας ή της πλημμελούς εκπλήρωσης αλλά πριν από το χρόνο γέννησης της δευτερογενούς αξιώσεως τότε αν τα συμβαλλόμενα μέρη γνωρίζουν κατά τη σύναψη της συμφωνίας απαλλαγής την αθέτηση θα πρόκειται για έγκυρη άφεση μελλοντικού χρέους, ενώ αν την αγνοούν, θα πρόκειται για απαλλακτική ρήτρα που πρέπει να αντιμετωπιστεί κατά τα προηγούμενα⁷¹. Σημειωτέον φυσικά ότι τυχόν ακυρότητα της απαλλακτικής ρήτρας δε θίγει το κύρος της λοιπής συμφωνίας εκτός αν εφαρμόζεται η ΑΚ 181⁷².

⁷¹ Βλ. Κουμάνης, ό.π, 332, 10-12, Ρήγας, ό.π, σελ. 37-38, 43-47 και αναφορά ότι η ρύθμιση της ΑΚ 334§1 εάν δεν υπήρχε ρητή πρόβλεψή της θα μπορούσε να συναχθεί από τις διατάξεις των άρθρων 178, 179, 200, 281 και 288 ΑΚ, Σταθόπουλος, ό.π, 332, 15, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 107-108, 116-117, de lege ferenda υποστηρίζεται ότι θα έπρεπε να απαγορεύεται κάθε συμφωνία για απαλλαγή από πταισματική ευθύνη δηλαδή ακόμη και στην περίπτωση της ελαφράς αμέλειας και να επιτρέπεται η σύναψη απαλλακτικής ρήτρας μόνο στις περιπτώσεις επιστευτικών σχέσεων και μόνο για την περίπτωση της συγκεκριμένης ελαφράς αμέλειας, Σταθόπουλος, ό.π, 332, 4, του ιδίου, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 132 και γενικά πρέπει να ερμηνεύονται στενά οι απαλλακτικές ρήτρες που κρίνονται έγκυρες, βλ. και Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 114-116

⁷² Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, 332, 5

Η απαλλακτική συμφωνία μεταξύ δανειστή και οφειλέτη⁷³ δηλαδή η συμφωνία τους τόσο για απαλλαγή όσο και για περιορισμό της ευθύνης πρέπει να λαμβάνουν χώρα με σύμβαση και δεν αρκεί μονομερής δήλωση ή γνωστοποίηση. Αυτό γιατί αποτελούν ουσιαστικά παραίτηση από ενοχικό δικαίωμα ή οδηγούν, σε κάθε περίπτωση, σε απώλεια ενοχικού δικαιώματος και επομένως τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις των άρθρων 361 και 454 ΑΚ. Η απαλλακτική συμφωνία καταρτίζεται ρητά ή σιωπηρά, εκτός και αν έχει μορφή γενικού όρου συναλλαγών οπότε πρέπει να καταρτίζεται εγγράφως, αρκούντως και του ιδιωτικού εγγράφου. Υπόκειται κατ' αρχήν στο άτυπο των συμβάσεων κατ' άρθρο 158 παρ. 1 ΑΚ πλην αν η κύρια σύμβαση υπάγεται σε συγκεκριμένο τύπο ο οποίος απαιτείται και για την απαλλακτική ρήτρα για να μην αχθεί σε ακυρότητα κατ' άρθρο 159 παρ. 1 ΑΚ. Τέλος, για το έγκυρο αυτής πρέπει να πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις του εγκύρου των δικαιιοπρασιών, ήτοι να τυγχάνει απαλλαγμένη ελαττωμάτων της βουλήσεως (άρθρα 140 επ. ΑΚ), να μην αντίκειται στο νόμο ή στα χρηστά ήθη (άρθρα 174, 178-179 ΑΚ) και τα μέρη να διαθέτουν δικαιοπρακτική ικανότητα για τη σύναψή της (άρθρα 127 επ. ΑΚ)⁷⁴.

Η κατά τη δεύτερη παράγραφο, κατ' εξαίρεση, απαγόρευση της απαλλαγής ακόμω και από ελαφρά αμέλεια προβλέπεται στις ακόλουθες περιπτώσεις⁷⁵:

• Όταν ο δανειστής βρίσκεται στην υπηρεσία του οφειλέτη, όταν δηλαδή υπάρχει σχέση υπηρεσίας μεταξύ ζημιωθέντος και ζημιώσαντος. Τέτοια σχέση υπάρχει κυρίως στη σύμβαση εξαρτημένης εργασίας των άρθρων 648 επ. ΑΚ, μπορεί ωστόσο να υπάρξει και στη σύμβαση ανεξάρτητων υπηρεσιών αρκεί να συντρέχει εξάρτηση ιδίως οικονομική του δανειστή και του οφειλέτη. Ομοίως τέτοια σχέση υπάρχει στην έμμισθη εντολή όπου εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις των άρθρων 713 επ. ΑΚ αλλά και σε μια de facto εργασιακή σχέση, ενώ υποστηρίζεται η άποψη ότι μπορεί αναλογικά να εφαρμοστεί και στην περίπτωση εργαζομένου που απασχολείται κατά καιρούς σε επιχείρηση του οφειλέτη-εργοδότη χωρίς μω να

⁷³ Βλ. και Φραγκίστας εις ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ. Αριθ. 45

⁷⁴ Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, 332, 17-20, δυνατή και η απαλλακτική συμφωνία υπέρ τρίτου, Ρήγας, ό.π, σελ. 40-43

⁷⁵ Βλ. και Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 129-130

εργάζεται το επίμαχο χρονικό διάστημα πλην όμως να αναμένει βάσιμα την επαναδραστηριοποίησή του σε αυτήν⁷⁶.

Πρόκειται συνεπώς κυρίως για τις περιπτώσεις που ο δανειστής βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης με τον οφειλέτη και η προστασία επιβάλλεται λόγω της υπερέχουσας θέσης του ενός μέρους που θα μπορούσε να οδηγήσει στην πίεση του άλλου να συνομολογήσει συγκεκριμένες απαλλακτικές ρήτρες⁷⁷. Ως εκ τούτου και αφού το γράμμα της διάταξης δε διακρίνει, αυτή ισχύει για όλες τις υποχρεώσεις που δημιουργούνται μεταξύ των μερών και συνάπτονται κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα της εξάρτησης⁷⁸.

Ειδικότερα, όσον αφορά στον εργαζόμενο, η προστασία του ενισχύεται περαιτέρω με τη διάταξη του **άρθρου 679 ΑΚ** σύμφωνα με την οποία «*Είναι άκυρη η συμφωνία με την οποία περιορίζονται τα δικαιώματα του εργαζομένου από τα άρθρα 656 έως 658, 659 παρ. 2 έως 667, 668 εδ. 2, 670, 674, 677 και 678*», έτσι ώστε προσδίδεται στις ως άνω διατάξεις ο χαρακτήρας αναγκαστικού δικαίου. Επιπλέον και αφού δεν ορίζεται στην ΑΚ 679 τίποτε σχετικό, αποκλείεται κατ' αρχήν κάθε συμφωνία τόσο εκ των προτέρων όσο και εκ των υστέρων⁷⁹.

Άλλωστε βάσει της ΑΚ 679 αλλά και των άρθρων **14 του Ν. 551/1915** σύμφωνα με το οποίο «*Πάσα συμφωνία, αντικειμένη αμέσως ή εμμέσως εις τας διατάξεις του παρόντος νόμου, είναι άκυρος, εφ' όσον μειώνει τας υποχρεώσεις του εργοδότη. Συμβιβασμός επιτρέπεται υπό τους εξής όρους: α) ενεργείται μόνον διά του ειρηνοδίκου β) εις τας περιπτώσεις 1 και 5 του άρθρ. 3 του νόμου το ποσόν του συμβιβασμού δεν δύναται να είναι μικρότερον του εις ό κατά τον νόμον δικαιούται ο ενάγων ειμή το πολύ 15%. Εις τας λοιπάς περιπτώσεις του αυτού άρθρου δύνανται οι ενδιαφερόμενοι ν' αναθέσωσι τον προσδιορισμόν της αποζημιώσεως εις την διαιτησίαν του Προέδρου των Πρωτοδικών, εφαρμοζομένων επί ταύτης αναλόγως των σχετικών διατάξεων της Πολιτικής Δικονομίας. Η διαιτητική απόφασις δεν υπόκειται εις ένδικον μέσον. (Γα περί διαιτησίας συνυποσχετικά συντάσσονται εφ' απλού χάρτου.*» καθώς και το **άρθρο 8 του Ν. 2112/1920** σύμφωνα με το οποίο «*1. Είναι*

⁷⁶ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 48-49

⁷⁷ Βλ. Κουμάνης, ό.π, 332, 14, Ρήγας, ό.π, σελ. 48

⁷⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 49

⁷⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 49-50, χωρίς να είναι άκυρη η σύμβαση συμβιβασμού μεταξύ των μερών για τη διευθέτηση δικαιώματος από τα αναφερόμενα στην ανωτέρω διάταξη που έχει ήδη γεννηθεί. Σημειωτέον δε ότι άκυρη τυγχάνει μόνο η απαλλακτική συμφωνία και όχι ολόκληρη η σύμβαση εργασίας εκτός και αν συντρέχει η ΑΚ 181.

άκυρος οιαδήποτε σύμβασις αντικειμένη εις τον παρόντα νόμον, πλήν αν είναι μάλλον ευνοϊκή δια τον υπάλληλον. Το αυτό ισχύει και περί εθίμου."2. Η αληθής έννοια της προηγουμένης παραγράφου είναι, ότι οιαδήποτε σύμβασις, συναπτομένη προ ή μετά την λύσιν της μισθώσεως εργασίας, είναι αυτοδικαίως άκυρος, πλην αν αυτή περιέχη αναγνώρισιν ή εξόφλησιν ειδικώς των εκ του νόμου τούτου αξιώσεων του υπαλλήλου ή είναι μάλλον ευνοϊκή δια τον υπάλληλον".3. Αι διατάξεις του νόμου τούτου εφαρμόζονται ωσαύτως και επί συμβάσεων εργασίας με ωρισμένην χρονικήν διάρκειαν εάν ο καθορισμός της διαρκείας ταύτης δεν δικαιολογείται εκ της φύσεως της συμβάσεως, αλλ' ετέθη σκοπίμως προς καταστρατήγησιν των περί υποχρεωτικής καταγγελίας της υπαλληλικής συμβάσεως μετατάξεων του παρόντος νόμου», διαμορφώθηκε η γενική αρχή του εργατικού δικαίου ότι αν δεν ορίζεται διαφορετικά είναι άκυρη κάθε συμφωνία που συνάπτεται εκ των προτέρων ή και μετά τη λήξη της σύμβασης εργασίας με την οποία ο εργοδότης απαλλάσσεται ολικά ή μερικώς από τις υποχρεώσεις του που προκύπτουν από αναγκαστικού χαρακτήρα διατάξεις εργατικού δικαίου. Αντίθετα η παραίτηση επιτρέπεται είτε όταν δεν προσκρούει σε απαγορευτικές διατάξεις είτε όταν προσκρούει μεν πλην όμως εξυπηρετείται καλύτερα το ιδιωτικό συμφέρον και διευκολύνει τον εργαζόμενο στην άσκηση άλλου δικαιώματός του χωρίς να βλάπτεται συνάμα το δημόσιο συμφέρον⁸⁰.

• Όταν η ευθύνη προέρχεται από την άσκηση επιχείρησης για την οποία προηγήθηκε παραχώρηση της αρχής: Δικαιολογητικός λόγος της εν λόγω ρύθμισης είναι η προστασία του κοινού από τον κίνδυνο εκμετάλλευσης από επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται κατά παραχώρηση της αρχής σε δραστηριότητες που αποβλέπουν στην ικανοποίηση βιοτικών αναγκών με μονοπωλιακό χαρακτήρα ή κατέχοντας δεσπίζουσα θέση στην αγορά. Ωστόσο δεδομένης της σύγχρονης απελευθέρωσης των αγορών σε όλους τομείς επιβάλλεται ερμηνεία που να μη μείνει στη γραμματική διατύπωση της διάταξης και επομένως

⁸⁰ Βλ. αναλυτικότερα Ρήγας, ό.π, σελ. 49-52, Κοτζάμπαση, ό.π, γενικότερα για τη συγκεκριμένη περίπτωση, σελ. 118 όσον αφορά και στη ρύθμιση της ΑΚ 679 έγκυρος κρίνεται σχετικός χρονικός περιορισμός της ευθύνης εφόσον δεν αντίκειται στις ΑΚ 275-276, όπως για παράδειγμα ότι ο εργαζόμενος δε θα ευθύνεται ούτε για ελαφριά αμέλεια για όσο χρονικό διάστημα είναι μαθητευόμενος, όμοιο παράδειγμα και στο Σταθόπουλο, ό.π, 332, 3, που το υπάγει κατευθείαν στην ΑΚ 332 και όχι στην ΑΚ 275, Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 254-255, γενικότερα για τη συγκεκριμένη περίπτωση βλ. και Σταθόπουλος, ό.π, 332, 6, Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 116

κρίσιμο στοιχείο θα πρέπει να είναι η διάθεση στο κοινό αγαθών ζωτικής σημασίας, σύμφωνα με τις ανάγκες που το κάθε αγαθό εξυπηρετεί στη σύγχρονη κοινωνία⁸¹.

Η έννοια παραχώρησης της αρχής είναι ευρύτερη από την έννοια της άδειας. Ωστόσο η απαγόρευση της ανωτέρω διάταξης ισχύει μόνο για τις επιχειρήσεις εκείνες που δραστηριοποιούνται κατόπιν παραχώρησης της αρχής και δεν ισχύει γι' αυτές που για να λειτουργήσουν χρειάζεται να εκδοθεί κάποια άδεια αστυνομική, διοικητική κλπ, αφορά δε μόνο τη δραστηριότητα της επιχείρησης για την οποία χρειάστηκε παραχώρηση από την αρχή και όχι οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα της επιχείρησης. Κατά παραχώρηση δε της αρχής λειτουργούν οι επιχειρήσεις που προσφέρουν αγαθά και υπηρεσίες που θα έπρεπε κανονικά να παρέχουν το δημόσιο, νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης ή γενικά φορείς δημόσιας εξουσίας. Δεν ενδιαφέρει αν ασκούν δραστηριότητα μονοπωλιακά ή όχι. Έτσι ώστε στη διάταξη αυτή εμπίπτουν εν τέλει ιδιωτικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις που έχουν μορφή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου ή εταιριών μικτής οικονομίας και επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, φορείς των οποίων μπορεί να είναι φυσικά και νομικά πρόσωπα, όπως λ.χ η ΔΕΗ, ο ΟΤΕ. Σημειωτέον δε ότι η διάταξη βρίσκει εφαρμογή κυρίως στο δημόσιο εφόσον ασκεί το ίδιο σχετική δραστηριότητα και στα νπδδ στα οποία έχει αναθέσει τη δραστηριότητα αυτή το δημόσιο⁸².

⁸¹ Βλ. Κουμάνης, ό.π, 332, 15, Ρήγας, ό.π, σελ. 52, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 119, σε αυτήν την περίπτωση η ακυρότητα θα επέρχονταν και με εφαρμογή των ΑΚ 178-179 ωστόσο η πρακτική σημασία της ρύθμισης έγκειται στο ότι αρκεί και μόνο η απόδειξη της παραχώρησης για την ακυρότητα χωρίς απόδειξη και των λοιπών προϋποθέσεων που απαιτούν οι τελευταίες διατάξεις, Σταθόπουλος, ό.π, 332, 7-11, όπου αναφέρεται ότι στο αρχικό σχέδιο του ΑΚ αλλά και στο προσχέδιο αρχικά περιλαμβάνονταν όλα τα επαγγέλματα για την άσκηση των οποίων απαιτείται άδεια της αρχής, δεν συμπεριλήφθηκαν όμως τελικά γιατί κρίθηκε ότι σε αυτά δεν υπάρχει κίνδυνος να πιέσει ή να εκμεταλλευτεί τον αντισυμβαλλόμενο του εκείνος που ασκεί το επάγγελμα ενώ σε κάθε περίπτωση τέτοιες συμπεριφορές μπορούν να αποκρουστούν τόσο ως αντίθετες στα χρηστά ήθη και στην καλή πίστη κλπ μπορούν να αντιμετωπιστούν και με τις σχετικές διατάξεις των ειδικών νόμων πχ του κώδικα δικηγόρων, του κώδικα ασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος κλπ

⁸² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 53-55 Η παραχώρηση δε, μπορεί να συντελείται με διοικητική πράξη ή σύμβαση. Αντίθετα από την παραχώρηση της αρχής με την οποία απονέμεται σε ορισμένο πρόσωπο το δικαίωμα να ασκεί δραστηριότητα φυσικός φορέας της οποίας είναι το δημόσιο ή οργανισμός δημοσίου δικαίου, η άδεια έχει αναγνωριστικό χαρακτήρα αφού απλά βεβαιώνει ότι το πρόσωπο έχει τα νόμιμα προσόντα ή για επιχείρηση συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις για την άσκηση του επαγγέλματος ή τη λειτουργία της επιχείρησης, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 118-120, Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 255, βλ. και Μπαλής, Γενικά Αρχαί, § 179 δις, σελ. 470-473, όπου γίνεται λόγος για τις συμφωνίες που περιορίζουν ή επεκτείνουν την ευθύνη και σελ 471-472 για τη συγκεκριμένη περίπτωση για την επιχείρηση δηλαδή κατόπιν παραχώρησης της αρχής και αναφορά ότι ο δικαιολογητικός λόγος θέσπισής της είναι και η προστασία του κοινού, Τούση, ό.π, Γενικά Αρχαί,

Ζήτημα έχει ανακύψει σχετικά με το αν οι ιδιωτικές κλινικές, τα δημόσια νοσοκομεία, οι τράπεζες και οι ασφαλιστικές εταιρίες αποτελούν επιχειρήσεις που ασκούν δραστηριότητα κατόπιν παραχώρησης της αρχής έτσι ώστε να εφαρμόζεται και επί αυτών η ως άνω διάταξη.

Όσον αφορά στις ιδιωτικές κλινικές και στα δημόσια νοσοκομεία είναι συχνό φαινόμενο στην πράξη να εμφανίζονται απαλλακτικές ρήτρες σε διάφορα ιατρικά έντυπα. Οι ιδιωτικές κλινικές παρέχουν ιατρικές υπηρεσίες στο κοινό και η διαπραγματευτική ικανότητα των νοσηλευόμενων σε αυτές εκμηδενίζεται ενόψει του ότι καλούνται να λάβουν αποφάσεις για ζωτικής σημασίας αγαθά, γι' αυτό και οι ιδιωτικές κλινικές υπάγονται στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται κατόπιν παραχώρησης της αρχής και επομένως εμπίπτουν στην ανωτέρω διάταξη. Ομοίως και τα δημόσια νοσοκομεία⁸³.

Όσον αφορά στις τράπεζες αποτελούν κατά μία έννοια δημόσια υπηρεσία αφού πολλές φορές ανατίθεται σε αυτές η άσκηση δημόσιας εξουσίας ενώ διέπονται από αυστηρό καθεστώς εποπτείας από το Κράτος και γι' αυτό θα πρέπει, κατά μία άποψη, να ερμηνεύεται διασταλτικά η διάταξη του άρθρου 332 παρ.2 εδ. α και β ΑΚ άλλως να εφαρμόζεται αναλογικά η τελευταία και στην περίπτωση των τραπεζών, και έτσι οι ρήτρες με τις οποίες απαλλάσσεται η τράπεζα από την ευθύνη της για κάθε πταίσμα των οργάνων της, καθώς και αυτές που αποκλείουν την ευθύνη μόνο για ελαφρά αμέλειά τους είναι άκυρες και οι τράπεζες οφείλουν να επιδεικνύουν ιδιαίτερη επιμέλεια κατά τη διαχείριση των υποθέσεων των πελατών τους και την εκτέλεση των εντολών τους⁸⁴.

Τα ίδια με προηγούμενα πρέπει να ισχύσουν και για τις ασφαλιστικές εταιρίες, ήτοι να εφαρμοστεί αναλογικά και στην περίπτωση τους η υπό κρίση διάταξη αφού και αυτές διέπονται από αυστηρό θεσμικό καθεστώς, υφίστανται έντονη κρατική εποπτεία και υπερέχουν γνωστικά έναντι των αντισυμβαλλομένων τους⁸⁵.

σελ. 854-855 και εκεί υποσημειώσεις, του ίδιου, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, κυρίως υποσημειώσεις στη σελίδα 250, Αστ. Γεωργιάδης, ό.π σελ. 116-117

⁸³ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 56

⁸⁴ Βλ. αναλυτικότερα Ρήγας, ό.π, σελ. 56-58

⁸⁵ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 58

• Στην περίπτωση όρου-ρήτρας που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης⁸⁶: Κατά κανόνα τέτοιοι όροι είναι οι γενικοί όροι των συναλλαγών πλην όμως για την εφαρμογή της παρούσας διάταξης δεν είναι αναγκαίο να πληρούνται τα στοιχεία της προδιατύπωσης και της μαζικότητας που τους χαρακτηρίζουν, ούτε να υπάρχει σχέση καταναλωτή-προμηθευτή. Η διάταξη αυτή συνεπώς τυγχάνει ευρύτερη από τη σχετική διάταξη του Ν. 2251/1994⁸⁷. Βασικότερο στοιχείο επομένως για την εφαρμογή της προκείμενης περίπτωσης τυγχάνει το στοιχείο της έλλειψης ατομικής διαπραγμάτευσης, έννοια που τυγχάνει αόριστη και χρήζει εξειδίκευσης από τα δικαστήρια. Σκοπός θέσπισης της συγκεκριμένης περίπτωσης σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου είναι η προστασία του ασθενέστερου συμβαλλόμενου και η αποτροπή του κινδύνου να γίνει θύμα εκμετάλλευσης υπό την πίεση της ανάγκης⁸⁸. Η ερμηνευτική δυσκολία που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος όρος δεδομένου μάλιστα και του ότι μπορεί να υπάρξει τόσο ρητή όσο και σιωπηρή διαπραγμάτευση μεγάλωνει ακόμη περισσότερο ενόψει του γεγονότος ότι το βάρος απόδειξης της μη ύπαρξης διαπραγμάτευσης φέρει ο επικαλούμενος την παρεχόμενη από την εν λόγω διάταξη προστασία, σε αντίθεση με την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 2251/1994 κατά την οποία αντιστρέφεται το βάρος απόδειξης, το οποίο και φέρει ο χρήστης των ρητρών⁸⁹. Για την εφαρμογή του άρθρου 332 παρ. 2 εδ. β' περ. α' ΑΚ πρέπει κατ' αρχήν από τον εφαρμοστή του δικαίου να εκτιμάται σωρευτικά η συνδρομή των εξής κριτηρίων α) της αντικειμενικής υπεροχής του ενός μέρους έναντι του άλλου, β) της πρωτοβουλίας στη διαπραγμάτευση, γ) της δυσαναλογίας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, δ) της έλλειψης έμπρακτης ετοιμότητας αποδοχής του αποτελέσματος του διαπραγματευτικού διαλόγου και ε) της διατήρησης αμετάβλητου του περιεχομένου του προδιατυπωμένου όρου⁹⁰. Επιπρόσθετα αυτών θα πρέπει να ελέγχει αν

⁸⁶ Προστέθηκε στη διάταξη με το Ν.3043/2002, βλ. και Αν. Παπαδημητρόπουλος, Κύρος απαλλακτικών ρητρών που συμφωνήθηκαν χωρίς ατομική διαπραγμάτευση Περί των ορίων της κατ' άρθρα 332 παρ. 2 και 334 παρ. 2 ΑΚ ακυρότητας, ΕΦΑΔ 2013, 945 επ. όπου γίνεται πρόταση για τελεολογική συστολή του άρθρου 332 παρ. 2 ΑΚ οπότε η διάταξη να αναφέρεται σε σύμβαση με ιδιαίτερα σημαντικό αντικείμενο και αντίστοιχα την τελεολογική συστολή ειδικών διατάξεων όπως πχ από το Ν. 2251/1994 που απαγορεύουν απολύτως τις απαλλακτικές ρήτρες έναντι καταναλωτών

⁸⁷ Βλ. Κουμάνης, ό.π, 332, 16, Ρήγας, ό.π, σελ. 58-60

⁸⁸ Ρήγας, ό.π, σελ. 58

⁸⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 60-62

⁹⁰ Βλ. εκτός από λοιπές υποσημειώσεις και παραπομπές και Δέλλιος, Η απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών που «δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» μετά την τροποποίηση των

συντρέχουν και άλλα αντικειμενικά στοιχεία όπως ο ασυνήθης τόπος, η υπερβολικά περιορισμένη ή αντίθετα η μακρά διάρκεια της διαπραγμάτευσης, το είδος και η πολυπλοκότητα της καταρτιζόμενης σύμβασης, το δυσνόητο των όρων της και η μη προβλεψιμότητα των συνεπειών τους, όπως και υποκειμενικά στοιχεία και ιδίως η νεαρή ηλικία του καθ' ού, η επαγγελματική του εξειδίκευση σε άλλον τομέα από αυτόν που αφορά η σύμβαση, η απειρία του στο συγκεκριμένο είδος συναλλαγής, το χαμηλό μορφωτικό του επίπεδο, η έλλειψη τυχόν απαιτούμενων ιδιαίτερων γνώσεων και η άγνοια της χρησιμοποιούμενης γλώσσας. Σε περίπτωση μη συνδρομής των ως άνω υποκειμενικών και αντικειμενικών στοιχείων από τη μια πλευρά, αλλά παρατηρούμενης έλλειψης διαπραγμάτευσης από την άλλη πλευρά, μάλλον θα ισχύει παραίτηση του καθ' ου η απαλλακτική ρήτρα από την ανωτέρω παρεχόμενη προστασία. Επί της ουσίας πρόκειται για έλεγχο υπαγόμενο στη γενικότερη προστασία του άρθρου 281 ΑΚ με την επισημείωση ότι δεν απαιτείται ο έλεγχος αυτός όταν πρόκειται για απαλλακτικές ρήτρες που επιβάλλονται από προμηθευτή σε καταναλωτή αφού τότε η ακυρότητα απορρέει απευθείας από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 7 περ. ιζ Ν.2251/1994. Συμπερασματικά λοιπόν από όλα τα προηγούμενα μπορούμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι έλλειψη διαπραγμάτευσης παρατηρείται κυρίως σε δύο περιπτώσεις, ήτοι α) όταν επιβάλλεται απαλλακτική ρήτρα από προμηθευτή σε καταναλωτή και β) όταν πρόκειται για ρήτρα που φανερώνει ασυνήθιστη ανισότητα μεταξύ των μερών αναφορικά με τη φυσιογνωμία διαπραγμάτευσης και των σχέσεων μεταξύ τους⁹¹. Πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι η ως άνω απαγόρευση συνολολόγησης απαλλακτικής ρήτρας δε διακρίνει αν πρόκειται για εργαζόμενο ή εργοδότη, καταναλωτή ή προμηθευτή και εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις με την υπόμνηση ότι στην περίπτωση του καταναλωτή δεν πρέπει η προστασία του να είναι κατώτερη από την ελάχιστη προστασία που προβλέπεται

άρ. 332, 334§2 ΑΚ (άρθρο 2 ν. 3043/2002), Αρμεν. ΝΖ'/2003, 310 επ., κατά τον οποίο η εισηγητική έκθεση του Ν. 3043/2002 και η ρύθμιση της διάταξης του άρθρου 3 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13 πρέπει να βοηθήσουν και να οδηγήσουν σε μια συστατική ερμηνεία του γράμματος του νόμου των άρθρων 332 παρ. 2 και 334 παρ. 2 ΑΚ έτσι ώστε να αφορά μόνο τις περιπτώσεις της πράγματι ανυπαίτιας διαπραγματευτικής αδυναμίας του δανειστή της παροχής κυρίως δε αυτού του οποίου η αδυναμία να επηρεάσει το περιεχόμενο της απαλλακτικής ρήτρας οφείλεται στην προδιατύπωσή της εκ μέρους του οφειλέτη διότι διαφορετικά συρρικνώνεται το περιθώριο αυτοευθύνης του καταναλωτή έτσι ώστε πρέπει να θεωρηθεί προϋπόθεση επιπρόσθετη η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ προδιατύπωσης και αδυναμίας του αντισυμβαλλομένου να επηρεάσει το περιεχόμενο του όρου.

⁹¹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 62-67

στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ, δηλαδή τυγχάνει μερικώς ανίσχυρη κάθε ειδική ρύθμιση στο βαθμό που στερεί από τον καταναλωτή την ευχέρεια να προδιατυπώνει τους όρους της σύμβασης και να τους επιβάλλει στον προμηθευτή χωρίς διαπραγμάτευση και στην περίπτωση του εργαζόμενου ότι η επίκληση της ακυρότητας των εν λόγω απαλλακτικών ρητρών από τον εργοδότη έναντι του ασθενέστερου εργαζόμενου είναι καταχρηστική κατ' άρθρο 281 ΑΚ⁹².

• Η περίπτωση της απαλλαγής από την ευθύνη για προσβολή αγαθών που απορρέουν από την προσωπικότητα⁹³: Πρόκειται για την περίπτωση των αναπαλλοτριωτων αγαθών που δεν αποτελούν αντικείμενο συναλλαγής και άρα ούτε συναλλακτικής συμφωνίας, με δικαιολογητικό λόγο θέσπισης της παρούσας διατάξεως την προστασία του ασθενέστερου μέρους και την αποτροπή του κινδύνου να γίνει θύμα εκμετάλλευσης υπό την πίεση της ανάγκης⁹⁴. Στην προκείμενη διάταξη η έννοια της προσωπικότητας τυγχάνει στενότερη από αυτή που έχει στη διάταξη του άρθρου 57 ΑΚ, με αποτέλεσμα να μην υπάγεται στη συγκεκριμένη διάταξη η ρήτρα περί απαλλαγής, για παράδειγμα από την ευθύνη για τον αποκλεισμό της πρόσβασης σε κοινόχρηστο πράγμα, όπως είναι ο αιγιαλός⁹⁵.

Στην εξεταζόμενη όμως, περίπτωση υπάγονται οι ιατρικές πράξεις αφού θίγουν αγαθά της προσωπικότητας του ασθενούς, όπως είναι η υγεία και η σωματική ακεραιότητα, με αποτέλεσμα να τυγχάνουν άκυρες ρήτρες με τις οποίες περιορίζεται ή αποκλείεται η ευθύνη του γιατρού έναντι του ασθενούς ακόμη και σε περίπτωση

⁹² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 67-68

⁹³ Προστέθηκε με το Ν. 3043/2002, βλ. και για προγενέστερο δίκαιο Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 120-122 όπου και υπήρχε η περίπτωση της αντίθεσης της απαλλακτικής ρήτρας για ελαφρά αμέλεια στη δημόσια τάξη. Αναφέρεται και η περίπτωση που δεν είναι επιτρεπτή η απαλλαγή ούτε για ελαφρά αμέλεια όταν υπάρχει παράβαση της υποχρέωσης προστασίας εφόσον η συγκεκριμένη συμπεριφορά συνεπάγεται κινδύνους που αφορούν τη ζωή και την υγεία του αντισυμβαλλομένου και σύμφωνα με θεωρητικές απόψεις ακόμη και στην περίπτωση της βλάβης μη περιουσιακών αγαθών όταν στην περίπτωση παράβασης υποχρέωσης επιμέλειας ουσιώδους σημασίας για την ομαλή εκπλήρωση της συμβατικής υποχρέωσης, Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 255, Σταθόπουλος, ό.π, 332, 12-14 ο οποίος αναφέρεται σε αναλογική εφαρμογή των διατάξεων 178, 179, 281, 288 ΑΚ ειδικά όταν πρόκειται για απαλλακτικές ρήτρες που απαλλάσσουν από την ευθύνη για προσβολή αγαθών που απορρέουν από την προσωπικότητα όπως η ζωή, η τιμή, η υγεία και η ελευθερία και παράθεση συσχετισμού με το ποινικό δίκαιο όπου επίσης τιμωρείται ο υπαίτιος προσβολής των αγαθών αυτών ακόμη και όταν πράττει από αμέλεια ενώ στην προσβολή περιουσιακών αγαθών η πράξη από αμέλεια δεν τιμωρείται, βλ. και Τούσης, ό.π Ενοχικών Δίκαιον, ιδίως υποσημειώσεις στη σελ. 251

⁹⁴ Βλ. Κουμάνης, ό.π, 332, 17, Ρήγας, ό.π, σελ. 68-70, Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 118 η διάταξη αυτή αποσκοπεί στην προστασία του ασθενέστερου μέρους ενώ υπό το προγενέστερο καθεστώς η ακυρότητα κηρυσσόταν με επίκληση των διατάξεων των άρθρων 178, 179 και 281 ΑΚ

⁹⁵ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 70-71

ελαφρώς αμέλειας αυτού. Συνήθεις τυγχάνουν ακόμη οι ρήτρες που αφορούν στην ευθύνη αναφορικά με τη βλάβη ή την καταστροφή των γαμετών και των γονιμοποιημένων ωαρίων και γενικότερα οι αφορώσες το ανθρώπινο γεννητικό υλικό στο πλαίσιο της ιατρικά υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Ένα παράδειγμα τέτοιας ρήτρας αποτελεί η ρήτρα σύμφωνα με την οποία *«ρητώς δηλούται ότι η μονάδα θα ευθύνεται κατά τη διάρκεια της φύλαξης των ωαρίων στις εγκαταστάσεις της μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια και θα δε θα φέρει ουδεμία ευθύνη εάν εκ λόγων που βρίσκονταν πέραν της οργανωτικής δομής της ή εκ πταίσματος υπαλλήλων ή συνεργατών της προκληθεί βλάβη ή επέλθει απώλεια των γονιμοποιημένων ωαρίων»*. Τέτοιες όμως απαλλακτικές ρήτρες τυγχάνουν άκυρες σύμφωνα με την εξεταζόμενη διάταξη αφού το γεννητικό υλικό (σπέρμα και ωάριο και κατά μείζον λόγο το γονιμοποιημένο ωάριο) στο μέτρο, τουλάχιστον, που χρησιμοποιούνται για την απόκτηση απογόνων αποτελούν προσωπικά αγαθά και στοιχεία της προσωπικότητας⁹⁶.

Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται επιπλέον συμπληρωματικά και στη σύμβαση θαλάσσια μεταφοράς επιβάτη αφού ελλείπει σχετική ρητή διάταξη στο ΚΙΝΔ, στον οποίο περιλαμβάνεται διάταξη (και μάλιστα αναλογικά για την περίπτωση της μεταφοράς επιβατών) που διέπει μόνο τη μεταφορά πραγμάτων στη σύμβαση ναυλώσεως αυτών⁹⁷. Συνεπεία των ανωτέρω τυγχάνει άκυρη η περιεχόμενη στα εισιτήρια ρήτρα αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης του ενναυλωτή για το θάνατο ή τη βλάβη του σώματος και της υγείας του επιβάτη⁹⁸.

Τέλος υπάρχει το ενδεχόμενο να προκύπτει συναίνεση του δικαιούχου για προσβολή προσωπικών αγαθών του με αποτέλεσμα να αίρεται η παρανομία, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στη συμμετοχή σε επικίνδυνο άθλημα που αποτελεί ενέργεια με ίδιο κίνδυνο και περιλαμβάνει επί της ουσίας συναίνεση του συμμετέχοντος σε ενδεχόμενη σωματική του βλάβη. Για να ισχύει όμως αυτή θα πρέπει να πληρούνται σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις α) η συναίνεση στην προσβολή προσωπικών αγαθών να επιτρέπεται κατ' εξαίρεση, όπως στην απλή σωματική βλάβη του άρθρου 308 παρ. 2 ΠΚ, β) να μην προσκρούει στα χρηστά ήθη και να μη

⁹⁶ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 72-73

⁹⁷ Η διάταξη του άρθρου 187 ΚΙΝΔ παραπέμπει στις διατάξεις των άρθρων 138, 142 και 143 ΚΙΝΔ.

⁹⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 71-72

δεσμεύει υπέρμετρα την ελευθερία του συνααινούντος και γ) να είναι ειδική και ορισμένη⁹⁹.

⁹⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 71, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 120-121 όπου αναφέρεται ότι η συναίνεση αντίθετα δεν μπορεί να αποτελέσει λόγος άρσης του αδίκου στις οποιοσδήποτε ιατρικές πράξεις ακόμη και σε αυτές των αισθητικών εγχειρήσεων αλλά μπορεί μόνο να εκληφθεί ως συντρέχον πταίσμα

**Παρέκβαση: η απαλλακτική ρήτρα για πταίσμα των νομίμων
αντιπροσώπων και των οργάνων του νομικού προσώπου**

Στην πρώτη περίπτωση εφαρμόζεται η ΑΚ 330 και όχι η ΑΚ 334 παρ. 1 και έτσι το κύρος των συμφωνιών αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης του αντιπροσωπευόμενου για το πταίσμα του αντιπροσώπου κρίνεται από την ΑΚ 332 και όχι από την ΑΚ 334 παρ. 2, γιατί όπως λέγεται το πταίσμα του αντιπροσώπου είναι «λιγότερο» αλλότριο από αυτό του βοηθού εκπλήρωσης αλλά σε κάθε περίπτωση το εν λόγω ζήτημα δεν έχει πρακτικό ενδιαφέρον αφού το δίκαιο των απαλλακτικών ρητρών για αλλότριο πταίσμα είναι ίδιο με αυτό για ίδιο πταίσμα. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι η ουσιώδης διαφορά της ΑΚ 330 εδ.α από την ΑΚ 334 είναι η έλλειψη της βούλησης του κυρίου της υπόθεσης για τη δραστηριοποίηση του ενδιαμέσου¹⁰⁰.

Όσον αφορά επίσης στην ευθύνη του νομικού προσώπου για πράξεις των οργάνων του αυτή είναι ευθύνη για ίδιες και όχι για αλλότριες πράξεις ενώ το πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 71 είναι ευρύτερο από τις ΑΚ 334 και 922, σύμφωνα όμως και με την οργανική θεωρία κατά την οποία η βούληση του νομικού προσώπου ταυτίζεται με αυτή των οργάνων του¹⁰¹. Η απορρέουσα από την ΑΚ 71 ευθύνη του νομικού προσώπου δεν μπορεί να αποκλεισθεί με ρήτρα στο καταστατικό ενώ η ευθύνη του για τα λοιπά όργανά του, πλην των καταστατικών, ρυθμίζεται από τις ΑΚ 334 και 922, 926 ΑΚ¹⁰².

¹⁰⁰ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 82-83, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 130-131, Κουμάνης, ό.π, 334, 11, Μπαλής, Γενικά Αρχαία §111 (σελ. 297-298) και ιδίως σελ. 298, όπου γίνεται αναφορά για την περίπτωση ευθύνης του αντιπροσωπευόμενου για πταίσμα του αντιπροσώπου του για την εκπλήρωση ειδικά υφιστάμενης υποχρέωσης του αντιπροσωπευόμενου και περί της εφαρμογής της ΑΚ 330 για πταίσμα του νόμιμου αντιπροσώπου και ΑΚ 334 παρ. 1 για πταίσμα του εκούσιου αντιπροσώπου, Τούσης, ό.π, Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 238

¹⁰¹ Βλ. Μπαλής, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, §19 (σελ. 64-67) Κουμάνης, ό.π, 334, 12, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ.130-131, Ρήγας, ό.π, σελ. 83-84, διαφορετικό είναι βέβαια το ζήτημα της απαλλαγής του νομικού προσώπου από την ευθύνη του για το πταίσμα των βοηθών του εκπλήρωσης που κρίνεται με βάση την ΑΚ 334§2, Παπαχρήστου, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, 1979, 208-212, Τούσης, ό.π, Ενοχικόν Δίκαιον, σελ. 239

¹⁰² Βλ. και Μπαλής, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου (κατά τον κώδικα), έκδοσις τρίτη, Αθήναι 1947, σελ. 54-57

**Η κατ' ιδίαν αντιμετώπιση της συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών
στην αντικειμενική ευθύνη του ΑΚ**

Η ευθύνη του οφειλέτη για το πταίσμα των βοηθών εκπλήρωσης είναι μεν αντικειμενική σύμφωνα με το άρθρο 334 παρ. 1 ΑΚ, ωστόσο επί των ρητρών αποκλεισμού ή περιορισμού της τυγχάνει εφαρμογής το δίκαιο των απαλλακτικών ρητρών από την ευθύνη για ίδιο πταίσμα, αφενός γιατί αυτό προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 334 παρ. 2 ΑΚ ρητά και αφετέρου γιατί κριτήριο για την εγκυρότητα των απαλλακτικών ρητρών για αλλότριο πταίσμα τυγχάνει ο βαθμός υπαιτιότητας του βοηθού εκπληρώσεως¹⁰³. Τι συμβαίνει όμως με τις υπόλοιπες περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης που συναντώνται στον αστικό κώδικα; Εφαρμόζονται αναλογικά οι ως άνω διατάξεις των άρθρων 332 και 334 ΑΚ ή όχι;

**Οι απαλλακτικές ρήτρες στην αντικειμενική ευθύνη του πωλητή κατ'
άρθρο 537 ΑΚ**

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 537 παρ. 1 ΑΚ «Ο πωλητής ευθύνεται ανεξάρτητα από υπαιτιότητά του αν το πράγμα, κατά το χρόνο που ο κίνδυνος μεταβαίνει στον αγοραστή, έχει πραγματικά ελαττώματα ή στερείται τις συνομολογημένες ιδιότητες, εκτός αν ο αγοραστής κατά τη σύναψη της σύμβασης γνώριζε ότι το πράγμα δεν ανταποκρίνεται στη σύμβαση ή η μη ανταπόκριση οφείλεται σε υλικά που χορήγησε ο αγοραστής.» Η τελευταία διάταξη όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 3043/2002¹⁰⁴ ανάγει σε πρωτογενή υποχρέωση του πωλητή από τη σύμβαση, την παράδοση πράγματος ποιοτικά και ποσοτικά κατάλληλου για τη σκοπούμενη χρήση δίχως πραγματικά ελαττώματα και με τις συνομολογημένες ιδιότητες και καθιερώνει αντικειμενική ευθύνη του πωλητή, δηλαδή ανεξάρτητη από οποιαδήποτε υπαιτιότητα, για τα πραγματικά ελαττώματα του πωλουμένου πράγματος και την έλλειψη των συνομολογημένων ιδιοτήτων του, ευθύνη που αναφέρεται στο δικαίωμα διόρθωσης ή

¹⁰³ Βλ. Ρήγας, ό.π, υποσημείωση με αριθμό 499 στη σελίδα 112

¹⁰⁴ Προς το σκοπό όπως προσαρμοστεί το εθνικό δίκαιο στην κοινοτική οδηγία 1999/44/ΕΚ για τα καταναλωτικά αγαθά βλ. και Απόστολος Γεωργιάδης, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή για ελαττώματα του πράγματος, ΧρΙΔ 2004, 5 επ., πριν τον ως άνω νόμο η ευθύνη ήταν εγγυητική και όχι ευθύνη για μη εκπλήρωση

αντικατάστασης του πράγματος, μείωσης του τιμήματος και υπαναχώρησης από τη σύμβαση κατ' άρθρο 540 ΑΚ, όπως και για το δικαίωμα αποζημίωσης εξαιτίας έλλειψης συνομολογημένης ιδιότητας του πράγματος κατά το χρόνο της μετάθεσης του κινδύνου σε αυτόν¹⁰⁵. Πρόκειται για ευθύνη για μη εκπλήρωση ή πλημμελή εκπλήρωση κύριας υποχρέωσης. Η ρύθμιση περιλαμβάνει μονομερώς αναγκαστικό δίκαιο υπέρ των δικαιωμάτων του αγοραστή σύμφωνα με μία άποψη, διαπίστωση που απορρέει και υπό το φως της ερμηνείας της σχετικής κοινοτικής Οδηγίας που θεσπίζει ρήτρα ελάχιστης προστασίας του καταναλωτή. Έτσι η ιδιωτική αυτονομία υποχωρεί, το ίδιο και η ελευθερία των συμβάσεων, προκειμένου να διασφαλιστεί μεγαλύτερη ισότητα στους αντισυμβαλλόμενους που δεν έχουν την ίδια διαπραγματευτική δύναμη¹⁰⁶.

Η ως άνω ευθύνη του πωλητή μπορεί να αποκλειστεί ή να περιοριστεί με συμφωνία των συμβαλλομένων μερών που είναι κατά κανόνα ρητή και έγγραφη δια δικαιοπραξίας και μάλιστα κατ' άρθρο 361 και 454 ΑΚ δια συμβάσεως, καταρτίζεται ταυτόχρονα με την πώληση και περιλαμβάνεται στους όρους της ενώ αν καταρτιστεί χωριστά θα πρέπει συνήθως να λάβει τον τύπο που έχει και η κύρια σύμβαση πωλήσεως. Με τις απαλλακτικές ρήτρες επιδιώκεται συνήθως ο πλήρης αποκλεισμός των δικαιωμάτων του αγοραστή ή ο περιορισμός τους σε ένα από αυτά, συνήθως δε της διόρθωσης και αντικατάστασης του πράγματος εντός εύλογου χρόνου με αποκλεισμό των σπουδαιότερων άλλων δικαιωμάτων του. Μπορεί δε η απαλλακτική ρήτρα να έχει το περιεχόμενο ότι ο πωλητής δε θα ευθύνεται για όλα τα ελαττώματα

¹⁰⁵ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 104, αντίθετα υποκειμενική είναι η ευθύνη για αποζημίωση εξαιτίας πραγματικού ελαττώματος κατ' άρθρο 543 εδ. β' ΑΚ όταν δηλαδή ο πωλητής προκάλεσε υπαίτια το ελάττωμα είτε πριν είτε μετά τη σύναψη της σύμβασης είτε ανέλαβε υποχρέωση προς παροχή πράγματος κατάλληλου για τη συμφωνημένη χρήση εν γνώσει του ήδη υπάρχοντος ελαττώματος ή με υπαίτια άγνοιά του, Απόστολος Γεωργιάδης, ό.π ΧριΔ2004, 5, Καράκωστας, Δίκαιο προστασίας καταναλωτή Ν.2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 2008, σελ. 255-256, Βαλτούδης, Αποζημίωση αγοραστή για πραγματικό ελάττωμα ή έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας. Σώρευση υπαναχώρησης και αποζημίωσης, ΕφΑΔ 2010, σελ. 267 επ.

¹⁰⁶ Απόστολος Γεωργιάδης, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή για ελαττώματα του πράγματος, ΧριΔ2004, 5 πρόκειται για το άρθρο 7 της οδηγίας 1999/44/ΕΚ, βλ. για όλα τα προηγούμενα και Ρήγας, Κύρος των απαλλακτικών ρητρών από την αντικειμενική ευθύνη του πωλητή συνεπεία πραγματικών ελαττωμάτων ή ελλείψεως συνομολογημένων ιδιοτήτων του πωλούμενου πράγματος, ΕφΑΔ 2012, σελ. 309 επ.

ή ότι θα ευθύνεται για συγκεκριμένα εξ αυτών κλπ. Δεν αποκλείεται άλλωστε ο συνδυασμός περισσότερων απαλλακτικών ρητρών στην ίδια σύμβαση πωλήσεως¹⁰⁷.

Το ερώτημα που τίθεται στην προκείμενη περίπτωση είναι εάν οι διατάξεις των άρθρων 332 και 334 ΑΚ μπορούν να τύχουν αναλογικής εφαρμογής ή όχι.

Σύμφωνα με τη μία άποψη που υποστηρίζεται στη θεωρία οι ανωτέρω διατάξεις όπως τροποποιήθηκαν με το Ν. 3043/2002¹⁰⁸, που τροποποίησε και το θεσμό της πωλήσεως και συνακόλουθα της ευθύνης του πωλητή έχουν ως αποτέλεσμα ότι η εγκυρότητα παρόμοιων με τις προηγούμενες απαλλακτικών ρητρών θα κριθεί σύμφωνα με αυτές με αποτέλεσμα η συμφωνία να είναι άκυρη α) αν επιδιώκει τον αποκλεισμό ή περιορισμό της ευθύνης του πωλητή για δόλο ή βαριά αμέλεια, β) αν προβλέπει απαλλαγή του πωλητή ακόμη και για ελαφρά αμέλεια εφόσον ο αγοραστής βρίσκεται στην υπηρεσία του πωλητή ή η ευθύνη προέρχεται από την

¹⁰⁷ Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 250-251, Ρήγας, ό.π, σελ. 105, του ιδίου, ΕφΑΔ2012, 309 επ. όπου γίνεται αναφορά ότι ιδιαίτερο ενδιαφέρον και προβληματισμό προκαλεί η ταυτόχρονη συνομολόγηση απαλλακτικής ρήτρας σε συνομολογημένη ιδιότητα, γεγονός που ενέχει εσωτερική αντίφαση και απαιτεί λύση βάσει των ειδικών περιστάσεων κάθε φορά με την υποσημείωση ωστόσο ότι μια γενικά διατυπωμένη ρήτρα δεν ισχύει δίχως άλλο και για την αντικειμενική ευθύνη από την έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας του πράγματος αλλά κατά βάση περιοριστικά για τα λοιπά ελαττώματα που μπορεί να εμφανίσει κατά τα άρθρα 173 και 200 ΑΚ, Απόστολος Γεωργιάδης, ό.π, ΧρΙΔ 2004, 12

¹⁰⁸ Βλ. για το προγενέστερο δίκαιο Ρήγας, ό.π, σελ. 107-111, Κοτζιάμπαση, ό.π, σελ. 109-114, σύμφωνα με την προγενέστερη διάταξη του άρθρου 538 ΑΚ οι ρήτρες αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης του πωλητή για πραγματικά και νομικά ελαττώματα ή έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων ήταν άκυρες μόνο όταν κατά την κατάρτιση της σύμβασης ο πωλητής είχε αποσιωπήσει δόλια το ελάττωμα ή την έλλειψη και επομένως ήταν έγκυρες οι ρήτρες με τις οποίες αποκλειόταν ή περιοριζόταν η από βαριά ή ελαφρά αμέλεια ευθύνη του πωλητή για τα πραγματικά ελαττώματα του πωλουμένου ή την έλλειψη των συνομολογημένων ιδιοτήτων του. Σαν αποτέλεσμα υπήρχε αντίθεση με την ΑΚ 332§1 και έτσι υποστηρίχθηκαν διάφορες απόψεις εξαιτίας της δυσαρμονίας που υπήρχε όπως υποκειμενική ερμηνεία για τη μη εφαρμογή της με χρήση και της ΑΚ361 ή παράλληλη εφαρμογή ειδικών και γενικών διατάξεων ή εφαρμογή των ειδικότερων διατάξεων της πώλησης αντί της γενικής διάταξης ενώ για τον έλεγχο των ρητρών χρησιμοποιούνταν επίσης και οι διατάξεις ΑΚ 178, 179, 281, 288 και 371, βλ. και Σταθόπουλος, ό.π, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 128-129 όπου αναφέρεται ότι κρατούσα στη θεωρία είναι η άποψη για εφαρμογή των ειδικών διατάξεων πλην όμως σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να ανευρίσκεται η βούληση του νομοθέτη σχετικά και με τη θέσπιση της αναγκαστικού δικαίου διατάξεως της αρχής της ΑΚ 332 καθώς επίσης να λαμβάνεται υπόψη και το γενικότερο πνεύμα της προστασίας του ασθενέστερου αγοραστή που είναι και ο καταναλωτής, βλ. όμως και Σπηλιόπουλος σε ΕρμΑΚ, 538, αριθ. 10-12 όπου τίθεται το ερώτημα εάν η διάσπαση της βασικής αρχής της ΑΚ 332 από το δίκαιο της πώλησης είναι ηθελημένη ή πρόκειται για παραδρομή και επιβάλλεται διορθωτική ερμηνεία έτσι ώστε να εφαρμοστεί και στα άρθρα 518 και 538 ΑΚ η γενική αρχή σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται η συνομολόγηση απαλλακτικής ρήτρας τόσο επί δόλου όσο και επί βαριάς αμέλειας, οπότε και ο συγγραφέας αφού αναφέρει την άποψη του Γαζή ότι εφαρμοστέα τυγχάνει η γενική αρχή αφού δεν συντρέχει κάποιος λόγος για εξαίρεση από αυτήν αλλά και του Σούρλα κατά τον οποίο πρόκειται για ειδική ρύθμιση που αποκλείει τη γενική διάταξη καταλήγει ότι δεν προκύπτει ότι πρόκειται για ηθελημένη απόκλιση του νομοθέτη χωρίς όμως να επιβάλλεται διορθωτική ερμηνεία λαμβάνοντας υπόψη ότι η αντίθεση μεταξύ δικαίου της πωλήσεως και γενικής ρυθμίσεως δεν είναι πρωτοφανής περίπτωση αλλά συναντάται τόσο στον ελβετικό όσο και στον ιταλικό κώδικα.

άσκηση επιχείρησης για την οποία προηγήθηκε παραχώρηση της αρχής και γ) αν η σχετική απαλλακτική ρήτρα περιέχεται σε όρο της σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Περαιτέρω η ευθύνη του πωλητή για το πταίσμα των βοηθών εκπληρώσεώς του μπορεί εκ των προτέρων να περιοριστεί ή να αποκλειστεί εκτός αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 332 ΑΚ. Άλλωστε είναι δυνατόν η ακυρότητα των απαλλακτικών ρητρών να προκύπτει από την εφαρμογή των άρθρων 178 και 179 ΑΚ ή η επίκληση της απαλλακτικής ρήτρας να προσκρούει στο άρθρο 281 ΑΚ. Εξάλλου κατά την άποψη αυτή οι συγκεκριμένες απαλλακτικές ρήτρες πρέπει να ερμηνεύονται στενά και προς όφελος του αγοραστή που συνήθως τυγχάνει και το ασθενέστερο συμβαλλόμενο μέρος ενώ ο περιορισμός ή αποκλεισμός της ευθύνης του πωλητή δεν περιλαμβάνει και τις τυχόν «περαιτέρω» ζημιές ή τυχόν παρεπόμενες υποχρεώσεις εκτός αν κάτι τέτοιο προβλέπεται ρητά από την απαλλακτική ρήτρα¹⁰⁹. Σε κάθε περίπτωση η ΑΚ 332 παρ. 2 εδ. β που αναφέρεται στους όρους ατομικής διαπραγμάτευσης πρέπει να συσχετίζεται και με το Ν. 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή και ειδικότερα με τις διατάξεις του άρθρου 2 παρ. 7 περ. θ, ιβ, ιδ, κδ, κζ και κη¹¹⁰.

Σύμφωνα όμως με έτερη υποστηριζόμενη άποψη οι ανωτέρω διατάξεις δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής στις περιπτώσεις της αντικειμενικής ευθύνης παρά μόνο στην υποκειμενική ευθύνη, γεγονός το οποίο προκύπτει κατά την άποψη αυτή από το ίδιο το γράμμα των εν λόγω διατάξεων και το υποσύστημα των κανόνων εντός του οποίου ανήκουν¹¹¹.

Όσον αφορά την αντικειμενική ευθύνη η συμβατική απαλλαγή από αυτήν μπορεί κατ' αρχήν να προβλεφθεί, εκτός και αν πρόκειται για διατάξεις αναγκαστικού δικαίου οπότε κάτι τέτοιο θα ήταν ανεπίτρεπτο, γιατί μέσω αυτών ο νομοθέτης επιδιώκει την πληρέστερη κατοχύρωση της αξιολόγησής τους που αποτυπώνεται με

¹⁰⁹ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 250-251, υπέρ της άποψης αυτής βλ. και Καραμπατζός σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 538-540, 10-14 όπου γίνεται μνεία και όσων αναφέρθηκαν ανωτέρω ότι δηλαδή η ακυρότητα των απαλλακτικών ρητρών ισχύει και για την τυχόν συρρέουσα αδικοπρακτική ευθύνη, Απόστολος Γεωργιάδης, ό.π ΧρΙΔ 2004, 12 όπου αναφέρεται ότι η συνομολόγηση τέτοιων απαλλακτικών ρητρών συνδέεται με την ΑΚ 332 μετά και την κατάργηση της ΑΚ 538 με την σημείωση όμως ότι στην σελ. 5 της μελέτης αναφέρεται ότι απαλλακτικές ρήτρες που αναιρούν την προστασία που χορηγείται στον αγοραστή είναι άκυρες όταν περιορίζουν την πταισματική ευθύνη, με αποτέλεσμα να φαίνεται ότι πρόκειται για συγκερασμό ίσως των δύο απόψεων, Καράκωστας, ό.π, σελ. 256-257

¹¹⁰ Βλ. Απόστολος Γεωργιάδης, ό.π ΧρΙΔ2004, 12

¹¹¹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 106 και 112, του ιδίου ΕφΑΔ 2012, σελ. 309 επ.

την εισαγωγή της αντικειμενικής ευθύνης¹¹². Ακυρότητα όμως προκαλείται και στην περίπτωση που απαλλακτικές ρήτρες περιέχονται σε όρους σύμβασης που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και αυτών που απαλλάσσουν τον οφειλέτη από την ευθύνη του για την προσβολή αγαθών που απορρέουν από την προσωπικότητα, δηλαδή επιτρέπεται αναλογική εφαρμογή της παραγράφου 2 του άρθρου 332 ΑΚ, με το επιχείρημα ότι κάτι τέτοιο επιτρέπεται και την περίπτωση της αντικειμενικής ευθύνης του κυρίου της υπόθεσης για πταίσμα του βοηθού εκπλήρωσης κατ' άρθρο 334 παρ. 2 ΑΚ. Η ακυρότητα όμως τυχόν απαλλακτικής ρήτρας μπορεί να στηρίζεται στην εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 178, 179, 371, 281 και 288 ΑΚ, ενώ η ΑΚ 281 μπορεί να εφαρμοστεί τόσο στην επίκληση της απαλλακτικής ρήτρας από τον υπερού όσο και στη σύναψή της. Σύμφωνα δε με την τελευταία παρατήρηση, εάν ο υπερού η ρήτρα ή ο βοηθός του επιδεικνύει δόλο ή βαριά αμέλεια η επίκληση κατά περίπτωση της ρήτρας από τον ίδιο συνιστά καταχρηστική συμπεριφορά και δε λαμβάνεται υπόψη¹¹³.

Σύμφωνα λοιπόν με όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω και κατά τη δεύτερη άποψη που υποστηρίζεται στη θεωρία, η αντικειμενική ευθύνη του πωλητή που προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 537 παρ. 1 ΑΚ είναι κατ' αρχήν ενδοτικού δικαίου και επομένως επιτρέπεται να συμφωνηθεί ο αποκλεισμός ή ο περιορισμός της. Οι απαλλακτικές ρήτρες ωστόσο που μπορούν να συμφωνηθούν είναι άκυρες αν δεν έχουν τύχει ατομικής διαπραγμάτευσης, αν με αυτές απαλλάσσεται ο αγοραστής από την ευθύνη του για την προσβολή δικαιωμάτων που άπτονται της προσωπικότητας του ατόμου, όπως η ζωή, η σωματική ακεραιότητα, η τιμή και η ελευθερία, αν είναι αντίθετες στα χρηστά ήθη και στην καλή πίστη και εάν πρόκειται για πώληση καταναλωτικών αγαθών σύμφωνα με τις ειδικότερες διατάξεις του Ν. 2251/1994, όπως θα αναφερθεί κατωτέρω. Ακολούθως και στην περίπτωση που ο υπέρ ου η απαλλακτική ρήτρα ή ο βοηθός του επιδεικνύουν βαριά αμέλεια ή δόλο ως προς τη συμπεριφορά τους, η επίκληση από αυτούς της εγκυρότητας της συνομολογούμενης απαλλακτικής ρήτρας θα ασκείται κατά τρόπο αντικείμενο στην καλή πίστη και στη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ. Τα ίδια ισχύουν και στην περίπτωση ρήτρας ποσοτικού

¹¹² Τέτοιες διατάξεις προβλέπονται στα άρθρα 14 του Ν ΓπΝ/1911, 14 Ν 551/1915 και 6 §12 Ν. 2251/1994 για παράδειγμα.

¹¹³ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 111-114, του ιδίου ΕφΑΔ2012, 309 επ.

περιορισμού της ανωτέρω ευθύνης, με το ενδεχόμενο ωστόσο, μια κατ' αρχήν άκυρη ποσοτική απαλλακτική ρήτρα να αναπτύσσει τα έννομα αποτελέσματά της όταν το ποσό που αυτή προβλέπει είναι ανάλογο με το ποσό που προβλέπεται σε περίπτωση πλήρους αποζημίωσης. Τέλος η εγκυρότητα των ρητρών χρονικού περιορισμού θα κριθεί σύμφωνα με το άρθρο 275 ΑΚ¹¹⁴.

Νομολογία

Σύμφωνα με την ΕφΘεσ 794/2012¹¹⁵ οι ΑΚ 534 επ. έχουν ενδοτικό χαρακτήρα αφού στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας είναι επιτρεπτή η συμβατική απόκλιση από τη νομοθετική ρύθμιση, οι δε ρήτρες συμβατικού περιορισμού της ευθύνης συνομολογούνται συνήθως ταυτόχρονα με την πώληση και αποτελούν ειδικούς όρους αυτής, ενώ στην πράξη περιέχονται συχνά σε γενικούς προδιατυπωμένους όρους των συναλλαγών και δεν αποτελούν περιεχόμενο διαπραγματεύσεως, η δε εγκυρότητα των σχετικών ρητρών κρίνεται με βάση τις ΑΚ 3, 178, 179, 281, 371 ενώ σχετικά με την ΑΚ 281 καταχρηστική μπορεί να είναι όχι μόνο η επίκληση της απαλλακτικής ρήτρας από τον πωλητή αλλά και η συνομολόγησή της όταν γίνεται κατά κατάχρηση της συμβατικής ελευθερίας. Όμοια και η ΠΠρΑθ 2347/2001¹¹⁶.

¹¹⁴ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 114-115, του ίδιου, ΕφΑΔ 2012, σελ. 309 επ.

¹¹⁵ Δημοσιευμένη στον Αρμ2012, 1671

¹¹⁶ Δημοσιευμένη ΧρΙΔ 2001/318

Οι απαλλακτικές ρήτρες στην αντικειμενική ευθύνη του εκμισθωτή πράγματος

Στην πρακτική απαντάται συχνά το φαινόμενο να εμφανίζονται διάφορες απαλλακτικές της ευθύνης του εκμισθωτή ρήτρες σε έντυπα μισθωτήρια συμβόλαια όπως «ο εκμισθωτής δε φέρει ευθύνη για οποιοδήποτε πραγματικό ή νομικό ελάττωμα είτε αυτά υπάρχουν είτε αναφανούν στο μέλλον» ή ότι «ο εκμισθωτής δεν ευθύνεται για τυχόν επισκευές του μισθίου έστω και για τις αναγκαίες ή εκείνες που προέρχονται από ανώτερη βία» και άλλες σχετικές¹¹⁷.

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 576 ΑΚ «Αν κατά το χρόνο της παράδοσής του στο μισθωτή το μίσθιο έχει ελάττωμα που εμποδίζει μερικά ή ολικά τη συμφωνημένη χρήση (πραγματικό ελάττωμα) ή αν κατά τη διάρκεια της μίσθωσης εμφανίστηκε τέτοιο ελάττωμα, ο μισθωτής έχει δικαίωμα μείωσης ή μη καταβολής του μισθώματος. Το ίδιο ισχύει και αν λείπει από το μίσθιο μια συμφωνημένη ιδιότητα ή αν έλειψε μια τέτοια ιδιότητα όσο διαρκεί η μίσθωση.», του άρθρου 577 ΑΚ «Αν κατά τη συνομολόγηση της μίσθωσης λείπει η συμφωνημένη ιδιότητα του μισθίου, ο μισθωτής έχει δικαίωμα, αντί για τη μείωση ή τη μη καταβολή του μισθώματος, να απαιτήσει αποζημίωση για τη μη εκτέλεση της σύμβασης. Το ίδιο

¹¹⁷ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 115-116, 119-120 και Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 114-115 για το προγενέστερο δίκαιο και ειδικότερα ότι οι προγενέστερες του Ν. 3043/2002 ρυθμίσεις των άρθρων 582 και 583 ΑΚ όριζαν ότι οι ρήτρες αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης του εκμισθωτή για πραγματικά και νομικά ελαττώματα ή έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων του μισθίου ήταν άκυρες μόνο όταν κατά την κατάρτιση της σύμβασης ο μισθωτής είχε αποσιωπήσει δόλια το ελάττωμα ή την έλλειψη, με αποτέλεσμα η ρύθμιση αυτή να αποκλίνει από αυτή της ΑΚ 332§1, γεγονός που προκάλεσε την έντονη κριτική ιδίως της θεωρίας. Υποστηρίχθηκε ως εκ τούτων η άποψη ότι εφαρμόζονται αμφότερες οι διατάξεις, τόσο οι ειδικές της μίσθωσης όσο και η γενική. Υποστηρίχθηκε όμως και η άποψη ότι πρέπει να εφαρμόζονται οι ειδικές της μίσθωσης μόνο και τέλος επιχειρήθηκε συσταλτική ερμηνεία της διάταξης υπό την έννοια ότι είναι άκυρες οι ρήτρες που απαλλάσσουν τον εκμισθωτή από βαριά αμέλεια του εκμισθωτή στην περίπτωση συνομολογημένης ιδιότητας ή όταν υποσχέθηκε ρητά την ανυπαρξία ελαττώματος έστω και αν δε γνώριζε το ελάττωμα. Να σημειώσουμε τέλος ότι ως δόλια αποσιώπηση από την πλευρά του εκμισθωτή δε συνιστούσε η απλή αποσιώπηση από λήθη ή πλάνη για παράδειγμα αλλά η πρόθεσή του να μισθώσει πράγμα ελαττωματικό με σκοπό να απαλλαγεί από την ευθύνη του, βλ. και Κατράς, Πανδέκτης Μισθώσεων και οροφοκτησίας, 2009, σελ. 189-191, όπου και με το άρθρο 2§3 Ν.3043/2002 καταργήθηκαν τα άρθρα 518,538 και 582 ΑΚ που απαγορεύουν τις απαλλακτικές ρήτρες για νομικά ή πραγματικά ελαττώματα μόνο αν υπάρχει δόλος του πωλητή ή εκμισθωτή, ενώ δεν έκαναν λόγο για βαριά αμέλεια ή άλλες εξαιρέσεις όπως η ΑΚ 332 και δικαιοπολιτικά ορθότερο κατά την εισηγητική έκθεση του ως άνω νόμου είναι η εναρμόνιση προς το γενικό δίκαιο της ΑΚ 332 που εκφράζει το γενικής ισχύος ζήτημα της προστασίας του ασθενέστερου μέρους έτσι ώστε να ισχύει για τον οφειλέτη-εκμισθωτή ό, τι ισχύει και σε άλλες περιπτώσεις ανώμαλης εξέλιξης της ενοχής. Περίπτωση δόλιας απόκρυψης υπάρχει για παράδειγμα όταν είχε επισυμβεί φθορά στο παρελθόν στο μίσθιο λόγω σεισμού και ο εκμισθωτής το αποκρύπτει, Σταθόπουλος, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ.129, ό, τι ισχύει για τις διατάξεις των άρθρων 518 και 538 ισχύει mutatis mutandis και για τις ρυθμίσεις ως προς τη μίσθωση πράγματος των ΑΚ 582-583

ισχύει και αν ο εκμισθωτής γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει το πραγματικό ελάττωμα του μισθίου που υπήρχε κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης», του άρθρου 578 ΑΚ «Ο μισθωτής έχει το δικαίωμα του προηγούμενου άρθρου και αν από υπαιτιότητα του εκμισθωτή έλειψε η συμφωνημένη ιδιότητα ή εμφανίστηκε το ελάττωμα του μισθίου μετά τη συνομολόγηση της σύμβασης. Ο μισθωτής έχει το ίδιο δικαίωμα και αν ο εκμισθωτής έγινε υπερήμερος ως προς την άρση του πραγματικού ελαττώματος ή της έλλειψης της ιδιότητας. Σ' αυτή την περίπτωση όμως ο μισθωτής έχει δικαίωμα να επιχειρήσει ο ίδιος την άρση και να απαιτήσει τη δαπάνη», του άρθρου 579 ΑΚ «Ο εκμισθωτής δεν ευθύνεται για πραγματικά ελαττώματα, που γνώριζε ο μισθωτής κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης. Το ίδιο ισχύει και για τις συμφωνημένες ιδιότητες, που την έλλειψή τους γνώριζε ο μισθωτής κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης», του άρθρου 580 ΑΚ «Ο εκμισθωτής δεν ευθύνεται για πραγματικά ελαττώματα που ο μισθωτής αγνοούσε από βαριά αμέλεια κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης, εκτός αν ο εκμισθωτής υποσχέθηκε ότι δεν υπάρχει ελάττωμα ή αν το αποσιώπησε με δόλο», του άρθρου 581 ΑΚ «Ο εκμισθωτής δεν ευθύνεται για το πραγματικό ελάττωμα ή την έλλειψη συμφωνημένης ιδιότητας, αν ο μισθωτής παρέλαβε ανεπιφύλακτα το μίσθιο γνωρίζοντας το ελάττωμα ή την έλλειψη». Σύμφωνα δε με το άρθρο 583 ΑΚ «Αν εξαιτίας κάποιου δικαιώματος τρίτου αφαιρέθηκε από το μισθωτή ολικά ή μερικά η συμφωνημένη χρήση του μισθίου (νομικό ελάττωμα) εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των άρθρων 576 έως 579. Αλλά ο μισθωτής δεν μπορεί να επιχειρήσει ο ίδιος την άρση του νομικού ελαττώματος με δαπάνες του εκμισθωτή» και τέλος σύμφωνα με το άρθρο 584 ΑΚ «Ο μισθωτής με την επιφύλαξη των διατάξεων που ισχύουν για τα πραγματικά και τα νομικά ελαττώματα ή για την έλλειψη ιδιοτήτων, έχει δικαίωμα κατά τα λοιπά, αν δεν του παραδόθηκε ή του παρεμποδίστηκε η χρήση του μισθίου, να απαιτήσει, σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις, την εκτέλεση της σύμβασης ή αποζημίωση». Κατά δεν την ΑΚ 585 «Σε κάθε περίπτωση που δεν παραχωρήθηκε εγκαίρως στο μισθωτή, ολικά ή μερικά, ανεμπόδιστη η συμφωνημένη χρήση ή του αφαιρέθηκε αργότερα η χρήση που του παραχωρήθηκε, ο μισθωτής έχει δικαίωμα να τάξει στον εκμισθωτή εύλογη προθεσμία για να αποκαταστήσει τη χρήση και αν η προθεσμία περάσει άπρακτη, να καταγγείλει τη μίσθωση. Ο μισθωτής έχει δικαίωμα να καταγγείλει και χωρίς προθεσμία, αν εξαιτίας του λόγου που δικαιολογεί την καταγγελία, δεν έχει συμφέρον στην εκτέλεση της σύμβασης» και κατά την ΑΚ 586 «Ο μισθωτής δε δικαιούται να καταγγείλει τη μίσθωση για πραγματικά ή νομικά ελαττώματα ή για έλλειψη συμφωνημένης ιδιότητας σε όσες περιπτώσεις δεν ευθύνεται γι' αυτά ο εκμισθωτής». Από τις αμέσως προηγούμενες

διατάξεις προκύπτει ότι η ενδοσυμβατική ευθύνη του εκμισθωτή πράγματος έναντι του μισθωτή διακρίνεται α) σε αυτή που αφορά στα πραγματικά ελαττώματα ή στην έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων, β) στην αφορώσα τα νομικά ελαττώματα και γ) στην αφορώσα την αθέτηση των υπόλοιπων κύριων ή παρεπόμενων υποχρεώσεων του¹¹⁸. Από τις ανωτέρω περιπτώσεις κατά τις οποίες ευθύνεται ο εκμισθωτής, η ευθύνη του είναι αντικειμενική στις περιπτώσεις πραγματικών και νομικών ελαττωμάτων καθώς και στην έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων και ειδικότερα στις περιπτώσεις του άρθρου 576 ΑΚ δηλαδή στις περιπτώσεις μείωσης ή μη καταβολής του μισθώματος, στις περιπτώσεις καταγγελίας της μισθώσεως και στην περίπτωση που προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 577 εδ. α' ΑΚ, ήτοι στην περίπτωση της αποζημίωσης λόγω της ελλείψεως συνομολογημένων ιδιοτήτων αντί για μείωση ή μη καταβολή του μισθώματος¹¹⁹.

Αναφορικά περαιτέρω με την αντιμετώπιση των απαλλακτικών ρητρών ισχύουν κατά περίπτωση όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω για την αντιμετώπιση αυτών στο πεδίο της αντικειμενικής ευθύνης του πωλητή στην πώληση. Αρχικά να σημειώσουμε ότι οι απαλλακτικές ρήτρες- συμφωνίες είναι κατά κανόνα ρητές και έγγραφες, καταρτιζόμενες ταυτόχρονα με τη μίσθωση και περιλαμβανόμενες στο σώμα της ενώ σε περίπτωση χωριστής συνομολόγησης πρέπει να τηρείται ο τύπος για την κύρια σύμβαση, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται, σε κάθε περίπτωση, και σιωπηρή συμφωνία τους. Η σύναψή τους δεν προϋποθέτει για την εγκυρότητά τους την προηγούμενη γνώση του μισθωτή για την ύπαρξη ελαττώματος ή την έλλειψη της συνομολογημένης ιδιότητας και μπορεί να τεθεί και στην περίπτωση δημοπρασίας, αλλά ο αποκλεισμός της ευθύνης του εκμισθωτή για τυχηρά δεν καταλαμβάνει κατ' αρχήν τις περιπτώσεις ανωτέρας βίας εκτός και αν συμφωνηθεί ρητά. Τέλος η ακυρότητα της απαλλακτικής ρήτρας δεν πλήττει τη σύμβαση μίσθωσης ενώ αμφισβητείται αν μπορεί ο ίδιος ο εκμισθωτής που ενήργησε δόλια, με τη συνομολόγηση δηλαδή της απαλλακτικής

¹¹⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 115

¹¹⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 117-118, αντίθετα νόθος αντικειμενική δηλαδή υποκειμενική με αντεστραμμένο το βάρος της απόδειξης τυγχάνει η ευθύνη στις περιπτώσεις των διατάξεων των άρθρων 577 εδ. β', 578§1 περ. α και β, 578§2 εδ. α ΑΚ καθώς και στις περιπτώσεις αθέτησης λοιπών κύριων και παρεπόμενων υποχρεώσεων του εκμισθωτή.

ρήτρας, να επικαλεστεί την ΑΚ 181¹²⁰. Σύμφωνα λοιπόν με όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω υποστηρίζονται κατ' αρχήν δύο απόψεις.

Κατά την πρώτη άποψη, το κύρος των εν λόγω απαλλακτικών συμφωνιών κρίνεται σύμφωνα με τα άρθρα 332 και 334 παρ. 2 ΚΠολΔ όπως τροποποιήθηκαν με το Ν. 3043/2002, αφού οι διατάξεις των άρθρων 576 επ. ΑΚ τυγχάνουν ενδοτικού δικαίου, και επομένως τέτοιες συμφωνίες συναφθείσες εκ των προτέρων¹²¹, είναι άκυρες α) αν επιδιώκουν περιορισμό ή αποκλεισμό της ευθύνης του εκμισθωτή από συμπεριφορές με δόλο ή βαριά αμέλεια, υποστηρίζεται μάλιστα και η άποψη ότι ακυρότητα θα υπάρχει και όταν ο εκμισθωτής αποσιώπησε από βαριά αμέλεια το ελάττωμα, νομικό ή πραγματικό, ή την έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας, ενώ στην έννοια της αποσιώπησης περιλαμβάνεται και η περίπτωση που ο εκμισθωτής δεν ανακοινώνει στο μισθωτή υπόνοιες που έχει για συγκεκριμένα ελαττώματα του μισθίου, ενώ σύμφωνα και με έτερη άποψη άκυρη θα είναι η απαλλακτική ρήτρα ευθύνης του εκμισθωτή όχι μόνο για την περίπτωση του ελαττώματος που ο τελευταίος γνώριζε και απέκρυψε αλλά και για τα ελαττώματα που δε θα είχαν εμφανιστεί αν ο εκμισθωτής δεν επεδείκνυε βαριά αμέλεια¹²² β) αν προβλέπουν την απαλλαγή του εκμισθωτή ακόμη και για ελαφρά αμέλεια εφόσον ο μισθωτής βρίσκεται στην υπηρεσία του εκμισθωτή ή η ευθύνη προέρχεται από την άσκηση επιχείρησης για την οποία προηγήθηκε παραχώρηση της αρχής ή αν η σχετική απαλλακτική ρήτρα περιέχεται σε όρο της σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο

¹²⁰ Βλ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, ΙΙ, 2005, σελ. 165-166, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 115-116, η συμφωνία μπορεί να καταρτιστεί και κατά την παραλαβή του μισθίου αλλά και μεταγενέστερα ακόμη και πρέπει να είναι ειδική και δεν αρκεί η συμφωνία «ο μισθωτής παραιτείται από οποιοδήποτε δικαίωμά του για οποιαδήποτε αιτία», βλ. και Παντελίδου σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 579-581, 18 επ. σύμφωνα με την οποία η ειδικότητα στη συμφωνία τυγχάνει προϋπόθεση που δεν απαιτείται από το νόμο ενώ άλλωστε το κύρος αυτής μπορεί να κριθεί σύμφωνα με την ΑΚ 281, σχετικά με ευθύνη για ελαττώματα από σεισμό βλ. Κατράς, ό.π, σελ. 187-188

¹²¹ Εκ των υστέρων μπορούν να συναφθούν χωρίς περιορισμό, βλ. Παντελίδου σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 579-581, 18

¹²² Για τη συγκεκριμένη τελευταία παρατήρηση βλ. Ανθή Πελλένη- Παπαγεωργίου, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΖακύνθ 56/2008 (Απαλλακτική ρήτρα για πραγματικά ελαττώματα του μισθίου), ΕΦΑΔ 2009, σελ. 1065 επ. όπου αναφέρεται επίσης ότι μετά την κατάργηση της ΑΚ 582 με το άρθρο 2 παρ. 3 Ν. 3043/2002 τυγχάνει εφαρμογής η ΑΚ 332 όπως δηλαδή σε κάθε οφειλέτη και ο εκμισθωτής φέρει το βάρος απόδειξης για να απαλλαγεί ότι δεν είχε βαριά αμέλεια. Στη συνέχεια ωστόσο αναφέρει αναφορικά με την ακυρότητα όρου μισθωτηρίου συμβολαίου ότι αν ο τελευταίος φέρει το χαρακτήρα ΓΟΣ η καταχρηστικότητά του ελέγχεται και με το άρθρο 2 παρ. 6 και 7 Ν. 2251/1994 και αν δε έχει το χαρακτήρα αυτό ελέγχεται με τις διατάξεις των άρθρων 281 και 288 ΑΚ αλλά και με την αρχή της αναλογικότητας του άρθρου 25 παρ. 1 εδ. 4 Σ αν παρατηρείται υπέρμετρη προστασία των συμφερόντων της μίας πλευράς.

διαπραγματεύσεως και τέλος η ευθύνη του εκμισθωτή για το πταίσμα των βοηθών εκπλήρωσης μπορεί να αποκλειστεί ή να περιοριστεί εκτός αν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 332 ΑΚ, γ) αν προσκρούει στις ΑΚ 178 και 179 ενώ η επίκληση της ακυρότητας μπορεί να προσκρούει στο άρθρο 281 ΑΚ. Συνηθέστερα, μια συμφωνία αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης του εκμισθωτή συνοδεύεται από την ταυτόχρονη υποχρέωσή του να διορθώσει κάθε ελάττωμα του μισθίου που θα εμφανιστεί μετά την παραχώρηση της χρήσης. Ωστόσο κρίνεται ορθότερο σε κάθε περίπτωση οι εν λόγω ρήτρες γενικά να ερμηνεύονται στενά υπέρ του συμφέροντος του μισθωτή που τυγχάνει μάλλον και το ασθενέστερο αντισυμβαλλόμενο μέρος της συμβάσεως¹²³.

Κατά τη δεύτερη άποψη οι διατάξεις οι αφορώσες την ευθύνη του εκμισθωτή από κάθε μορφή ελαττώματος του μισθίου αποτελούν ενδοτικό δίκαιο με αποτέλεσμα να μπορεί να περιοριστούν ή και να αποκλειστούν ακόμη, συμβατικά. Διατάξεις στις οποίες δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής τέτοιες ρήτρες (και συνεπώς να τυγχάνουν άκυρες) είναι αυτές που εισάγουν αναγκαστικό δίκαιο όπως η ΑΚ 588 αναφορικά με την περίπτωση καταγγελίας της μίσθωσης λόγω κινδύνου της υγείας του μισθωτή. Άκυρες όμως τυγχάνουν και οι ρήτρες που είναι αντίθετες στα άρθρα 178, 179, 281, 288, 371 ΑΚ ή όταν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 332 παρ. 2 ΑΚ αναλογικά εφαρμοζόμενες. Αν ο υπέρ ου η ρήτρα ή ο βοηθός εκπληρώσεώς του, επιδεικνύουν από τη μια δόλο ή βαριά αμέλεια, επικαλούνται όμως από την άλλη μεριά την ακυρότητα εφαρμογής μιας απαλλακτικής ρήτρας, δυνατόν ο ισχυρισμός τους αυτός να αποκρουσθεί σύμφωνα με την ΑΚ 281. Οι ρήτρες ποσοτικού περιορισμού μπορούν να παράγουν τις έννομες συνέπειές του παρά την ακυρότητά τους όταν είναι ανάλογες προς την πλήρη αποζημίωση ενώ τέλος οι ρήτρες χρονικού περιορισμού υπάγονται στην εφαρμογή της ΑΚ 275. Ειδικές περιπτώσεις, τρόπον τινά, απαλλακτικών ρητρών προβλέπονται στις διατάξεις των άρθρων 579 έως 581 ΑΚ για τα πραγματικά ελαττώματα και τις συνομολογημένες ιδιότητες ενώ για τα νομικά ελαττώματα ισχύει μόνο η ΑΚ 579¹²⁴.

¹²³ Κορνηλάκης, ό.π, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, ΙΙ, σελ. 164-167, υπέρ της άποψης αυτής βλ και Παντελίδου σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 579-581, 15 επ., υπέρ της άποψης αυτής βλ. και Κατράς, ό.π, σελ. 189 επ.

¹²⁴ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 120-121

Νομολογία

Με την ΑΠ 850/2004¹²⁵ κρίθηκε ότι οι διατάξεις των άρθρων 576-578 ΑΚ με τις οποίες ρυθμίζεται η ευθύνη του εκμισθωτή είναι ενδοτικού δικαίου με την έννοια ότι επιτρέπεται υπό τους όρους των ΑΚ 332 επ. σε συνδυασμό με την ΑΚ 361 η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών της ειδικής αυτής ευθύνης, που μπορεί να αφορά τα τυχηρά αλλά δεν εξικνεΐται μέχρι τα περιστατικά ανωτέρας βίας. Ωστόσο μπορεί να συμφωνηθεί και τέτοιος αποκλεισμός για γεγονότα ανωτέρας βίας όπως είναι ο σεισμός για παράδειγμα, δηλαδή να μην ευθύνεται ο εκμισθωτής για ελαττώματα που εμφανίζονται κατά τη διάρκεια της μίσθωσης και οφείλονται σε γεγονότα ανωτέρας βίας. Τέτοια δε περίπτωση είχε να κρίνει και η ως άνω απόφαση αφού τα πραγματικά περιστατικά της αφορούσαν σε έγκυρα συμφωνηθείσα απαλλακτική ρήτρα σε μισθωτήριο συμβόλαιο μεταξύ εκμισθωτή και μισθωτή για την απαλλαγή του πρώτου από την ευθύνη του και για γεγονότα ανωτέρας βίας για το λόγο δε αυτό και είχε επιφορτιστεί ο μισθωτής με την πληρωμή των ασφαλιστρών για ασφάλιση ευθύνης και από γεγονότα ανωτέρας βίας (πλημμύρες κλπ). Στην ως άνω κρίση οδηγήθηκε το Δικαστήριο με τη χρήση και των διατάξεων των άρθρων ΑΚ 173, 200 και με την εφαρμογή των αρχών της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών. Όμοια και η ΑΠ 1591/2000¹²⁶ στην οποία έτι περαιτέρω αναφέρεται αφενός ότι η απαλλακτική ρήτρα μπορεί να συμφωνηθεί και όταν η μίσθωση συνομολογείται μετά από δημοπρασία και αφετέρου ότι τα ίδια ισχύουν και στις εμπορικές μισθώσεις. Όμοια κρίνουν και οι ΑΠ 498/2002, ΑΠ 1473/2001 αλλά και η ΕφΑθ 6884/2000¹²⁷, στην οποία όμως γίνεται μνεία ότι σε περίπτωση αμφιβολίας για τη βούληση των μερών ορθότερο να μη θεωρείται ότι περιλαμβάνονται και οι περιπτώσεις ανωτέρας βίας διότι συνετοί αντισυμβαλλόμενοι δεν αναλαμβάνουν

¹²⁵ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, ΕΔΠολΔ 2004/254, ΑρχΝ 2005/93, ΧρΙΔ 2004/983. Γίνεται μνεία ότι στη συγκεκριμένη απόφαση έχει διατυπωθεί και σχετική μειοψηφία στην οποία για την εγκυρότητα της συμφωνίας αναφέρονται και οι διατάξεις των άρθρων 178-179 ΑΚ.

¹²⁶ Δημοσιευμένη στη Δ/νη 2001 (1327)

¹²⁷ Δημοσιευμένες αντίστοιχα η πρώτη Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, Δ/νη 2003/476, η δεύτερη στο ΕΔΠολ 2003/112, Δ/νη 2003/976, ΕΔΠολ 2003/315, ΧρΙΔ 2001/795 και η τρίτη στο ΕΔΠολ 2003/107. Σημειωτέον ότι η απόφαση του ΑΠ δημοσιεύθηκε κατόπιν άσκησης αίτησης αναίρεσης της απόφασης του Εφετείου

συνήθως κινδύνους από απρόβλεπτα και αστάθμητα περιστατικά. Όμοιες και η ΑΠ 1038/1995¹²⁸, η ΕφΑθ 95/2007¹²⁹ και η ΕφΑθ 1083/2002¹³⁰.

Με τη νεότερη ΑΠ 1223/2015¹³¹ ομοίως αναφέρεται ότι μετά την κατάργηση της ΑΚ 582 το κύρος της απαλλακτικής ρήτρας για την απαλλαγή του εκμισθωτή από τα ελαττώματα του μισθίου κρίνεται με βάση την ΑΚ 332 παρ. 1 ΑΚ και επομένως με τη συνδρομή και της ΑΚ 361 είναι επιτρεπτή η θέση μεταξύ άλλων ρήτρας στη σύμβαση μισθώσεως περί απαλλαγής του εκμισθωτή από πραγματικά και νομικά ελαττώματα του μισθίου για την περίπτωση της συνδρομής ελαφράς αμέλειας. Όμοια και η ΑΠ 737/2014¹³². Με την ΑΠ 171/2015¹³³ ορίζεται πέραν των ανωτέρω ότι η συμφωνία με την οποία ο εκμισθωτής δε φέρει καμιά ευθύνη για φθορές και βλάβες του μισθίου που θα προκύψουν κατά την πορεία της μίσθωσης από οποιαδήποτε αιτία ακόμη και για τυχηρά και ανωτέρα βία είναι άκυρη αν τα ελαττώματα αποσιωπήθηκαν από δόλο ή βαριά αμέλεια. Ομοίως και η ΑΠ 325/2013¹³⁴ η οποία σκιαγραφεί τις σχετικές ενστάσεις, αντενστάσεις και επαναντενστάσεις. Σύμφωνα με την ΜΠρΚερκ 38/2003¹³⁵ η συμφωνία περί απαλλαγής του εκμισθωτή κατ' άρθρο 332 παρ. 1 ΑΚ μπορεί να γίνει είτε κατά τη σύναψη της σύμβασης είτε κατά την παραλαβή του μισθίου είτε και μεταγενέστερα με την προϋπόθεση ότι δεν ισχύουν λόγοι απαλλαγής εκ του νόμου γιατί τότε θα είναι αχρείαστη, πρέπει δε να είναι ειδική χωρίς να αρκεί η συνηθισμένη γενική φράση «ο μισθωτής παραιτείται από οποιοδήποτε δικαίωμα αυτού και από οποιαδήποτε αιτία».

¹²⁸ Δημοσιευμένη στο ΕΕΝ 1997 (24).

¹²⁹ Δημοσιευμένη στο Δ/νη 2007/921.

¹³⁰ Δημοσιευμένη στο ΕΔΠολ 2004/75.

¹³¹ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

¹³² Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, ΧρΙΔ 2014/667

¹³³ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

¹³⁴ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

¹³⁵ Δημοσιευμένη στο ΙονΕπιθΔ 2004/176

Ειδικότερα για την ΑΚ 922

Για την εφαρμογή του άρθρου 922 ΑΚ και επομένως της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης που θεσπίζεται με αυτό πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι κάτωθι προϋποθέσεις:

- Α) Ύπαρξη σχέσης πρόστασης: Πρόσταση είναι η ανάθεση από κάποιον (προστήσαντα) σε έναν τρίτο (προστηθέντα) ορισμένης υπηρεσίας που αποβλέπει στη διεκπεραίωση υποθέσεων και γενικότερα στην εξυπηρέτηση των επαγγελματικών, οικονομικών ή άλλων συμφερόντων του πρώτου¹³⁶. Μπορεί δε να βασίζεται σε υφιστάμενη δικαιοπρακτική σχέση ανάμεσα στον προστήσαντα και στον προστηθέντα, μπορεί όμως να γίνεται στο πλαίσιο οποιασδήποτε βιοτικής σχέσης, μπορεί ακόμη να είναι και «ευκαιριακός προστηθείς», ενώ είναι αδιάφορο αν αμείβεται ή όχι για την υπηρεσία που προσφέρει, που μπορεί να είναι υλική ή νομική, νόμιμη ή παράνομη. Πρόσταση υπάρχει τέλος και όταν υφίσταται πρόσληψη με αναγκαστική σύμβαση ενώ δεν υπάρχει τέτοια όταν η χρήση του ενδιαμέσου προσώπου επιβάλλεται από το νόμο¹³⁷.
- Β) Η σχέση εξάρτησης: Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη για να υπάρχει πρόσταση κατ' άρθρο 922 ΑΚ πρέπει να υπάρχει σχέση εξάρτησης μεταξύ του προστηθέντος και του προστήσαντος έτσι ώστε να μπορεί ο τελευταίος να δίνει στον προστηθέντα εντολές ή οδηγίες, να τον ελέγχει ή να τον επιβλέπει κατά την εκτέλεση της υπηρεσίας που του ανέθεσε, χωρίς να απαιτείται δυνατότητα για διαρκή επίβλεψη. Έτσι η εξάρτηση με το ανωτέρω περιεχόμενο καθίσταται αυτοτελής προϋπόθεση για τη γέννηση της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης και αποτελεί βασική διάκριση με την ΑΚ 334¹³⁸.

¹³⁶ Βλ. Γ. Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, 922, 16

¹³⁷ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 536-537, η ανάπτυξη πρωτοβουλίας εκ μέρους του προστηθέντος μέσα στο πλαίσιο δράσης του προστήσαντος δεν αποτελεί λόγο αποκλεισμού της ευθύνης αλλά πρόσθετη δικαιολογία για την παράλληλη ευθύνη του, Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 922, 16-27, στην περίπτωση που το ενδιαμέσο πρόσωπο είναι αυτόκλητος βοηθός του χωρίς ο προστήσας να έχει εκφράσει τέτοια επιθυμία, αυτός θα δρα ως διοικητής αλλοτρίων σύμφωνα με την «εικαζόμενη θέληση» του κυρίου της υπόθεσης ωστόσο και σύμφωνα με την κρατούσα άποψη αυτή η αυτόκλητη παρέμβαση έστω και αν γίνεται προς το συμφέρον του κυρίου δεν αρκεί για να θεμελιώσει την ευθύνη του.

¹³⁸ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 538-541, 548 όπου αναφέρεται και η αμφισβήτηση της απαιτούμενης σχέσης εξάρτησης, ομοίως Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 922, 28-37

- Γ) Ύπαρξη νόμιμου λόγου ευθύνης: Τέτοιος συνιστά η τέλεση αδιοπραξίας εκ μέρους του προστηθέντος εις βάρος κάποιου τρίτου προσώπου. Απαιτείται παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά. Ο προστήσας ευθύνεται και στην περίπτωση που η ευθύνη του προστηθέντος είναι αντικειμενική ή νόθος αντικειμενική. Προϋποτίθεται ικανότητα προς καταλογισμό που κρίνεται στο πρόσωπο του προστηθέντος ωστόσο δεν αποκλείεται ευθύνη του προστήσαντος με βάση το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 918 και 922 ΑΚ¹³⁹.
- Δ) Συνάφεια με την υπηρεσία που έχει ανατεθεί: Η πράξη του προστηθέντος που προκαλεί ζημία πρέπει να βρίσκεται σε εσωτερική αιτιώδη σχέση με την εκτέλεση της υπηρεσίας που έχει ανατεθεί, να έγινε κατά την εκτέλεσή της και να μην είναι άσχετη ή ξένη προς αυτή. Ειδικότερα στον προστήσαντα επιρρίπτονται όλοι και μόνο οι τυπικοί κίνδυνοι που συνδέονται με τη δραστηριότητα που ανατέθηκε στον προστηθέντα δηλαδή οι κίνδυνοι από τις συνηθισμένες ή χαρακτηριστικές για τη δραστηριότητα αυτή πράξεις του προστηθέντος. Από το συνδυασμό των ανωτέρω στοιχείων μεταξύ τους προκύπτει ότι εσωτερική αιτιώδης σχέση υπάρχει όταν τα καθήκοντα που ανατέθηκαν στον προστηθέντα αποτέλεσαν το αναγκαίο μέσο για την επιχείρηση της ζημιόγυνας πράξης, που δε θα ήταν δυνατή χωρίς την πρόσθεση, και ειδικότερα όταν ο προστηθείς μπόρεσε να προκαλέσει τη ζημία λόγω ακριβώς της θέσης του και των ευκαιριών που είχε να χρησιμοποιήσει για άλλο σκοπό τα μέσα που τέθηκαν στη διάθεσή του. Σημαντικό στοιχείο για το αν υπάρχει ή όχι εσωτερική αιτιώδης σχέση παίζουν και ο χρονικός και τοπικός σύνδεσμος μεταξύ της πράξης και της εκτέλεσης της υπηρεσίας από την πλευρά του προστηθέντα και όταν λείπει αυτός ο σύνδεσμος συνήθως δε θα υπάρχει ευθύνη του προστήσαντος¹⁴⁰.

Πληρουμένων των ανωτέρω προϋποθέσεων ο προστήσας ευθύνεται απέναντι στον τρίτο που ζημιώθηκε αιτιωδώς από τη συμπεριφορά του προστηθέντος προς

¹³⁹ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 541, Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 922, 38-40

¹⁴⁰ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 541-545, Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 922, 41-47, γενικότερα για τις προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 922 βλ. και Σταθόπουλος, ό.π Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 145-147, του ίδιου σε Γεωργιάδη- Σταθόπουλο, 922, 1-49, για την ΑΚ 922 βλ. και Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 108-113

αποζημίωση. Παράλληλα με αυτόν ευθύνεται και ο προστηθείς και έτσι δημιουργείται μεταξύ τους ευθύνη εις ολόκληρον κατ' άρθρο 926 ΑΚ. Ο δε προστήσας μπορεί καταβάλλοντας την αποζημίωση να στραφεί αναγωγικά κατά του προστηθέντος κατ' άρθρο 927 ΑΚ, ο δε προστηθείς μπορεί να αποκρούσει ολικά ή μερικά το εναντίον του ασκούμενο δικαίωμα, ισχυριζόμενος είτε ότι ενήργησε σύμφωνα με τις οδηγίες ή τις εντολές του προστήσαντος είτε ότι βάσει της σύμβασης που τους συνδέει μεταξύ τους ευθύνεται περιορισμένα¹⁴¹.

Όσον αφορά τώρα την εφαρμογή των απαλλακτικών ρητρών από την ευθύνη του προστήσαντος κατ' άρθρο 922 ΑΚ έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι αποκλείεται η εφαρμογή του άρθρου 334 παρ. 2 ΑΚ στη συγκεκριμένη περίπτωση παρά τις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι δύο διατάξεις. Δικαιολογητικός λόγος για την άρνηση εφαρμογής της ως άνω διάταξης και επί της προστήσεως αποτελεί, σύμφωνα με την άποψη αυτή, το γεγονός ότι στην περίπτωση του βοηθού εκπλήρωσε πρόκειται για εκπλήρωση μιας παροχής προς το δανειστή, ο οποίος συναλλασσόμενος με τον οφειλέτη του έχει τη δυνατότητα και την ευχέρεια να ελέγξει την έκταση των εξουσιών που ο οφειλέτης παραχωρεί στους βοηθούς εκπληρώσεώς του, σε περίπτωση δε που δεν πράξει τούτο ζημιώνεται εξ ιδίου πταίσματος, γι' αυτό και επιτρέπεται ο υπό προϋποθέσεις περιορισμός ή αποκλεισμός της ευθύνης του οφειλέτη. Αυτό όμως δεν μπορεί να συμβεί στην περίπτωση του άρθρου 922 ΑΚ διότι ο παθών είναι άγνωστος τόσο ως προς τον προστήσαντα όσο και ως προς τον προστηθέντα. Η άποψη όμως αυτή δεν είναι ορθή διότι α) συνάγει ότι μία διάταξη δεν μπορεί να εφαρμοστεί επειδή ανακύπτει πρακτική δυσχέρεια σχετικά με τη συνδρομή της προϋπόθεσης υπαγωγής και β) η διαφορά που επισημαίνει μεταξύ των διατάξεων των άρθρων 334 και 922 ΑΚ δεν είναι καθοριστική ενώ κατά την ορθότερη άποψη τόσο επί ΑΚ 334 όσο και επί ΑΚ 922 ευθύνη θεμελιώνεται και επί υπερβάσεως ή καταχρήσεως της εξουσίας από την πλευρά το βοηθού εκπλήρωσης και του προστηθέντος αντίστοιχα¹⁴².

Επομένως οι ρήτρες με τις οποίες περιορίζεται ή αποκλείεται η αδικοπρακτική ευθύνη για ίδιο αλλά και για αλλότριο πταίσμα, που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω,

¹⁴¹ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 545-547, Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 922, 48-50

¹⁴² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 135-136, για την εφαρμογή των απαλλακτικών ρητρών των άρθρων 332, 334§2 ΑΚ εξίσου και επί της αδικοπρακτικής ευθύνης βλ. και Τούσης, ό.π Ενοχικών Δίκαιον, σελ. 252

είναι άκυρες για δόλο ή βαρεία αμέλεια του δράστη ή των προστηθέντων του και έγκυρες για ελαφρά αμέλεια αυτών εκτός και αν συντρέχει κάποια από τις προϋποθέσεις της ΑΚ 332 παρ. 2¹⁴³. Δηλαδή η ΑΚ 332 μολονότι αναφέρεται σε απαλλαγή από συμβατική ευθύνη γίνεται δεκτό ότι τυγχάνει εφαρμογής και επί αδιοπρακτικής ευθύνης¹⁴⁴.

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για όσα αναφέρθηκαν προηγούμενα, δηλαδή της εφαρμογής της ΑΚ 334 παρ. 2 επί απαλλακτικών ρητρών από τη ευθύνη από αδιοπραξία δηλαδή των άρθρων 914, 922 ΑΚ, τυγχάνει το αρχικό παράδειγμα που αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, δηλαδή η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών, ρητρών που αποκλείουν ή περιορίζουν την ευθύνη μιας ιδιωτικής κλινικής για το πταίσμα των γιατρών, νοσηλευτών και του υπόλοιπου προσωπικού της. Σε κάθε περίπτωση λοιπών οι ρήτρες αυτές τυγχάνουν άκυρες με εφαρμογή της ΑΚ 334 παρ. 2¹⁴⁵.

Τέλος ανακύπτει το ζήτημα εάν η απαλλακτική ρήτρα που έχει συναφθεί μεταξύ των μερών για τη μεταξύ τους σύμβαση έχει ισχύ και αναφορικά με την συρρέουσα αδιοπρακτική ευθύνη. Η απάντηση είναι συνάρτηση της βούλησης των μερών και συνεπώς περί ερμηνείας της σχετικής απαλλακτικής ρήτρας σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 173, 200 ΑΚ. Σε περίπτωση πάντως αμφιβολίας σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, ο προβλεπόμενος από τη ρήτρα αποκλεισμός ή περιορισμός της ενδοσυμβατικής ευθύνης επεκτείνεται και στη συρρέουσα αδιοπρακτική ευθύνη¹⁴⁶.

¹⁴³ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 136-137

¹⁴⁴ Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, 334, 42 και 922, 45 Απ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 255, διότι σε διαφορετική περίπτωση δε θα ήταν σύμφωνο με τη βούληση των μερών να φτάνουμε σε διαφορετικά αποτελέσματα από άλλη οδό, Κουμάνης, ό.π, 332, 8, Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 922, 55, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 129 καίτοι ο νόμος δεν προβλέπει ρητά αυτή τη δυνατότητα υποστηρίζεται η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 334§2 για την ταυτότητα του νομικού λόγου, βλ. και Μιχαηλίδης- Νουάρος εν ΕρμΑΚ 334, αριθ. 55^α και διότι το αδιοπρακτικό πταίσμα δεν είναι βαρύτερο του πταίσματος του βοηθού εκπληρώσεως, Γκαμέρα, Αι αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικόν Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 3^{ος} 1976, σελ. 112, η ΑΚ 334 έχει εφαρμογή και επί ευθύνης εξ αδιοπραξίας κατά συρροή προς την ευθύνη εκ συμβάσεως, Βαθρακοκόιλης, ό.π, σελ. 191, 198

¹⁴⁵ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 140

¹⁴⁶ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 141-143

Νομολογία

Εξαιρετικής σημασίας για το ζήτημα που μελετάται στην παρούσα τυγχάνει η ΑΠ 1139/2006¹⁴⁷ σύμφωνα με την οποία η απαλλακτική από την ευθύνη ρήτρα για ελαφρά αμέλεια που προβλέπεται στην ΑΚ 332 ισχύει και στην περίπτωση της ευθύνης από αδικοπραξία, συμφωνία όμως του οφειλέτη και του δανειστή με την οποία απαλλάσσεται ο πρώτος από τυχόν αδικοπρακτική του ευθύνη έναντι τρίτων ζημιωθέντων δεν είναι ισχυρή.

Η ΑΠ 844/2010 και η 845/2010¹⁴⁸ αναφέρονται στην αντικειμενική ευθύνη της εταιρίας διαχείρισης ως προστησάσης αν η ζημία του επενδυτή επήλθε εξαιτίας πταίσματος του προστηθέντος της κατ' άρθρο 334 ΑΚ με τη μνεία ότι σε περίπτωση που οι απαλλακτικές ρήτρες αποτελούν περιεχόμενο εγγράφου είναι έγκυρες εφόσον το έγγραφο υπογράφηκε από τον αντισυμβαλλόμενο εκείνου υπέρ του οποίου έχουν τεθεί. Όμοια και η ΑΠ 924/2007¹⁴⁹. Τέλος η ΑΠ 1039/2009¹⁵⁰ αφού προβαίνει σε διάκριση των βαθμών της υπαιτιότητας καταλήγει στην ακυρότητα της απαλλακτικής ρήτρας για βαριά αμέλεια των προστηθέντων ως προς την εκτέλεση της εργασίας τους. Τέλος η ΕφΠατρ 378/2005¹⁵¹ αποφαινεται ότι η υπογραφή απαλλακτικής ρήτρας για ευθύνη προς αποζημίωση χωρίς προηγούμενη ανάγνωση της σύμβασης λόγω εμπιστοσύνης του επενδυτή στον προστηθέντα αντιπρόσωπο δε στοιχειοθετεί οικείο πταίσμα του επενδυτή δεδομένου του ότι ο προστηθείς αντιπρόσωπος ενέργησε δολίως και απέκρυψε την έλλειψη εξουσίας για την είσπραξη των χρημάτων.

¹⁴⁷ Δημοσιευμένη στα ΧρΙΔ 2006/889

¹⁴⁸ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, ΔΕΕ 2010/1198

¹⁴⁹ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ και ΔΕΕ 2008/1386.

¹⁵⁰ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

¹⁵¹ Δημοσιευμένη στο ΔΕΕ 2006/415

**Το κατ' ιδίαν ζήτημα των απαλλακτικών ρητρών στις αδικοπρακτικές
ενοχές**

Η ενδοσυμβατική ευθύνη είναι δευτερογενής ευθύνη ενώ η αδικοπρακτική ευθύνη είναι πρωτογενής δηλαδή γεννιέται χωρίς καμία προηγούμενη δικαιοπρακτική δέσμευση των μερών της, με αποτέλεσμα και λόγω ακριβώς αυτού του χαρακτήρα της, οι απαλλακτικές ρήτρες που την αφορούν να είναι συχνότερες σε περίπτωση συρροής της με ενδοσυμβατική ευθύνη¹⁵². Αυτό διότι όταν ελλείπει παντελώς η δικαιοπρακτική δέσμευση μεταξύ των μερών (όπως για παράδειγμα συμβαίνει στο χώρο των αυτοκινητικών διαφορών) δεν υφίσταται κατ' αρχήν επαρκές χρονικό περιθώριο για τη σύναψη απαλλακτικών ρητρών. Ωστόσο παρά το ότι αυτό είναι το σύνηθες δεν αποκλείεται εντελώς το ενδεχόμενο η απαλλακτική ρήτρα από την αδικοπρακτική ευθύνη να συνάπτεται αυτοτελώς. Αυτό για παράδειγμα δυνατόν να συμβεί μεταξύ ενός επιχειρηματία που επιδιώκει να ανεγείρει εργοστάσιο σε συγκεκριμένη περιοχή με τους κυρίους και νομείς των γειτονικών ακινήτων προκειμένου να αποκλείσει ή να περιορίσει εκ των προτέρων την ευθύνη του που μπορεί να θεμελιωθεί από το άρθρο 1003 ΑΚ¹⁵³.

Κατ' αρχήν για να ισχύσει τυχόν απαλλακτική ρήτρα σε αδικοπρακτική ευθύνη πρέπει να έχει συναφθεί μεταξύ του υπέρ ου η απαλλακτική ρήτρα και του ζημιωθέντα και να μην πρόκειται για συμφωνία μεταξύ του οφειλέτη και του δανειστή με την οποία ο πρώτος θα απαλλάσσεται από την τυχόν ευθύνη του για την πρόκληση ζημιών έναντι τρίτων και αυτό λόγω της αρχής της σχετικότητας των συμβάσεων (ΑΚ 415), κατά την οποία η ενέργειά τους περιορίζεται βασικά μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών. Είναι δυνατή συνεπώς η συνομολόγηση απαλλακτικής ρήτρας απέναντι σε ορισμένο πρόσωπο και όχι γενικά¹⁵⁴.

Η άποψη που αποκρούει την εγκυρότητα συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών στο πεδίο της αδικοπρακτικής ευθύνης αναφέρει προς τούτο ως επιχείρημα

¹⁵² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 128, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 131

¹⁵³ Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, 332, 23, Ρήγας, ό.π, σελ. 128-129, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 133

¹⁵⁴ Βλ. Σταθόπουλος, ό.π, 332, 23, Ρήγας, ό.π, σελ. 129, τέτοια ενδεχόμενη συμφωνία μεταξύ οφειλέτη και δανειστή είναι δυνατόν να ερμηνευτεί βάσει των άρθρων 173 και 200 ΑΚ ως περιέχουσα για το δανειστή την υποχρέωση να παράσχει κάλυψη στον οφειλέτη να χρειαστεί να καταβάλει αποζημίωση για ζημία που λχ τρίτοι έπαθαν εξαιτίας από την άσκηση ορισμένης δραστηριότητας του ζημιώσαντος που ανέλαβε κατόπιν παραγγελίας του αντισυμβαλλομένου του

το ότι οι διατάξεις των άρθρων 914 επ. ΑΚ είναι δημόσιας τάξεως με αποτέλεσμα να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 3. Η άποψη αυτή όμως κρίνεται ως αυστηρή διότι αφενός το αν ένας κανόνας κρίνεται ως αναγκαστικού ή ενδοτικού δικαίου συνήθως και ασφαλέστερα ορίζεται από τον εφαρμοστή του δικαίου και όχι από το γράμμα του νόμου και αφετέρου διότι από την στιγμή που προβλέπεται η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών για την περίπτωση της αθέτησης της συμβατικής υποχρέωσης, πράγμα το οποίο κατά την εδώ αναφερόμενη άποψη σημαίνει ότι οι διατάξεις αυτές δεν τυγχάνουν αναγκαστικού δικαίου, δε φαίνεται να υπάρχει κάποιος λόγος που να καθιστά τις διατάξεις της αδικοπραξίας αναγκαστικό δικαίο, ενώ επιπλέον, δε θεμελιώνεται με πειστικά επιχειρήματα γιατί από τη μια πλευρά να επιτρέπεται η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών επί συμβατικής ενοχής αλλά να απαγορεύεται επί αδικοπρακτικής και τέλος, σε κάθε περίπτωση, η εγκυρότητα συνομολόγησης απαλλακτικής ρήτρας σε περίπτωση ελαφριάς αμέλειας δε φαίνεται να προσκρούει στο περί δικαίου αίσθημα. Άλλωστε ούτε μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι η δυνατότητα συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών θα είχε ως αποτέλεσμα τα άτομα να μην συμμορφώνονται προς τη γενική υποχρέωση πρόνοιας αφενός γιατί οι εν λόγω απαλλακτικές ρήτρες δεν επιφέρουν καθολική απαλλαγή ούτε προς όλες τις υποχρεώσεις ούτε προς όλα τα πρόσωπα και αφετέρου γιατί η συνομολόγηση απαλλακτικής συμφωνίας είναι σε σχέση με το θεσμό της συναίνεσης του παθόντος, που μπορεί να οδηγήσει σε πλήρη απαλλαγή και άρση του παράνομου χαρακτήρα της πράξεως, το έλασσον¹⁵⁵. Εξάλλου ακόμη και αν κάποιοι κανόνες θεωρούνται αναγκαστικού δικαίου με χαρακτηριστικό το ότι αποκλείεται κάθε αντίθετη προς το περιεχόμενό του συμφωνία των μερών, τίποτε δεν εμποδίζει να θεωρηθεί ισχυρή σχετική απαλλακτική ρήτρα αφού τα όρια της εφαρμογής της κρίνονται από τις διατάξεις των άρθρων 332 και 334 παρ. 2 ΑΚ¹⁵⁶.

Τελικά με το άρθρο 2 παρ. 1 του Ν. 3043/2002 προστέθηκε στον ΑΚ η διάταξη του άρθρου 332 παρ. 2 εδ. β περ. β που ορίζει ότι *«άνκρη είναι επίσης η εκ των προτέρων συμφωνία ότι δε θα ευθύνεται ο οφειλέτης και για ελαφριά ακόμη αμέλεια... αν με τη ρήτρα απαλλάσσεται... από την ευθύνη για προσβολή αγαθών που απορρέουν από την*

¹⁵⁵ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 130-131, Απόστολος Γεωργιάδης, Η ρήτρα περί ανευθύνου επί οφειλής εις ολόκληρον, ΝοΒ1971, 1 επ. (2-3)

¹⁵⁶ Απόστολος Γεωργιάδης, ό.π ΝοΒ1971, 3-4

προσωπικότητα και ιδίως της υγείας, της ελευθερίας ή της τιμής». Με τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνεται η διάταξη φαίνεται ότι ο νομοθέτης έχει κατά νου την εφαρμογή της και στην περίπτωση της αδιοπρακτικής ευθύνης ότι δηλαδή είναι έγκυρη η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών και στο πεδίο της αδιοπρακτικής ευθύνης για ελαφρά αμέλεια. Ωστόσο με τις ανωτέρω προϋποθέσεις που θέτει, προκύπτει εξ αντιδιαστολής ότι είναι κατ' αρχήν έγκυρη η εκ των προτέρων συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών για ελαφρά αμέλεια και εφόσον αφορούν στην προσβολή περιουσιακών αγαθών οφειλόμενες σε πταίσμα του δράστη ή των προστηθέντων του. Συνεπώς είναι δυνατή η έγκυρη σύναψη ρήτρας αποκλεισμού ή περιορισμού της αδιοπρακτικής ευθύνης υπό τους όρους των άρθρων 332 και 334 παρ. 2 ΑΚ καθώς α) οι εν λόγω διατάξεις έχουν γενική διατύπωση ως προς το περιεχόμενό τους, ενώ β) οι διατάξεις των άρθρων 287-495 ΑΚ μολονότι τίθενται στο κεφάλαιο περί δικαιοπρακτικών ενοχών τυγχάνουν ευθείας εφαρμογής σε όλα τα είδη ενοχικών σχέσεων ανεξαρτήτως γενεσιουργού λόγου τους και γ) σε κάθε περίπτωση επανάληψη των ως άνω διατάξεων στο περί αδιοπραξίας κεφάλαιο θα ήταν μάλλον περιττή αφού άλλωστε δ) ο νομοθέτης καθιερώνει την ίδια έκταση ευθύνης του κυρίου της υπόθεσης για το πταίσμα του βοηθού εκπληρώσεως κατά την ΑΚ 334 και του προστηθέντος κατά την ΑΚ 922¹⁵⁷.

Όσον αφορά στις ρήτρες ποσοτικού περιορισμού της αδιοπρακτικής ευθύνης είναι κατά πρώτο λόγο έγκυρες για ελαφριά αμέλεια του υπέρ ου και των προστηθέντων του, επιφέρουν ωστόσο τα αποτελέσματά τους και στις υπόλοιπες περιπτώσεις πταίσματος και στην ελαφριά αμέλεια όταν συντρέχει κάποια από τις εξαιρέσεις της ΑΚ 334 παρ. 2 σε περίπτωση που το ποσό που απορρέει από αυτές

¹⁵⁷ Σταθόπουλος, ό.π, 332, 23, Ρήγας, ό.π, σελ. 130-135, πριν τη νομοθετική μεταβολή με το Ν. 3043/2002 και κατά την κρατούσα γνώμη έπρεπε να ακολουθείται διαφορετική αντιμετώπιση της δυνατότητας συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών ανάλογα με το εάν επρόκειτο για προσβολή περιουσιακών ή προσωπικών αγαθών του ζημιωθέντος. Η διαφορετικότητα αυτή στη μεταχείριση ήταν απόρροια αφενός της χρήσης των γενικών ρητρών του ΑΚ και ιδίως της καλής πίστης και των χρηστών ηθών και αφετέρου της διαφορετικής μεταχείρισης των δύο ως άνω διαφορετικών κατηγοριών αδικημάτων και από τον ΠΚ. Ως εκ τούτων τα αγαθά που αφορούσαν τον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας εξαιρούνταν από την ιδιωτική αυτονομία των μερών με αποτέλεσμα οποιαδήποτε απαλλακτική ρήτρα από την ευθύνη για την προσβολή τους να ήταν άκυρη, ενώ αντίθετα όσον αφορά στα περιουσιακά αγαθά τα μέρη μπορούσαν να προσαρμόσουν τις αμοιβαίες μεταξύ τους απαιτήσεις με απαλλακτικές ρήτρες, σε κάθε περίπτωση όμως εντός των ορίων που τίθενται με τα άρθρα 332 και 334§2 ΑΚ, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 132-133, όπου αναφέρεται ότι μια απαλλακτική συμφωνία για ελαφρά αμέλεια είναι άκυρη και όταν γεννιέται ευθύνη λόγω παράλειψης θετικής πράξης που επιβάλλεται από κανόνα αναγκαστικού δικαίου, γεγονός που προκύπτει από τις διατάξεις των άρθρων 178, 179, 281 και 288 ΑΚ.

είναι ανάλογο προς την πλήρη αποζημίωση, ήτοι καλύπτει τις ζημίες των οποίων η επέλευση μπορεί να πιθανολογηθεί σύμφωνα με τη συνήθη πορεία των πραγμάτων. Στην περίπτωση αυτή βέβαια ενδείκνυται όσο βαρύτερο είναι το πταίσμα, τόσο εγγύτερο προς την πλήρη αποζημίωση να είναι το ποσό που προβλέπεται από τη ρήτρα για να έχει τελικά αυτή έννομα αποτελέσματα και αντίστροφα όσο μικρότερο είναι το πταίσμα τόσο μεγαλύτερο περιθώριο απόκλισης από την πλήρη αποζημίωση δυνατόν να υπάρχει. Οι δε ρήτρες χρονικού περιορισμού εμπίπτουν ως προς το κύρος τους στη ρύθμιση των διατάξεων των άρθρων 332 και 334 παρ. 2 ΑΚ¹⁵⁸.

Περαιτέρω και όσον αφορά στην περίπτωση της συρροής ενδοσυμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης ισχύουν όσα αναφέρθηκαν αμέσως προηγούμενα κατά την ανάλυση της ΑΚ 922, ότι δηλαδή σε περίπτωση που κατά την ερμηνεία της βουλήσεως των συμβαλλομένων μερών σύμφωνα με τα άρθρα 173 και 200 ΑΚ δεν προκύπτει σαφές αποτέλεσμα αλλά αμφιβολία, τότε ο προβλεπόμενος από την ρήτρα αποκλεισμός ή περιορισμός της ενδοσυμβατικής ευθύνης επεκτείνεται και στη συρρέουσα αδικοπρακτική¹⁵⁹.

Τέλος πρακτική σημασία παρουσιάζει η περίπτωση στην οποία επέρχεται ζημία από πλείονα πρόσωπα κατ' άρθρο 926 ΑΚ τα οποία ενέχονται εις ολόκληρον για την καταβολή της αποζημιώσεως οπότε και κατ' άρθρο 927 ΑΚ ο καταβάλλων ολόκληρη την αποζημίωση συνοφειλέτης έχει δικαίωμα αναγωγής κατά των λοιπών και ένας εξ αυτών (των συνοφειλετών) με προγενέστερη συμφωνία μετά του μεταγενέστερα ζημιωθέντος είχε αποκλείσει εγγύως την αστική του ευθύνη κατά τα προηγούμενα. Υποστηρίχθηκαν διάφορες απόψεις επί του ζητήματος με μάλλον τελολογικά ορθότερη την άποψη ότι η αξίωση του ζημιωθέντος κατά του συνυπευθύνου πρέπει να θεωρηθεί εξ υπαρχής μειωμένη κατά την αναλογία του απαλλαγέντος¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 139

¹⁵⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 141-143

¹⁶⁰ Βλ. αναλυτικότερα Απόστολος Γεωργιάδης, ό.π, ΝοΒ1971, 1 επ.

Ειδικότερα: Η αντικειμενική ευθύνη που προβλέπεται στο άρθρο 918 ΑΚ

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 918 ΑΚ, «αυτός που προξένησε τη ζημία, εφόσον κατά τις διατάξεις των άρθρων 915 έως 917¹⁶¹ δεν έχει ευθύνη, μπορεί να καταδικαστεί από το δικαστήριο, ύστερα από εκτίμηση της κατάστασης των μερών, σε εύλογη αποζημίωση, αν η ζημία δεν μπορεί να καλυφθεί από αλλού.»

Προϋποθέσεις για την εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης είναι η έλλειψη ικανότητας για καταλογισμό με την συνδρομή όμως των λοιπών προϋποθέσεων ευθύνης, ήτοι να υπάρχει ζημία που προκλήθηκε κατά πρόσφορο τρόπο από πράξη που είναι παράνομη και θα ήταν και υπαίτια αν υπήρχε ικανότητα προς καταλογισμό και η αδυναμία κάλυψης της ζημίας του παθόντος από άλλη πηγή, δηλαδή ο παθών μπορεί να επικαλεστεί την εφαρμογή της ανωτέρω διατάξεως μόνο αν και στην έκταση που δεν έχει καλυφθεί το προς αποζημίωση δικαίωμά του από άλλη πηγή συναφή, όπως είναι η ασφαλιστική εταιρία ή ο εποπτεύων κατ' άρθρο 923 ΑΚ, αδιάφορο αν δεν μπορεί να τη λάβει για λόγους νομικούς ή πραγματικούς. Μάλιστα γίνεται δεκτό ότι δε θεμελιώνεται δικαίωμα του ζημιωθέντος προς εφαρμογή της ΑΚ 918 αν είχε ασφαλιστεί για τη ζημία που του προκάλεσε ο δράστης και επομένως μπορεί να ζητήσει το σχετικό ασφάλισμα. Με τη συνδρομή των ανωτέρω προϋποθέσεων το Δικαστήριο μπορεί δυνητικά να επιδικάσει εύλογη κατά την κρίση του αποζημίωση, που μπορεί να φτάσει κατ' ανώτατο ποσό μέχρι την πλήρη αποζημίωση, αφού λάβει υπόψη του και εκτιμήσει το σύνολο των περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, ήτοι των συνθηκών τέλεσης της πράξης και τη σύγκριση της περιουσιακής κατάστασης των μερών¹⁶².

Η προς εξέταση διάταξη θεσπίζει γνήσια αντικειμενική ευθύνη (ανεξάρτητη από κάθε υπαιτιότητα) από λόγους επιείκειας, όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα,

¹⁶¹ Σύμφωνα με το άρθρο 915 ΑΚ «Δε ευθύνεται όποιος ζημίωσε άλλον χωρίς να έχει συνείδηση των πράξεών του ή ενώ βρισκόταν σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιόριζε αποφασιστικά τη λειτουργία της κρίσης και τη βούλησή του. Όποιος κατά την επαγωγή της ζημίας έφερε τον εαυτό του σε τέτοια κατάσταση με χρήση οιοπονευματωδών ποτών ή άλλων παραπλήσιων μέσων, ευθύνεται για τη ζημία, εκτός αν περιήλθε στην κατάσταση αυτή χωρίς υπαιτιότητά του.», κατά το άρθρο 916 ΑΚ «Όποιος δεν έχει συμπληρώσει το δέκατο έτος της ηλικίας του δεν ευθύνεται για τη ζημία που προξένησε.» και σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 917 ΑΚ «Όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο, όχι όμως το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας του ευθύνεται για τη ζημία που προξένησε, εκτός αν ενέργησε χωρίς διάκριση. Το ίδιο ισχύει και για τους κωφαλάλους.»

¹⁶² Βλ. αναλυτικότερα, Γ. Γεωργιάδης, ό.π., 918, 2-23

που είναι επιβοηθητική και επικουρική δηλαδή ενεργοποιείται μόνο όταν η ζημία του παθόντος δεν μπορεί να καλυφθεί από άλλη πηγή¹⁶³. Από τη διατύπωση της ανωτέρω διάταξης προκύπτει όμως αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα των απαλλακτικών ρητρών ότι έγκυρη απαλλακτική ρήτρα ως προς αυτή την αντικειμενική αδικοπρακτική ευθύνη είναι κατά βάση αδύνατο να υπάρξει διότι ο ευθυνόμενος δυνάμει αυτής είναι ανίκανος προς καταλογισμό και επομένως θα στερείται κατά κανόνα και ικανότητας προς δικαιοπραξία, αναγκαία προϋπόθεση για τη σύναψη της σχετικής απαλλακτικής συμφωνίας κατά τα προηγούμενα¹⁶⁴.

¹⁶³ Βλ. Γ. Γεωργιάδης, ό.π, 918, 1 και 3, Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 472-473, βλ. και Λιβάνης, ό.π, σελ. 63-64 όπου αναφέρεται ότι η διάταξη αυτή πρέπει να τύχει εφαρμογής εφόσον συντρέχουν οι ίδιες προϋποθέσεις και όταν ακόμη ο ακαταλόγιστος είναι ζημιωθείς με συνέπεια αυτή η κατ' εξαίρεση ευθύνη να δρα ως λόγος μείωσης της οφειλόμενης σε αυτόν αποζημίωσης διότι η αρχή της επιείκειας επιβάλλει να θεωρηθούν τα πρόσωπα αυτά υπεύθυνα και όταν αποδεικνύεται ότι η ζημία προέκυψε και με δική τους ενέργεια με αποτέλεσμα να καθίσταται δυνατή η μείωση της οφειλόμενης από τον ζημιώσαντα αποζημίωσης στην ίδια δίκη περί αποζημίωσης του ανηλίκου δοθέντος και του γεγονότος ότι δύσκολα μπορεί να γίνει δεκτή πολλές φορές η παραμέληση της εποπτείας από τους γονείς του.

¹⁶⁴ Βλ. Ρήγας, ό.π, υποσημείωση 617 στη σελίδα 137

Ειδικότερα: η αντικειμενική ευθύνη που προβλέπεται στις διατάξεις των άρθρων 924 παρ. 1 και 925 ΑΚ

Σύμφωνα με το **άρθρο 924 παρ. 1 ΑΚ** «Ο κάτοχος ζώου ευθύνεται για τη ζημία που προξενήθηκε απ' αυτό σε τρίτο». Με βάση τη διάταξη αυτή εισάγεται γνήσια αντικειμενική ευθύνη του κατόχου του ζώου για την ανόρθωση ζημιών που προξενούνται από αυτό σε τρίτους και πρόκειται για ευθύνη από διακινδύνευση, η θέσπιση της οποίας υπαγορεύτηκε από την εγγενή επικινδυνότητα των ζώων που συνίσταται στο ότι μπορούν να ενεργήσουν αυτοδύναμα χωρίς να έχουν λογική ως προς την πρόκληση ζημιών σε τρίτους¹⁶⁵ ενώ άλλωστε ο κάτοχός του αφενός αποκομίζει τα ωφελήματα από αυτό και άρα πρέπει να φέρει και τον κίνδυνο για την προξενηθείσα τυχόν ζημία και αφετέρου είναι το πρόσωπο που μπορεί με τα κατάλληλα μέτρα εποπτείας και φύλαξης να περιορίσει τους κινδύνους πρόκλησης ζημιών από το ζώο που κατέχει¹⁶⁶.

Προϋποθέσεις για την εφαρμογή της διάταξης αυτής είναι κατ' αρχήν η πρόκληση ζημίας σε τρίτο από ζώο. Η έννοια του ζώου κατά την πρώτη παράγραφο που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω περιλαμβάνει όλα τα ζώα εκτός από τα χρήσιμα κατοικίδια, δηλαδή αυτά που χρησιμοποιούνται για τη φύλαξη της κατοικίας, για το επάγγελμα ή για τη διατροφή του κατόχου τους, τα οποία υπάγονται στη ρύθμιση της παραγράφου 2. Θα πρέπει περαιτέρω η ζημία να προκλήθηκε από την αυτόνομη ενέργεια του ζώου είτε αυτή οφείλεται σε εξωτερικό ερεθισμό του από τρίτο ή από τον ίδιο το ζημιωθέντα, οπότε θα χωράει εφαρμογής και η ΑΚ 300, αν μπορεί να αποδοθεί στο ζημιωθέντα ή στα πρόσωπα για τα οποία αυτός ευθύνεται οποιοδήποτε πταίσμα στην επέλευση της ζημίας, αρκεί δε και η έμμεση πρόκληση της ζημίας από το ζώο, ενώ δεν εμπίπτουν στην παρούσα διάταξη οι ζημιές από ζώο που χρησιμοποιείται ως μηχανικό όργανο ή που ενεργεί ως νεκρή μάζα, ούτε η μετάδοση μολυσματικής νόσου από ζώο, η οποία εμπίπτει στην ΑΚ 914. Αποκλείεται δε η ευθύνη κατ' άρθρο 924 παρ. 1 ΑΚ όταν ο ζημιωθείς εκτίθεται εκούσια στον κίνδυνο

¹⁶⁵ Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 555-558, Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 347-348, Γκαμέρα, Αι αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικό Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 1^{ος}, 1976, σελ. 64-66

¹⁶⁶ Δημοπούλου, ό.π, σελ. 67-69 όπου αναφέρεται και η διχογνωμία σχετικά με το αν πρόκειται για γνήσια αντικειμενική ευθύνη μόνο ή ευθύνη από διακινδύνευση ειδικότερα, Λιβάνης, ό.π σελ. 90-92

ή όταν ελλείπει ο απαιτούμενος αιτιώδης σύνδεσμος¹⁶⁷. Εφόσον δε, συντρέξουν οι ως άνω προϋποθέσεις, ο κάτοχος του ζώου, δηλαδή το πρόσωπο που έχει τη φυσική εξουσία αυτού και αποκομίζει από αυτό ωφέλειες, έχοντας την ιδιότητα του κατόχου πραγματικά και χωρίς να προϋποτίθεται δικαιοπρακτική ικανότητα (επομένως δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 915-918 ΑΚ), ευθύνεται ανεξάρτητα από οποιασδήποτε μορφής υπαιτιότητά του να ανορθώσει τη ζημία που υπέστη ο τρίτος περιουσιακή και μη¹⁶⁸. Αν ο εναγόμενος- κάτοχος του ζώου θεμελιώσει αίτημα στηριζόμενο στο ότι το ζώο είναι κατοικίδιο και το χρησιμοποιεί για το επάγγελμα, την κατοικία ή τη διατροφή του μπορεί να απαλλαγεί από την ευθύνη του εάν επιπρόσθετα αποδείξει ότι δεν τον βαρύνει πταίσμα ως προς τη φύλαξη και εποπτεία αυτού κατ' άρθρο δηλαδή 924 παρ. 2 ΑΚ. Άλλωστε εάν η ζημιογόνα συμπεριφορά του ζώου είναι αποτέλεσμα ανωτέρας βίας και η ζημία θα συνέβαινε έτσι και αλλιώς επέρχεται απαλλαγή του κατόχου διότι η αντικειμενική ευθύνη δεν μπορεί να δικαιολογήσει και μια τέτοια αποζημίωση. Επιπλέον δεν υπάρχει ευθύνη και στην περίπτωση που υπάρχει επιτρεπόμενη αυτοδικία ή νόμιμη άμυνα κατά τις διατάξεις των άρθρων 282 επ. και 284 ΑΚ ενώ σε περίπτωση κατάστασης ανάγκης το Δικαστήριο θα αποφασίσει αν και σε ποια έκταση ο κάτοχος υποχρεούται σε αποκατάσταση της ζημίας βάσει των άρθρων 285 επ. ΑΚ¹⁶⁹.

Ενώ στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 924 ΑΚ καθιερώνεται ευθύνη από διακινδύνευση και ο κάτοχος του ζώου ευθύνεται σε αποζημίωση απλά και μόνο επειδή είναι κάτοχος και χωρίς να εξετάζεται αν βαρύνεται ή όχι με υπαιτιότητα ως προς τη φύλαξη ή εποπτεία του ζώου στη δεύτερη παράγραφο εγκαταλείπεται η ιδέα της διακινδύνευσης και η συναρτώμενη με αυτήν γνήσια αντικειμενική ευθύνη και επανερχόμαστε στην υποκειμενική ευθύνη με αντιστροφή του βάρους απόδειξης που εναποτίθεται στον κάτοχο, άλλως για νόθο αντικειμενική ευθύνη. Στη δεύτερη παράγραφο ειδικότερα ορίζεται πως όταν η ζημία προκλήθηκε από κατοικίδιο ζώο που χρησιμοποιείται για τη φύλαξη της κατοικίας, το επάγγελμα ή τη διατροφή του

¹⁶⁷ Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 558-560, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 70-75, 78

¹⁶⁸ Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 560-561, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 70-75, 78, Απόστολος Τασίκας, Παρατηρήσεις στην ΕφΔωδ 22/2007 (Ευθύνη κατόχου ζώου), ΕφΑΔ 2009, σελ. 152 επ. όπου πέραν των χαρακτηριστικών της εν προκειμένω ευθύνης αναφέρεται ότι η απόφαση δε διατύπωσε άποψη για την ιδιότητα του ζώου ως «κατοικίδιου» και εφάρμοσε την παράγραφο 2 και όχι την παράγραφο 1 περί αντικειμενικής ευθύνης.

¹⁶⁹ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 78-79

κατόχου του, αυτός μπορεί να απαλλαγεί από την ευθύνη αν αποδείξει ότι δεν τον βαρύνει πταίσμα ως προς τη φύλαξη και εποπτεία του ζώου¹⁷⁰.

Περαιτέρω και σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 925 ΑΚ «Ο κύριος ή νομέας κτίσματος ή άλλου έργου που συνέχεται με το έδαφος ευθύνεται για τη ζημία που προξενήθηκε σε τρίτο εξαιτίας ολικής ή μερικής πτώσης του, εκτός αν αποδείξει ότι η πτώση δεν οφείλεται σε ελαττωματική κατασκευή ή σε πλημμελή συντήρησή του.» Η εν λόγω διάταξη σύμφωνα με μία άποψη καθιερώνει γνήσια αντικειμενική ευθύνη και μάλιστα ευθύνη από διακινδύνευση¹⁷¹. Ο λόγος θέσπισης της διάταξης αυτής βρίσκεται στο γεγονός ότι τα κτίσματα ή άλλα έργα που συνεχονται με το έδαφος αποτελούν κινδύνους για τους τρίτους σε περίπτωση ενδεχόμενης πτώσης τους, ολικής ή μερικής και οι τρίτοι που μπορεί να υποστούν ζημιές εκ του λόγου αυτού χρήζουν προστασίας. Η προστασία δε αυτή πρέπει να παρασχεθεί από τον κύριο ή το νομέα του κτίσματος που απολαμβάνει των ωφελειών του και είναι σε θέση να πάρει τα κατάλληλα μέτρα για την αποφυγή της πτώσης και ο οποίος συνεπώς επιβαρύνεται με την αποκατάσταση της ζημίας που προκαλείται στους τρίτους¹⁷².

Οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της παρούσας διατάξεως είναι η ολική ή μερική πτώση κτίσματος ή έργου οφειλόμενη στην τεκμαιρόμενη ελαττωματική κατασκευή ή πλημμελή συντήρησή του που προκαλεί ζημία σε τρίτο, ζημία που οφείλεται στην πραγμάτωση των τυπικών κινδύνων μιας ολικής ή μερικής πτώσης του κτίσματος ή του έργου και αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και της πλημμελούς συντήρησης ή ελαττωματικής κατασκευής. Πληρουμένων των προϋποθέσεως αυτών ο κύριος του τελευταίου που ασκεί αυτοπροσώπως ή με αντιπρόσωπο τη νομή του ευθύνεται σε αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε¹⁷³. Απαλλαγή του υπεύθυνου προσώπου μπορεί να επέλθει αν αυτό αποδείξει ότι η πτώση δεν οφείλεται σε

¹⁷⁰ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π τόμος Ι, σελ. 556 όπου αναφέρεται ότι η εν λόγω ρύθμιση της παραγράφου 2 δεν εναρμονίζεται με τη σύγχρονη θεωρία για την ευθύνη από διακινδύνευση αφού σήμερα γενικά γίνεται δεκτό ότι η κατοχή και «εκμετάλλευση» μιας πηγής ιδιαίτερων κινδύνων αρκεί για να δικαιολογήσει την καθιέρωση αντικειμενικής ευθύνης, ευθύνης από διακινδύνευση εις βάρος του κατόχου.

¹⁷¹ Υποστηρίζεται και η άποψη ότι πρόκειται για νόθο αντικειμενική ευθύνη, ήτοι για υποκειμενική με αντεστραμμένο το βάρος απόδειξης. Βλ. και Αστ. Γεωργιάδης, ό.π, σελ. 348 όπου αναφέρεται ότι πρόκειται για μη γνήσια αντικειμενική ευθύνη, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 90-91, Γκαμέρα, ό.π τόμος 1^{ος}, σελ. 68 όπου αναφέρεται ότι πρόκειται για νόθο αντικειμενική ευθύνη με αναφορά όμως και της αντίθετης άποψης, για τις δύο απόψεις που υποστηρίζονται βλ και Λιβάνης, ό.π, σελ. 92-93

¹⁷² Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 564-565, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 91-92, 96-98, Λιβάνης, ό.π, σελ. 93

¹⁷³ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, σελ. 566-569, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 92-98

ελαττωματική κατασκευή ή πλημμελή συντήρηση του κτίσματος ή του έργου που συνέχεται με το έδαφος δηλαδή ότι δεν υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ πτώσης και ελαττωματικής κατασκευής ή πλημμελούς συντήρησης με την επιπρόσθετη θετική απόδειξη ότι η πτώση του κτίσματος ή του έργου οφείλεται σε άλλη αιτία που δεν μπορούσε να προβλεφθεί μολονότι το κτίσμα είχε κατασκευασθεί με επιμέλεια και συντηρούνταν καλά, ενώ απαλλαγή του υπεύθυνου προσώπου μπορεί τέλος να προκύψει εάν το τελευταίο αποδείξει ότι η πτώση του κτίσματος κλπ οφείλεται σε αποκλειστική ενέργεια τρίτου προσώπου¹⁷⁴. Οι διατάξεις των άρθρων 915-917 ΑΚ δεν τυγχάνουν εφαρμογής στην προκείμενη περίπτωση αφού οι τελευταίες διατάξεις αφορούν μόνο τις δικαιοπραξίες στις οποίες απαραίτητη προϋπόθεση είναι η υπαιτιότητα του ζημιώσαντα που προϋποθέτει τη λειτουργία της βούλησής του. Άλλωστε στην περίπτωση του κυρίου ή το νομέα- εκμισθωτή το γεγονός ότι μεταξύ αυτού και του ζημιωθέντα-μισθωτή υπάρχει σύμβαση μισθώσεως δεν αίρει την ευθύνη του βάσει της ΑΚ 925. Παρατηρείται το φαινόμενο της συρροής νομίμων βάσεων με αποτέλεσμα, σύμφωνα με μία άποψη, ούτε οι απαλλακτικοί από τη συμβατική του ευθύνη λόγοι να μπορούν να αντιταχθούν στην ευθύνη από την ΑΚ 925¹⁷⁵. Δυνατόν τέλος να εφαρμοστεί και στην παρούσα περίπτωση η ΑΚ 300 ενώ το συντρέχον πταίσμα μπορεί μεταξύ άλλων να συνίσταται και στο ότι αν και ο ζημιωθείς τελούσε σε γνώση της κακής κατασκευής ή της έλλειψης συντήρησης δεν επέμενε στην αποκατάστασή της ή δεν την ήρε ο ίδιος ή ενώ ήταν συμβατικά υπόχρεος προς τούτο παρέλειψε να το πράξει¹⁷⁶.

Στις ανωτέρω δύο περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης και μάλιστα ευθύνης από διακινδύνευση δεν είναι δυνατόν, σύμφωνα με μία άποψη, να τύχουν εφαρμογής οι διατάξεις των άρθρων 332 και 334 ΑΚ, καθότι αυτές αφορούν σε υποκειμενική, ενδοσυμβατική ή εξωδικαιοπρακτική, ευθύνη. Στις ως άνω περιπτώσεις, λοιπόν, η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών είναι κατ' αρχήν έγκυρη αφού δεν προβλέπεται ούτε συνάγεται από κάποια διάταξη αναγκαστικός χαρακτήρας των εν προκειμένω διατάξεων. Μπορεί όμως οι απαλλακτικές ρήτρες που θα συνομολογηθούν να αχθούν σε ακυρότητα εάν α) είναι αντίθετες στα χρηστά ήθη και στη δημόσια τάξη, β) δεν

¹⁷⁴ Βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ 100-106

¹⁷⁵ Δημοπούλου, ό.π σελ. 107-108 με εντεύθεν παραπομπές

¹⁷⁶ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 109-110

έχουν τύχει ατομικής διαπραγμάτευσης και γ) προβλέπουν απαλλαγή του δράστη από την ευθύνη του για προσβολή αγαθών που απορρέουν από την προσωπικότητα και ιδίως της ζωής, υγείας, ελευθερίας ή της τιμής του. Άλλωστε αν ο υπέρ ου η απαλλακτική ρήτρα ή ο προστηθείς του επιδεικνύει στη συμπεριφορά του δόλο ή βαριά αμέλεια τότε η επίκληση από τον ίδιο της απαλλακτικής ρήτρας αντίκειται στη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ. Όμοια αντιμετώπιση έχουν και οι ρήτρες ποσοτικού περιορισμού των ως άνω μορφών ευθύνης από διακινδύνευση, δηλαδή είναι κατ' αρχήν έγκυρες ενόψει του ενδοτικού χαρακτήρα των ρυθμίσεως αυτών, και μάλιστα, ως πρόσθετο κριτήριο υπέρ του κύρους τους μπορεί να χρησιμεύσει η εφαρμογή της ΑΚ 281 και ΑΚ 288 δηλαδή η καταχρηστική ή κακόπιστη επίκληση της ακυρότητάς τους από το ζημιωθέντα που θα συμβαίνει σε περιπτώσεις που αυτός ασκεί καταχρηστικά την αξίωσή του για το σύνολο της αποκαταστατέας ζημίας δηλαδή για το εναπομείναν ποσό όταν λχ ο ποσοτικός περιορισμός που περιλαμβάνεται στις σχετικές ρήτρες είναι εύλογος, άλλως ανάλογος προς την αποζημίωση, ανταποκρινόμενος στην κάλυψη των ζημιών που μπορούν να επέλθουν κατά τη φυσική πορεία των πραγμάτων. Τέλος οι ρήτρες που οδηγούν στο χρονικό περιορισμό τους διέπονται από την ΑΚ 275¹⁷⁷. Σύμφωνα με έτερη άποψη τα άρθρα 332 επ. ΑΚ δεν μπορούν να εφαρμοστούν καθότι η ΑΚ 925 είναι δημόσιας τάξης αφού αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση του γενικότερου δημόσιου συμφέροντος και επομένως ο ζημιωθείς δεν μπορεί εκ των προτέρων με συμφωνία να παραιτηθεί από την αξίωσή του για αποζημίωση ούτε όμως επιτρέπεται η μετατόπιση της ευθύνης του κυρίου ή του νομέα πχ στο μισθωτή ή στον εργολάβο¹⁷⁸. Κατ' άλλη τέλος άποψη συμβατική απαλλαγή για την πώση κτίσματος ή άλλου έργου καταρχήν επιτρέπεται υπό τους όρους όμως των διατάξεων των άρθρων 332 επ. ΑΚ¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Ρήγας, ό.π, σελ. 137-139

¹⁷⁸ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 106 όπου γίνεται και αναφορά ότι συμφωνία των συνιδιοκτητών μιας πολυκατοικίας ότι θα ευθύνεται αποκλειστικά ο διαχειριστής της είναι ισχυρή στις μεταξύ τους σχέσεις δεν αντιτάσσεται όμως νόμιμα έναντι του ζημιωθέντος τρίτου απέναντι στον οποίο ευθύνονται όλοι οι συγκύριοι κατ' άρθρο 925 ΑΚ. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι στην συγκεκριμένη συγγραφέα η αναφορά αφορά μόνο στην ΑΚ 925

¹⁷⁹ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 106. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι στην συγκεκριμένη συγγραφέα η αναφορά αφορά μόνο στην ΑΚ 925

Νομολογία

Η ΕφΔωδ 92/2014¹⁸⁰ ασχολείται με την αντικειμενική ευθύνη του κυρίου ή νομέα κτίσματος ή άλλου έργου αναφορικά με τη ζημία που προκάλεσε σε τρίτο η πτώση του, αναφέροντας ότι ο εναγόμενος για να απαλλαγεί από την ευθύνη του πρέπει να προτείνει κατ' ένσταση και να αποδείξει κατ' ουσία ότι η πτώση οφείλεται σε τρίτη αιτία (π.χ σε σεισμό, πλημμύρα) προκειμένου να καταρρίψει το τεκμήριο ότι οφειλόταν σε ελαττωματική κατασκευή ή πλημμελή συντήρηση αυτού ή σε ενέργεια τρίτου ή αυτού του ίδιου του βλαβέντα διότι σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της πτώσης και του αιτίου που την προκάλεσε. Το πότε δε το γεγονός που αναφέρεται ως ανωτέρα βία αποτελεί τρίτη αυτοτελή αιτία για την πτώση του κτίσματος ή της οικοδομής και επομένως αιτία για τη διακοπή του αιτιώδους συνδέσμου εξαρτάται από την ένταση που εμφανίζει το γεγονός που αποτελεί ανωτέρα βία και τελεί σε αναλογία με την έκταση της αιτιώδους συνάφειας. Όταν όμως το απαλλακτικό γεγονός που ο εναγόμενος επικαλείται ως ανωτέρα βία είναι μέτριας έντασης και συνδέεται πραγματικά με ελάττωμα του κυρίου, τότε περιορίζεται το ενδεχόμενο της διάρρηξης της αιτιώδους συνάφειας και εντεύθεν ανατροπής του ανωτέρω τεκμηρίου. Απόδειξη πταίσματος δεν απαιτείται. Με βάση δε τα πραγματικά περιστατικά που αποδείχθηκαν στη συγκεκριμένη περίπτωση έκρινε ότι η πυρκαγιά δεν αποτέλεσε αποτέλεσμα ανωτέρας βίας σε συνδυασμό με την ελαττωματική κατασκευή του έργου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ΠΠρΠειρ 3747/2011¹⁸¹ η οποία παραθέτει τις δύο αντίθετες απόψεις που υποστηρίζονται αναφορικά με τη μορφή της ευθύνης που θεμελιώνεται στην ΑΚ 925, προκρίνοντας ως ορθότερη αυτή της γνήσιας αντικειμενικής ευθύνης. Η τελευταία απόφαση εφαρμόζει αναλογικά την ΑΚ 925 για την περίπτωση καταστροφής πλοίου από την πτώση μέρους της προβλήτας αναφέροντας επίσης ότι κρίσιμο ζήτημα προς απόδειξη αποτελεί η αιτία της πτώσης και όχι η συμπεριφορά του κυρίου ή νομέα αυτού.

¹⁸⁰ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

¹⁸¹ Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

Ειδικότερα: η ευθύνη των ξενοδόχων (άρθρα 834-839 ΑΚ)

Σύμφωνα με το **άρθρο 834 ΑΚ** «Ο ξενοδόχος ευθύνεται για κάθε βλάβη, καταστροφή ή αφαίρεση των πραγμάτων που έφεραν οι πελάτες στο ξενοδοχείο, εκτός αν η ζημία οφείλεται στον ίδιο τον πελάτη ή σε επισκέπτη, συνοδό ή υπηρέτη του, ή στην ιδιόζουσα φύση του πράγματος ή σε ανώτερη βία. Με ξενοδοχεία εξομοιώνονται τα οικοτροφεία, οι κλινικές, οι κλινάμαξες και τα επιβατικά πλοία ή αεροπλοία για το κατάλυμα που παρέχουν στους πελάτες». Κατά το **άρθρο 835 ΑΚ** «Για χρήματα, χρεόγραφα και τιμαλή η ευθύνη του ξενοδόχου σύμφωνα με το προηγούμενο άρθρο περιορίζεται στο ποσό των ογδόντα οκτώ (88) ευρώ για κάθε πελάτη, εκτός αν ο ξενοδόχος, γνωρίζοντας την ιδιότητα των πραγμάτων αυτών, ανέλαβε τη φύλαξή τους ή την αποποιήθηκε, καθώς και αν η ζημία προήλθε από πταίσμα του ξενοδόχου ή της οικογένειάς ή του προσωπικού του», το **άρθρο 836 ΑΚ** «Αν ο πελάτης έχοντας πληροφορηθεί τη ζημία, βραδύνει αδικαιολόγητα να την αναγγείλει στον ξενοδόχο, επέρχεται απόσβεση της αξίωσής του για αποζημίωση, εκτός αν είχε παραδώσει τα πράγματα στον ξενοδόχο ή η ζημία οφείλεται σε πταίσμα του ξενοδόχου, της οικογένειάς ή του προσωπικού του», το **άρθρο 837 ΑΚ** «Κάθε μονομερής γνωστοποίηση του ξενοδόχου που αποκλείει ή περιορίζει την ευθύνη του είναι άκυρη», το **άρθρο 838 ΑΚ** «Ο ξενοδόχος έχει νόμιμο ενέχυρο στα πράγματα που έχει φέρει ο πελάτης στο ξενοδοχείο για τις απαιτήσεις του από τη διαμονή του πελάτη σε αυτό και από τις συναφείς παροχές. Οι διατάξεις για το νόμιμο ενέχυρο του εκμισθωτή ακινήτου εφαρμόζονται αναλόγως» και το **άρθρο 839 ΑΚ** «Οι διατάξεις των προηγούμενων άρθρων εφαρμόζονται αναλόγως και όσους διατηρούν στάβλους, αποθήκες αμαξοστάσια, αεροδρόμια, ως προς τα ζώα, τις άμαξες, τα αυτοκίνητα, τα αεροπλάνα και τα συναφή πράγματα που οι πελάτες φέρουν σ' αυτά».

Στις ανωτέρω διατάξεις προβλέπεται ευθύνη στο πλαίσιο του επιχειρηματικού-επαγγελματικού κινδύνου, αυτοτελής, εξωδικαιοπρακτική και αντικειμενική ευθύνη από το νόμο, ανεξαρτήτως οιασδήποτε πταίσματος και δεν απαιτείται ούτε προϋποτίθεται οποιασδήποτε συμβατικός δεσμός πλην όμως οι συνηθέστερες προϋποθέσεις ενεργοποίησής της ανακύπτουν λόγω μη ομαλής λειτουργίας της σύμβασης μεταξύ ξενοδόχου και πελάτη¹⁸². Αφορά στη ζημία που

¹⁸² Βλ. εκτός από κάτωθι υποσημειώσεις, Καράκωστας, ό.π, σελ. 345, βλ. επίσης και Γκαμέρας, Αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικό Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 2^{ος}, 1976, σελ. 524, 527

παθαίνει ο πελάτης από τη βλάβη, καταστροφή ή αφαίρεση των εισκομισθέντων στο ξενοδοχείο πραγμάτων του, θεμελιώνεται δε ανεξάρτητα από την ενδοσυμβατική ευθύνη που προκύπτει από τη σύμβαση ξενίας (στην οποία και μόνο εφαρμόζεται και όχι στις εν γένει ξενοδοχειακές συμβάσεις) ή την αδιοπρακτική ευθύνη. Αποτελεί εξαιρετικό δίκαιο ευθύνης που δέον όπως ερμηνεύεται στενά και η αποζημιωτική ευθύνη αναφέρεται μόνο στην πραγματική αξία του πράγματος που υπέστη βλάβη ή καταστράφηκε κλπ, διασφαλίζει δε ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής ευθύνης και επιχειρηματικού οφέλους και γεννιέται μόνο με τη συναλλακτική επαφή ξενοδόχου και πελάτη και τη μεταφορά των πραγμάτων του πελάτη στο ξενοδοχείο¹⁸³. Η αντικειμενική αυτή ευθύνη κατ' αρχήν είναι απεριόριστη ως ευθύνη που περιλαμβάνει και τα τυχηρά. Ωστόσο προβλέπεται απαλλαγή τους για ζημιογόνα περιστατικά που προκαλεί ο ίδιος ο πελάτης και τα κοντινά του πρόσωπα από αμέλειά τους τουλάχιστον, για όσα οφείλονται στη ζημιογόνα φύση του ίδιου του εισκομισθέντος πράγματος και σε όσα οφείλονται σε ανωτέρα βία. Περαιτέρω προβλέπεται και ποσοτικός περιορισμός της ευθύνης για χρήματα, τιμαλφή και χρεόγραφα αλλά και εξ ολοκλήρου αποκλεισμός της ευθύνης αυτής όταν δεν παραδίδονται τα ανωτέρω πράγματα με την άφιξη των πελατών στο ξενοδοχείο έναντι μάλιστα αποδείξεως, ενώ προβλέπεται και η περίπτωση κατά την οποία επέρχεται απόσβεση της αξίωσης του πελάτη για αποζημίωση κατά τα ανωτέρω ειδικότερα οριζόμενα¹⁸⁴.

Ενδιαφέρον στα πλαίσια της παρούσας μελέτης παρουσιάζει η διάταξη του **άρθρου 837 ΑΚ** σύμφωνα με την οποία *«κάθε μονομερής γνωστοποίηση του ξενοδόχου που αποκλείει ή περιορίζει την ευθύνη του είναι άκυρη»*. Τέτοια μονομερής γνωστοποίηση μπορεί να έχει οποιαδήποτε μορφή όπως προφορική κατά την είσοδο του πελάτη στο ξενοδοχείο ή σχετική πινακίδα-ανακοίνωση αναρτημένη ή με τοιχοκόλληση σε εμφανές μέρος του ξενοδοχείου ή στο δωμάτιο του πελάτη ή μήνυμα κατά την τηλεφωνική ή ηλεκτρονική επικοινωνία. Η ακυρότητα μάλιστα επέρχεται είτε ο πελάτης αγνοεί τη γνωστοποίηση είτε αποδέχεται τον ως άνω όρο σιωπηρά. Ειδικότερα η σιωπή του πελάτη δεν μπορεί να εκληφθεί ως συγκατάθεσή του διότι αυτό επιδιώκει να αποτρέψει η συγκεκριμένη ρύθμιση ήτοι να καθιστά ο ξενοδόχος ενεργή τη γνωστοποίησή του εκμεταλλεόμενος τη σιωπή των πελατών του. Αντίθετα

¹⁸³ Βλ. Σελέκος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 834-839 ΑΚ, 1-10, 834, 1

¹⁸⁴ Βλ. Σελέκος, ό.π, 834, 21-27, 835 και 836, Γκαμέρα, ό.π, Τόμος 2^{ος}, σελ. 527, 529

η σιωπηρή συγκατάθεση του πελάτη πρέπει να προκύπτει σαφώς από διάφορα γεγονότα¹⁸⁵.

Εξ αντιδιαστολής των ανωτέρω και καθότι η ΑΚ 837 αποτελεί ενδοτικό δικαίο με διμερή δικαιοπραξία (άλλως αν γίνει δεκτός ο προηγούμενος όρος με ρητή αποδοχή από την πλευρά του πελάτη) μπορεί να αποκλεισθεί ή να περιορισθεί η ευθύνη του ξενοδόχου¹⁸⁶. Σε κάθε όμως περίπτωση τέτοια ρήτρα μπορεί να είναι άκυρη αν αποτελεί ειμετάλλευση του πελάτη κατ' άρθρο 179 ΑΚ ή όταν αποτελεί καταχρηστικό γενικό όρο των συναλλαγών κατά το Ν. 2251/1994 και ειδικότερα το άρθρο 2 αυτού¹⁸⁷.

Τέλος μπορεί να σημειωθεί ότι και σε αυτήν την περίπτωση αντικειμενικής ευθύνης μπορούν να αναφερθούν όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω για την αντικειμενική ευθύνη στην πώληση και στη μίσθωση και ειδικότερα αναφορικά με την εφαρμογή και ποιών διατάξεων για τον έλεγχο του κύρους των απαλλακτικών σε αυτές ρητρών. Συνεπώς κατά τη μία άποψη τυγχάνουν εφαρμογής αναλογικά οι διατάξεις των άρθρων 332 και 334 ΑΚ ενώ κατά τη δεύτερη άποψη είναι δογματικά εσφαλμένη αυτή η αναλογική εφαρμογή γιατί δεν είναι συνεπές η αντικειμενική ευθύνη άλλοτε να θεωρείται ανεξάρτητη από την υπαιτιότητα του δράστη και άλλοτε και ειδικότερα όσον αφορά στο κύρος των απαλλακτικών ρητρών αποκλεισμού ή περιορισμού της να συνδέεται με τον εν τοις πράγμασι βαθμό του πταίσματός του¹⁸⁸. Έτσι και σύμφωνα με την τελευταία άποψη το κύρος μιας τέτοιας ρήτρας που είναι επιτρεπτή λόγω του ενδοτικού δικαίου της ως άνω ρύθμισης της ευθύνης των ξενοδόχων κατά τον αστικό κώδικα θα κριθεί από την αναλογική εφαρμογή των ρυθμίσεων της ΑΚ 332 αν δηλαδή αποτέλεσε αντικείμενο ή όχι ατομικής διαπραγμάτευσης και από το

¹⁸⁵ Σακκέτας εν ΕρμΑΚ, 837, αριθ. 1-3, Σελέκος, ό.π, 837, 1-4, βλ. και Δεληγιάννης, Γενικοί όροι συναλλαγών περιοριστικοί της ευθύνης επιχειρηματίου, Αρμ1972, 481 επ. (483), όπου αναφέρεται ότι δεν εμπίπτει στην εν προκειμένω απαγόρευση η μονομερής γνωστοποίηση των όρων των συναλλαγών υπό τη μορφή της δημοσίευσης αυτών στην περίπτωση των βαφείων, καθαριστηρίων ή πλυντηρίων για να λάβουν γνώση οι καταναλωτές εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις των άρθρων 332 και 334 ΑΚ, Γκαμέρα, ό.π Τόμος 2^{ος}, σελ. 524, Δελούκας, ό.π, σελ. 321

¹⁸⁶ Σακκέτας, ό.π, 837, αριθ.1, 4-5, Γκαμέρας, ό.π Τόμος 2^{ος}, σελ. 524, 529-530 όπου αναφέρεται πχ ότι μπορεί να συναφθεί τέτοια διμερής σύμβαση στην περίπτωση που υποδειχθεί στον πελάτη η ανάγνωση σχετικών ανακοινώσεων και αυτός δεν εκφράσει αντίρρηση αλλά αποδεχθεί αυτές εισέλθει και ξενισθεί εντός του ξενοδοχείου

¹⁸⁷ Βλ. Σελέκος, ό.π, 837, 5

¹⁸⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, υποσημείωση 499 στη σελίδα 112, Γκαμέρας, ό.π Τόμος 2^{ος}, σελ. 524, 529-530 και ιδίως σελ. 524 όπου αναφέρεται ότι σε περίπτωση συναφθείσας διμερούς συμφωνίας πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι περιορισμοί του άρθρου 332 ΑΚ

αν προσβάλλονται αγαθά που απορρέουν από την προσωπικότητα καθώς και αν έρχεται σε αντίθεση με γενικές ρήτρες που προβλέπονται στον αστικό κώδικα και ιδίως τις ΑΚ 178, 179, 281, 288 και 371¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Βλ. ανωτέρω αναλυτικά αναφερόμενα

Η αντικειμενική ευθύνη στους ειδικούς νόμους

Η ευθύνη από διακινδύνευση στο ΓπΝ/1911

Το δίκαιο της αστικής ευθύνης ως ένα σύνολο από κανόνες που καθορίζουν τους λόγους, τη φύση, την έκταση και το περιεχόμενο της υποχρέωσης για αποζημίωση στηρίζεται κατά βάση, όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην αρχή της υποκειμενικής ευθύνης. Ωστόσο η τελευταία αρχή δεν μπορεί να οδηγήσει σε ικανοποιητικά αποτελέσματα σε περιπτώσεις δημιουργίας πηγών κινδύνου λόγω κυρίως του τεχνικού πολιτισμού στον τομέα της εργασίας ή των συγκοινωνιών, όταν αυτοί δεν μπορούν να ελεγχθούν και έτσι δυνατόν να οδηγήσουν σε πρόκληση βλάβης στα έννομα αγαθά του προσώπου¹⁹⁰. Ειδικότερα στην περίπτωση των αυτοκινητικών ατυχημάτων προς το σκοπό α) μεγαλύτερης προστασίας των θυμάτων αυτών, β) του γεγονότος ότι η θέση σε λειτουργία του αυτοκινήτου αποτελεί πηγή κινδύνου τόσο κατά της ζωής όσο και κατά της περιουσίας των μελών της κοινωνίας, λειτουργία που αποτελεί επιτρεπόμενη κινδυνώδης δράση αρκεί να προάγονται οι σκοποί της κοινωνικής ζωής, γ) από λόγους δικαιοσύνης σύμφωνα με τους οποίους όσοι αποκτούν ωφελήματα από μία πηγή κινδύνου πρέπει να φέρουν και την ανάλογη ευθύνη που τελικά μετατίθεται στους ασφαλιστικούς οργανισμούς με βάση το ν. 489/76 «περί υποχρεωτικής ασφαλίσεως της εξ ατυχημάτων αυτοκινήτων αστικής ευθύνης»¹⁹¹, προβλέπεται η θέσπιση αντικειμενικής ευθύνης, άλλως αιτιώδους ευθύνης, άλλως ευθύνης από διακινδύνευση στο Ν. ΓπΝ/1911. Βασικά χαρακτηριστικά της είναι ότι α) αρκεί η ανθρωπινή συμπεριφορά, πέρα από υπαιτιότητα ή καταβολή προσοχής, ακόμη δε και η ανικανότητα για καταλογισμό δεν αποκλείει την ευθύνη, β) θεμελιώνεται εφόσον διαπιστωθεί ότι ορισμένο πρόσωπο συνδέεται με πηγή κινδύνων με ορισμένη σχέση όπως του ιδιοκτήτη, του κατόχου και του οδηγού χωρίς να πρόκειται για ευθύνη για ξένη συμπεριφορά και γ) υπάρχει ακόμη και αν οφείλεται σε τυχαίο περιστατικό. Πρόκειται για ευθύνη που συνδέεται προς τη λειτουργία του αυτοκινήτου ως πηγής κινδύνων, κατά τα προηγούμενα, που

¹⁹⁰ Κρητικός, Αποζημίωση από αυτοκινητικά ατυχήματα, 2008, σελ. 29-30

¹⁹¹ Βλ. εκτός από ανωτέρω και κατωτέρω υποσημειώσεις και παραπομπές και Δημοπούλου, ό.π, σελ 259-261 όπου και αναφορά στην αιτιολογική έκθεση του νόμου για τη θέσπισή του

αποτελεί και ένα τεκμήριο ευθύνης που ανατρέπεται μόνο εάν ο εναγόμενος αποδείξει ότι λείπει η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της λειτουργίας του αυτοκινήτου και της ζημίας, δηλαδή ότι αυτό οφείλεται σε ανωτέρα βία, σε πταίσμα του ζημιωθέντος¹⁹² (εφαρμοζόμενης και εν προκειμένω της ΑΚ 300)¹⁹³ ή τρίτου¹⁹⁴, ως προς τη λειτουργία του αυτοκινήτου, προσώπου¹⁹⁵ ενώ ένας ειδικός λόγος απαλλαγής για τον οδηγό του ζημιογόνου αυτοκινήτου είναι η πρόκληση του ατυχήματος εξαιτίας ελαττώματος του αυτοκινήτου που ο οδηγός όση επιμέλεια και να επιδείνυε δεν μπορούσε να γνωρίζει¹⁹⁶. Οι απαλλακτικοί λόγοι που αναφέρθηκαν προηγούμενα απαριθμούνται στον υπό ανάλυση νόμο περιοριστικά πλην όμως δεν αποκλείεται η αναγνώριση και άλλων λόγων που αίρουν το παράνομο της πράξης ή της παράλειψης¹⁹⁷. Αναλυτικότερα η οριοθέτηση των τυχηρών από την ανωτέρα βία είναι σημαντική για την εφαρμογή του εν προκειμένω νόμου αφού για τα μεν τυχηρά δε χωρεί απαλλαγή αλλά χωρεί απαλλαγή για περιστατικά που χαρακτηρίζονται ως ανωτέρα βία, δηλαδή κάθε γεγονός το οποίο στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι απρόβλεπτο, δεν μπορεί να αποτραπεί με μέτρα και της πλέον εξαιρετικής επιμέλειας και σύνεσης που επιβάλλονται στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι ξένο με το μηχανισμό και τη λειτουργία του αυτοκινήτου και δε συνδέεται με τους τυπικούς κινδύνους αυτού. Σημειωτέον δε ότι κατά το χρόνο πριν το ατύχημα μπορεί να

¹⁹² Βλ. πλην λοιπών και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 322-325 όπου παρατίθεται ότι κατά μία άποψη για να αποτελέσει το πταίσμα του ζημιωθέντα λόγο αποκλεισμού της ευθύνης των ενεχόμενων προσώπων πρέπει ο παθών να είναι ικανός για καταλογισμό κατά το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 300, 916, 926 και 927 ΑΚ δηλαδή να μην εμπίπτει στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν καταλογίζεται στο δράστη κατά τα άρθρα 915 επ. ΑΚ. , και σχετική παράθεση παραδειγμάτων από τη νομολογία βλ. όμως και σελ. 325-328 όπου γίνεται αναφορά σχετικά με το (μαχητό) τεκμήριο υπαιτιότητας του ζημιωθέντος κατά το άρθρο 50 ν. 2696/1999.

¹⁹³ Βλ. αναλυτικότερα και Δημοπούλου, ό.π, σελ 346-383

¹⁹⁴ Βλ. πλην των λοιπών παραπομπών και Δημοπούλου, ό.π, σελ.328-333 σχετικά με την απαλλαγή για πταίσμα τρίτου προσώπου που δεν ανήκει στην υπηρεσία του αυτοκινήτου με την αιτιολογία ότι οι κατά το νόμο υπόχρεοι σε αυτές τις περιπτώσεις δεν μπορούν να έχουν καμία επίβλεψη ή επιρροή ή δεν είναι δυνατή από αυτούς οποιαδήποτε παρακολούθηση των μη ανηκόντων στην υπηρεσία του αυτοκινήτου τρίτων και σχετικά παραδείγματα και αναφορά ότι για να υπάρχει απαλλαγή θα πρέπει να μην υπάρχει καμία συνυπατιότητα των υπεύθυνων κατά το νόμο προσώπων

¹⁹⁵ Κρητικός, ό.π, σελ. 30-32, 82-84, βλ. για τα ανωτέρω και Τριάντος- Βαφειάδου, Αποζημίωση από τροχαία ατυχήματα, 2012, σελ. 6, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 295

¹⁹⁶ Βλ. σχετικά και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 333-336 δικαιολογητικός λόγος της ρύθμισης είναι ότι ο οδηγός που δεν είναι ιδιοκτήτης ούτε κάτοχος είναι οικονομικά ασθενής ή οδηγεί το όχημα από λόγους φιλοφροσύνης. Δεν μπορεί το λόγο να επικαλεστεί ο οδηγός στο πρόσωπο του οποίου συντρέχει και η ιδιότητα του κατόχου ή του ιδιοκτήτη. Σε περίπτωση πρότασης ισχυρισμού για ανωτέρα βία αν αυτός κριθεί μη νόμιμος το Δικαστήριο πρέπει να ερευνήσει μήπως υποκρύπτεται η συγκεκριμένη ένσταση του άρθρου 5 του εν λόγω νόμου, Λιβάνης, ό.π, σελ. 78

¹⁹⁷ Βλ. σχετικά Δημοπούλου, ό.π, σελ. 305-306

συμφωνηθεί ότι η απαλλαγή για λόγους ανωτέρας βίας (η οποία παρεμπιπτόντως γίνεται δεκτή σε λίγες περιπτώσεις) δε θα ισχύει καθώς μια τέτοια συμφωνία δεν περιορίζει αλλά επεκτείνει την ευθύνη του υποχρέου¹⁹⁸. Όσον αφορά στον απαλλακτικό λόγο της κατάστασης ανάγκης και της συναίνεσης του παθόντα, η μεν νομολογία θεωρεί ότι δυνατόν να προταθεί και στην περίπτωση της αντικειμενικής ευθύνης, άποψη την οποία όμως δεν υιοθετεί η θεωρία. Η συναίνεση του παθόντα που αποκλείει το παράνομο απαλλάσσει και το ζημιώσαντα από την ευθύνη του αλλιώς μπορεί να συνεκτιμηθεί ως συντρέχον παίσιμα¹⁹⁹. Για το μετριασμό μάλιστα της αντικειμενικής ευθύνης, ιδιαίτερα του ιδιοκτήτη²⁰⁰ αλλά μη κατόχου ή οδηγού του αυτοκινήτου, ο νόμος έχει εισάγει και ορισμένες ευνοϊότερες ρυθμίσεις και ειδικότερα α) την περιορισμένη ευθύνη του ιδιοκτήτη του ζημιογόνου οχήματος μέχρι την αξία αυτού, σύμφωνα με το άρθρο 4 του ανωτέρω νόμου, β) την καθιέρωση διαζευκτικής ευχέρειας να απαλλαγεί (ο ιδιοκτήτης) παραχωρώντας το ζημιόγONO όχημα, γ) την καθιέρωση βραχυπρόθεσμης διετούς παραγραφής σύμφωνα με το άρθρο 7 και τέλος δ) τον ενδεχόμενο καθορισμό ποσού αποζημίωσης κάτω από τη ζημία που έχει προκληθεί σύμφωνα με το άρθρο 9 του νόμου²⁰¹.

Αναλυτικότερα περαιτέρω αναφορικά με την έκταση ευθύνης σύμφωνα με το Ν. ΓπΝ/1911 δέον όπως σημειωθούν τα κάτωθι:

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 4 του Ν. Γπν/1911 «*Για πάσαν υπό του αυτοκινήτου κατά την λειτουργίαν του ζημίαν προς τρίτους ενέχεται εις αποζημιώσεις ο τε οδηγός και ο κατά το άρθρ. 2 κάτοχος, ο δε ιδιοκτήτης εν η περιπτώσει είναι τοιούτος άλλος ή ο κάτοχος ενέχεται μόνον μέχρι της αξίας του αυτοκινήτου, το οποίον παραχωρών εις το ζημιωθέν πρόσωπον, δύναται κατά την κρίσιν του δικαστηρίου να απαλαχθή κατά πάσης άλλης αποζημίωσης. Πλειόνων κατόχων ή ιδιοκτητών του αυτοκινήτου ή ευθύνη κανονίζεται κατά το άρθρ. 9 του παρόντος Νόμου*». Στα πλαίσια επιδικάσεως αποζημίωσης, σύμφωνα με τον εδώ εξεταζόμενο νόμο, επιδικάζεται κατά κανόνα πλήρης αποζημίωση, ενώ κατ' αρχήν απεριορίστη τυγχάνει η ευθύνη του κατόχου και του οδηγού. Όμως, όπως

¹⁹⁸ Βλ. εκτός από λοιπές παραπομπές και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 306-312

¹⁹⁹ Βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 342-345

²⁰⁰ Βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 291-292 δικαιολογητικός λόγος για την ευθύνη του ιδιοκτήτη μεταξύ άλλων είναι ότι αυτός είναι που με το αυτοκίνητό του θέτει σε κίνδυνο την κυκλοφορία αλλά και το ότι με τον τρόπο αυτό ισχυροποιείται η εξασφάλιση της αποζημίωσης στην οποία και αποβλέπει ο νόμος.

²⁰¹ Κρητικός, ό.π, σελ. 33

αναφέρθηκε και προηγούμενα, η απεριόριστη ευθύνη και στην περίπτωση του ιδιοκτήτη του αυτοκινήτου ο οποίος δεν ελέγχει πολλές φορές ούτε εξουσιάζει τους κινδύνους που προκύπτουν από τη λειτουργία του οχήματος είναι μάλλον ανεπιεικής και για το λόγο αυτό προβλέπεται ο ποσοτικός περιορισμός της ευθύνης του περιορισμένα μέχρι την αγοραία αξία που είχε το ζημιόγνο όχημα πριν από το ατύχημα. Βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή της συγκεκριμένης διατάξεως είναι η αγωγή αποζημίωσης να έχει ως βάση το Ν. ΓπΝ/1911 και ισχύει μόνο για τον ιδιοκτήτη του ζημιόγνου αυτοκινήτου που δεν είναι κάτοχος ή οδηγός αυτού. Λόγω δε του εξαιρετικού χαρακτήρα της διατάξεως δεν επιτρέπεται αναλογική εφαρμογή της υπέρ του κατόχου. Προϋποθέτει δε προβολή γνήσιας ενστάσεως από την πλευρά του ιδιοκτήτη ότι αυτός δεν ήταν κάτοχος ή οδηγός του οχήματος κατά το χρόνο του ατυχήματος²⁰².

Περαιτέρω όπως διαφαίνεται από την ανωτέρω διάταξη εκτός από τον *ex lege* περιορισμό της ευθύνης του ιδιοκτήτη, παρέχεται σε αυτόν η διαζευκτική ή υπαλλακτική ευχέρεια να απαλλαγεί από κάθε ευθύνη παραχωρώντας στον παθόντα το ζημιόγνο αυτοκίνητο. Η δυνατότητα αυτή παρέχεται μόνο στον ιδιοκτήτη του οχήματος και μόνο έναντι του παθόντος μέσω αναβλητικής ενστάσεως που αν γίνει δεκτή ως ουσιαστικά βάσιμη από το Δικαστήριο δεν απορρίπτεται η αγωγή αλλά καταδικάζεται ο ιδιοκτήτης σε αποζημίωση ορισμένου ποσού και του επιφυλάσσεται η άσκηση στο μέλλον της διαζευκτικής του ευχέρειας δηλαδή η παραχώρηση του αυτοκινήτου²⁰³.

Επιπροσθέτως σύμφωνα με το **άρθρο 14 του Ν. ΓπΝ/1911** «*Συμφωνία προ του ατυχήματος εναντίαι εις τον παρόντα Νόμον δεν ισχύουσιν. Ενοχαί πέραν και εκτός των κατά τα προηγούμενα άρθρα οριζομένων, εκ του αστικού δικαίου ή άλλου Νόμου πηγάζουσαι, δεν αποκλείονται υπό του παρόντος Νόμου*». Η τελευταία διάταξη προβλέπει την

²⁰² Βλ. Κρητικός, ό.π, σελ. 117-120, του ιδίου, Σημείωση στην ΕφΑθ 1872/1993, ΕλλΔνη 1994, σελ. 1620 επ. (1621-1622), Τριάντος- Βαφειάδου, ό.π, σελ. 15-17, για την προβολή της ενστάσεως βλ. και σχόλιο Π.Σ.Α στην ΕφΘες 2476/1989, Αρμ1990, 259, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 295-301, όπου αναφέρεται ότι στην περίπτωση που οι ζημιωθέντες από ένα ατύχημα είναι περισσότεροι, αν ο υπόχρεος ιδιοκτήτης καταβάλει σε έναν από τους παθόντες ποσό ίσο με την αξία του αυτοκινήτου, οι μη αποζημιωθέντες δε δικαιούνται να απαιτήσουν από τον ιδιοκτήτη περαιτέρω αποζημίωση αλλά θα αναζητήσουν από τους αποζημιωθέντες το μέρος που τους αναλογεί, βλ. και Γκαμέρα, ό.π τόμος 1^{ος}, σελ. 105, 109, Λιβάνης, ό.π, σελ. 78

²⁰³ Βλ. Κρητικός, ό.π, σελ. 121-124, του ιδίου, ΕλλΔνη 1994, 1621-1622, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 337-342, Λιβάνη, ό.π, σελ. 78

ακυρότητα καθώς και την αντίθεση στο νόμο κάθε συμφωνίας που γίνεται πριν από το ατύχημα και κατά πρώτο λόγο αναφέρεται στον αποκλεισμό ή περιορισμό της ευθύνης των υπόχρεων προσώπων έναντι του θύματος είτε πρόκειται για βλάβη προσώπου είτε για βλάβη πράγματος. Δικαιολογητικός λόγος είναι το ότι το μετέπειτα θύμα του τροχαίου ατυχήματος πριν από αυτό με σχετική ελαφρότητα θα συμφωνεί τον αποκλεισμό ή τον περιορισμό της ευθύνης του υπόχρεου και σκοπός της είναι η προστασία του. Για την ταυτότητα του νομικού λόγου άκυρες τυγχάνουν και οι μονομερείς δηλώσεις του υποχρέου περί μη ευθύνης του εκ των προτέρων για τυχόν ατύχημα που πρόκειται να συμβεί. Εξ αντιδιαστολής δε τίγεται το κύρος συμφωνιών που συνάπτονται μετά το ατύχημα. Σημειωτέον ωστόσο ότι η παραίτηση του θύματος να αξιώσει αποζημίωση, μετά την επέλευση του τροχαίου ατυχήματος είναι έγκυρη μόνο αν περιληφθεί τον τύπο της συμβάσεως, ρητής ή σιωπηρής, και δεν αρκεί μονομερής δήλωση. Αυτό τόσο βάσει της ΑΚ 361 αλλά και διότι επί της ουσίας πρόκειται για άφεση χρέους η οποία τελειούται με την κατάρτιση συμβάσεως κατ' άρθρο 454 ΑΚ.²⁰⁴

²⁰⁴ Βλ. Κρητικός, ό.π σελ. 124-125 τέτοιες μονομερείς δηλώσεις του υποχρέου μπορεί να περιέχονται σε πινακίδα μέσα στο αυτοκίνητο, στο εισιτήριο ή σε άλλο έγγραφο. Η ως άνω ρύθμιση δεν επεκτείνεται στην ευθύνη υπόχρεων προσώπων βάσει του ΑΚ ή άλλων νόμων. Βάσει αυτού λοιπόν δεν είναι άκυρη η δήλωση του οδηγού του ζημιογόνου οχήματος αμέσως μετά το ατύχημα ότι αυτός φταίει τουναντίον μπορεί να χρησιμεύσει ως αποδεικτικό μέσο στη σχετική δίκη για την υπαιτιότητα του δράστη, Τριάντος- Βαφειάδου, ό.π, σελ. 41-42, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 383-384 όπου γίνεται μνεία και της θέσης της νομολογίας αναφορικά με την εκ φιλοφροσύνης μεταφορά που δεν μπορεί να αποτελέσει από μόνη της απαλλακτικό λόγο της ευθύνης του οδηγού ούτε ότι συνάπτεται εκ των προτέρων οποιαδήποτε συμφωνία για αποκλεισμό της ευθύνης του οδηγού σε περίπτωση που το ατύχημα οφείλεται σε ελαφρά αμέλεια, Τούση, ό.π Ενοχικόν Δίκαιον, τελευταία υποσημείωση στη σελ. 251

Οι απαλλακτικές ρήτρες στο Ν.2251/1994

Στο άρθρο 1 παρ. 4 περ. α του Ν. 2251/1994 ορίζεται ότι με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων του νόμου αυτού, ως καταναλωτής νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα για τα οποία προορίζονται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά και τα οποία κάνουν χρήση των προϊόντων ή των υπηρεσιών αυτών εφόσον αποτελούν τον τελικό αποδέκτη τους. Καταναλωτής είναι και: αα) κάθε αποδέκτης διαφημιστικού προϊόντος, ββ) κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εγγυάται υπέρ καταναλωτή, εφόσον δεν ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του. Καταναλωτής δε, χαρακτηρίζεται και ο πελάτης της τράπεζας καθώς επίσης και ο λήπτης της ασφαλίσεως ενώ στην περίπτωση του επενδυτή τα όρια της εφαρμογής των κανόνων από το νόμο για την προστασία του καταναλωτή πρέπει να προκύπτουν από ειδικές περιστάσεις. Ομοίως καταναλωτής τυγχάνει ο ασθενής δημόσιου νοσοκομείου και ιδιωτικής κλινικής ενώ μάλλον αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής ο συναλλασσόμενος για την απόκτηση ή χρήση ακινήτου με εξαίρεση τις μισθώσεις με ακίνητα μικρότερης αξίας²⁰⁵, αυτές που δεν υπόκεινται σε συμβολαιογραφικό τύπο καθώς και τη χρηματοδοτική μίσθωση ακινήτου. Πρόκειται για ένα ορισμό ευρύτερο από αυτόν που περιέχεται στην Οδηγία 1993/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5.4.1993 «σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές» στο πλαίσιο της ρήτρας ελάχιστης προστασίας που θεσπίζεται με το άρθρο 8 της ως άνω Οδηγίας²⁰⁶. Πρέπει συνεπώς να πρόκειται ad hoc για φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα, ενώ όπου αναφέρεται νομικό πρόσωπο νοείται νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου²⁰⁷. Πρέπει περαιτέρω να

²⁰⁵ Βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, υποσημείωση 16 σε σελίδα 62 όπου γίνεται διάκριση για το πότε δυνατόν να εφαρμοστούν οι διατάξεις του Ν.2251/1994 στην περίπτωση των μισθώσεων με κύριο γνώμονα ότι δεν αποτελεί επαγγελματική δραστηριότητα η εκμίσθωση ακινήτων, για το αν νοούνται ως προϊόντα τα ακίνητα βλ. και Περάκης, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 1, 67

²⁰⁶ Βλ. εκτός από λοιπές υποσημειώσεις για την έννοια του καταναλωτή και Γ. Δέλλιος, Η έννοια του «καταναλωτή» και ο έλεγχος των ρητρών διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου στις καταναλωτικές συμβάσεις- Δυο ζητήματα στο σημείο τομής μεταξύ Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, κοινοτικών Οδηγιών και εσωτερικής έννομης τάξης, ΕφΑΔ 2010, σελ. 642 επ., Ευ. Πουρνάρας, Η έννοια του «καταναλωτή» σήμερα ιδίως στις τραπεζικές πιστωτικές συμβάσεις, υπο το πρίσμα και της υπ' αριθμ. 13/2015 απόφασης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕφΑΔ 2015, σελ. 1065 επ.

²⁰⁷ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 193-194, 201-206 για το γεγονός ότι στην έννοια του καταναλωτή περιλαμβάνονται και τα νομικά πρόσωπα και για την κριτική αυτή του νομοθέτη βλ. και Περάκης εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (Επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 1, 62 σχετικά με τη θετική αλλά και την αντίθετη αυτής θέση ακόμη και για την ερμηνεία της de lege lata απαγόρευσης

πρόκειται για κάθε αγαθό ή υπηρεσία συμπεριλαμβανομένων των άυλων αγαθών και των φυσικών δυνάμεων χωρίς υλική υπόσταση, που προσφέρονται όμως στην αγορά και στο διαδίκτυο και είναι προσιτά σε κάθε ενδιαφερόμενο, τα δε ανωτέρω πρόσωπα πρέπει να κάνουν χρήση των προϊόντων αυτών ή να προορίζονται γι' αυτά²⁰⁸, κεντρικό δε χαρακτηριστικό για την έννοια του καταναλωτή είναι να αποτελεί τον τελικό αποδέκτη των προϊόντων ή υπηρεσιών με αποτέλεσμα να μην υπάγονται στην έννοια οι ενδιάμεσοι έμποροι ή επαγγελματίες κατά την άσκηση της εμπορικής ή άλλης επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Ένας επαγγελματίας μπορεί να λαμβάνει την ιδιότητα του καταναλωτή στο μέτρο όμως που το προϊόν ή η υπηρεσία που λαμβάνει δε διοχετεύεται ευθέως σε τρίτους²⁰⁹. Περαιτέρω η ευρύτητα του ορισμού του καταναλωτή έχει σαν αποτέλεσμα κάποιες φορές να απαιτείται η διορθωτική δικαστική παρέμβαση. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σπάνια σε τελολογική συστολή του ορισμού του νόμου όταν η αναντιστοιχία της παρεχόμενης προστασίας θα αφορά σε ολόκληρη κατηγορία προσώπων, συχνότερα δε ο έλεγχος θα γίνεται μέσω της σχετικής ενστάσεως του άρθρου 281 ΑΚ, που πρέπει να προταθεί και δε λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο. Στοιχεία δε που δυνατόν να συνηγορήσουν υπέρ της καταχρηστικής επίκλησης της έννοιας του καταναλωτή και εντεύθεν της αναγκαιότητας του δικαστικού ελέγχου τυγχάνουν η διαπραγματευτική ανισότητα των μερών, η δραστηριότητα, οι γνώσεις και η εμπειρία του τελικού αποδέκτη άλλως όπως λέγεται στοιχεία αποτελούν η έλλειψη «διαπραγματευτικής υπεροπλίας» και η «απόσταση γνώσης»²¹⁰. Αντίθετα απλά η οικονομική υπεροχή δεν

²⁰⁸ Βλ. εκτός από κάτωθι υποσημείωση και Περάκης, ό.π, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 1, 65-66

²⁰⁹ Ρήγας, ό.π, σελ. 194-197, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 58-60 πάγια αγαθά που αγοράζονται για χρήση σε ένα επάγγελμα δε στερούν απαραίτητα από τον αγοραστή την ιδιότητα του καταναλωτή, την οποία όμως του τη στερούν τα αγαθά που συγκροτούν τον αποκαλούμενο κυκλοφορούν ενεργητικό, για δε τις υπηρεσίες πρέπει ο ίδιος να κάνει χρήση της υπηρεσίας για προσωπικό του λογαριασμό και όφελος

²¹⁰ Βλ. εκτός από λουπά και Ε. Περάκης, Η έννοια του «καταναλωτή» κατά το νέο νόμο 2251/1994. ΔΕΕ 1995, 32 επ. για την έννοια του καταναλωτή, για την εφαρμογή των κριτηρίων της «διαπραγματευτικής υπεροπλίας του προμηθευτή» και την «απόσταση γνώσης» του καταναλωτή και την αντιμετώπιση της καταχρηστικής επίκλησης της προστασίας του καταναλωτή μέσω των διατάξεων των άρθρων 281, 179 ΑΚ κλπ, Πυροβέτης, Προστασία του καταναλωτή, Γενικοί όροι-γενικοί καταχρηστικοί όροι των συναλλαγών με τους καταναλωτές (κατά το νόμο 2251/1994 με αναφορά στην Οδηγία 93-131 του Συμβουλίου (ΕΟΚ) της 5.4.1993 της Ε.Ε), Αρμ1996, 299 επ. (300), Φίλιππος Δωρής, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν.2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό αστικό δίκαιο, ΝοΒ 2000, 737 επ.

εμποδίζει την εφαρμογή του νόμου ούτε όταν υπάρχει ανάγκη προστασία έτερων αγαθών του καταναλωτή όπως η υγεία και η ασφάλειά του²¹¹.

Κατά το άρθρο 1 παρ. 4 περ. β Ν. 2251/1994 προμηθευτής²¹² είναι κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο κατά την άσκηση της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του προμηθεύει προϊόντα ή παρέχει υπηρεσίες στον καταναλωτή. Προμηθευτής νοείται και ο διαφημιζόμενος. Πρόκειται επίσης για ένα ευρύ ορισμό που καταλαμβάνει οποιοδήποτε επαγγελματία ή επιχειρηματία, φυσικό ή νομικό πρόσωπο ανεξάρτητα από την έκταση της δραστηριότητάς τους και την οικονομική τους επιφάνεια, που έχουν δραστηριότητα που συνίσταται σε κάθε οργανωμένη δράση που ασκείται κατά συνήθεια, διαρκώς και με επαναλαμβανόμενο τρόπο από την οποία πορίζονται τα μέσα για τη συντήρησή τους χωρίς να απαιτείται η επιδίωξη κέρδους ενώ με διασταλτική ερμηνεία μπορεί να περιλαμβάνονται και πρόσωπα που ασκούν δραστηριότητα όχι για βιοπορισμό αλλά με τρόπο συνήθη έτσι ώστε αποκτούν γνώσεις και επομένως διαπραγματευτική ανωτερότητα έναντι του αντισυμβαλλόμενου τους. Μεταξύ δε άλλων την ιδιότητα του προμηθευτή μπορούν να έχουν το δημόσιο και τα νπδδ²¹³.

Κατά το άρθρο 1 παρ. 1 εδ. α' Ν.2251/1994 γενικοί όροι των συναλλαγών είναι οι όροι που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων για μελλοντικές συμβάσεις έτσι ώστε έχουν δικαιπρακτικό χαρακτήρα, αποκλείεται οποιαδήποτε ατομική τους διαπραγμάτευση λόγω της προδιατύπωσής τους και προορίζονται να αποτελέσουν ομοιόμορφο περιεχόμενο μελλοντικών συμβάσεων. Βασικά χαρακτηριστικά των ΓΟΣ είναι ότι α) οι πελάτες του χρήστη αυτών βρίσκονται σε υποδεέστερη θέση γεγονός που οφείλεται στην έλλειψη εξειδικευμένων γνώσεων, εμπειρίας, οικονομικής υπεροχής, οργάνωσης και εναλλακτικών λύσεων, β) συνήθως δεν αναπτύσσεται αξιολογος ανταγωνισμός γύρω από την προσφορά καλύτερων ΓΟΣ ούτε λαμβάνει χώρα ενημερωτική διαφήμιση με

²¹¹ Ρήγας, ό.π, σελ. 197-201, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 60-61 η διασφάλιση της συμβατικής ισορροπίας είναι ο γενικότερος σκοπός για την εφαρμογή των διατάξεων του Ν.2251/1994, Περάκης, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 1, 92-101 και αναφορικά με τις διάφορες απόψεις που έχουν αναπτυχθεί και υποστηριχθεί σχετικά με τους τρόπους περιστολής της προστασίας του νόμου αναφορικά με την έννοια του καταναλωτή

²¹² Για την έννοια του προμηθευτή βλ. πλην των λοιπών παραπομπών και υποσημειώσεων και Πυροβέτης, ό.π. σελ. 301

²¹³ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 206-208, όσον αφορά το δημόσιο η επιχειρηματική δραστηριότητα έγκειται στην άσκηση ιδιωτικής διαχείρισης, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 61-62, Περάκης, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 1, 117-122

εξαιρέση το τίμημα και την παροχή, όπως συνήθως στις τραπεζικές συναλλαγές γ) η αποδοχή των όρων της προδιατυπωμένης σύμβασης από τον προμηθευτή τίθεται στη βάση της αρχής «take it or leave it»²¹⁴, δ) πολλές φορές πρόκειται για αγαθά και υπηρεσίες ζωτικής σημασίας στα οποία ο καταναλωτής πρέπει να προσχωρήσει δεδομένου ότι δεν υπάρχουν άλλες εναλλακτικές στην αγορά κλπ, ε) συνήθως δε δίνεται ο χρόνος στον πελάτη να μελετήσει τους όρους και όταν του δίνεται, αυτός δεν έχει τις απαραίτητες νομικές ή τεχνικές γνώσεις για να τους κατανοήσει, στ) σε ό, τι αφορά στον τύπο των ΓΟΣ ισχύει ο γενικός κανόνας της ΑΚ 158, αλλά μάλλον καθίσταται αδύνατη η παραπομπή σε προφορικούς ΓΟΣ²¹⁵, ζ) αντικείμενο των ΓΟΣ δεν μπορούν να είναι τα ουσιώδη στοιχεία της δικαιοπραξίας που καθορίζονται από την ατομική συμφωνία αλλά αποβλέπουν καταρχήν μόνο στη ρύθμιση πρόσθετων ή παρεπόμενων όρων της σύμβασης και μπορούν να χαρακτηριστούν μόνο ως *accidentalia negotii* αυτής²¹⁶. Σε αντίθεση με τον έλεγχο μιας ατομικής σύμβασης που γίνεται με συγκεκριμένα κριτήρια ως προς την ενεργοποίησή τους, ο έλεγχος των ΓΟΣ γίνεται μόνο εφόσον έχουν ενταχθεί²¹⁷ και ερμηνευθεί²¹⁸ εντός μιας σύμβασης και πραγματοποιείται αφενός μέσω μιας γενικής ρήτρας και αφετέρου ενός ενδεικτικού καταλόγου περιπτώσεων, οι οποίες κρίνονται καταχρηστικές εκ του νόμου (*per se*) και ως εκ τούτου άκυρες. Οι όροι που ελέγχονται πρέπει να μην υπήρξαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης κατ' άρθρο 2 παρ. 10 Ν.2251/1994, καθιερωμένου ενός νόμιμου μαχητού τεκμηρίου το βάρος απόδειξης ανατροπής του οποίου φέρει ο προμηθευτής. Σημειωτέον δε ότι στον έλεγχο υπάγονται όχι μόνο όσοι όροι είναι προδιατυπωμένοι για απροσδιόριστο αριθμό

²¹⁴ Βλ. σχετικά με το χαρακτήρα αυτό τον ΓΟΣ εκτός από άλλα και Παμπούκης, Οι γενικοί όροι συναλλαγών και η προστασία των καταναλωτών, Αρμ 1985, 445 επ.

²¹⁵ Βλ. εκτός από κάτωθι παραπομπές και Δέλλιος εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 2, 13 αναφορικά με το γεγονός ότι δεν πρέπει να δημιουργείται σύγχυση με την αναγραφή του όρου «γραπτώς» στο νόμο αφού μπορεί να διατυπώνονται και προφορικά

²¹⁶ Εκτός από λοιπές υποσημειώσεις και παραπομπές βλ. και Γιώργος Δέλλιος, Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003, 218 επ. όπου γίνεται αναφορά μεταξύ άλλων ότι δικαιολογητική βάση για τον έλεγχο των ΓΟΣ αποτελεί η έλλειψη ανταγωνισμού και ενημέρωσης των καταναλωτών και γενικότερα η υποδεέστερη θέση τους από πλευράς γνώσεων, εμπειρίας, οργάνωσης, εναλλακτικών λύσεων και ψυχολογίας, δυνατότητας αποτίμησης του κινδύνου ανώμαλης εξέλιξης της ενοχής και ορθολογικής συμπεριφοράς, στοιχεία που μπορούν να οδηγήσουν στη διάψευση της εμπιστοσύνης του πελάτη σχετικά με το περιεχόμενο των ΓΟΣ

²¹⁷ Βλ. Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 15 χωρίς να απαιτείται ως προϋπόθεση η σύνταξη των ΓΟΣ από το χρήστη τους, βλ και 28 επ. για τον έλεγχο της ένταξης των όρων στη σύμβαση

²¹⁸ Βλ. Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 39 επ. πρώτα η ερμηνεία λαμβάνει χώρα βάσει των ΑΚ 173, 200

συμβάσεων αλλά και όσοι είναι προδιατυπωμένοι για να ισχύσουν έστω και για μια σύμβαση εφόσον δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης πράγμα το οποίο ισχύει σε κάθε περίπτωση που ο καταναλωτής δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό τους, με την έννοια ότι δεν του δόθηκε η πραγματική δυνατότητα της ατομικής διαπραγμάτευσης αδιάφορα αν για κάποιο όρο υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση όταν προκύπτει από το σύνολο των περιστάσεων ότι πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης²¹⁹. Επειδή η απαλλαγή από την ευθύνη άλλως ο περιορισμός της αποτελεί στην ουσία παραίτηση από δικαίωμα πρέπει να γίνεται με σύμβαση, όπως προκύπτει από τα άρθρα 361 και 454 ΑΚ. Ωστόσο ό, τι ισχύει για τους ΓΟΣ στις αμφοτεροβαρείς ενοχικές συμβάσεις, ισχύει αναλογικά και στις μονομερείς δικαιοπραξίες που καταρτίζονται επ' ευκαιρία και βρίσκονται σε σύνδεση με ορισμένη δικαιοπραξία²²⁰. Περαιτέρω, σύμφωνα με **το άρθρο 2 παρ. 1 εδ. β' Ν. 2251/1994** «οι ΓΟΣ δε δεσμεύουν τον καταναλωτή εάν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτως, όπως ιδίως όταν ο προμηθευτής δεν του υπέδειξε την ύπαρξή τους ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους», κατά δε την **παράγραφο 3** «όροι που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση μεταξύ των συμβαλλομένων μερών (ειδικοί όροι) υπερισχύουν των αντίστοιχων γενικών όρων» και κατά την **παράγραφο 4 εδάφιο β'** «γενικοί όροι συναλλαγών που διατυπώθηκαν μονομερώς από τον προμηθευτή ή από τρίτο για λογαριασμό του, σε περίπτωση αμφιβολίας ερμηνεύονται υπέρ του καταναλωτή». Γενικό κριτήριο για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση είναι η δυνατότητα του αντισυμβαλλομένου να εναντιωθεί σε αυτούς πριν από την κατάρτιση

²¹⁹ βλ. σχετικά Αλεξανδρίδου, Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, ελληνικό και κοινοτικό, 1996, σελ. 89 και κατωτέρω, βλ. επίσης Δέλλιος, ό.π. εις ΔικΠροστΚαταναλωτή 2, 12 όπου γίνεται λόγος για τη μη χρήση στο νόμο όρου προσδιοριστικού του αριθμού των συμβάσεων στον οποίο χρησιμοποιούνται οι ΓΟΣ μετά το Ν. 3585//2007 και δεν απαιτείται πλέον υποχρεωτικά αόριστος αριθμός συμβάσεων

²²⁰ Ρήγας, ό.π. σελ. 208-217, Κοτζάμπαση, ό.π. σελ. 62-76 βλ. και για προγενέστερο νομοθετικό καθεστώς, ο έλεγχος μια ατομικής σύμβασης επιτρέπεται μόνο κατ' εξαίρεση ενόψει του συμβατικού σκοπού και των ειδικών συνθηκών και γίνεται με αυστηρά και σαφή κριτήρια των άρθρων 179, 294, 409, 707 κλπ ενώ ο έλεγχος των ΓΟΣ επιτυγχάνεται είτε μέσω του ελέγχου της ένταξης στην εκάστοτε σύμβαση είτε μέσω της ερμηνείας τους, η δυνατότητα δε επηρεασμού του συμβατικού όρου κρίνεται τόσο υποκειμενικά όσο και αντικειμενικά βάσει της προσωπικής ικανότητας του καταναλωτή, το μορφωτικό του επίπεδο και η ηλικία του, το είδος, ο τόπος, η πολυπλοκότητα της καταρτιζόμενης σύμβασης, η γλωσσική διατύπωση του κειμένου της σύμβασης, η χρήση τεχνικών όρων κλπ. Περιπτώσεις μονομερών δικαιοπραξιών είναι πχ οι συναινέσεις που δίνονται σε ιατρικές επεμβάσεις ή στην τεχνητή γονιμοποίηση, Δέλλιος, ό.π. εις ΔικΠροστΚαταναλωτή 16-17 όπου γίνεται αναφορά για τους προδιατυπωμένους όρους εφάπαξ χρήσης και στους απλούς μη προδιατυπωμένους όρους

της σύμβασης²²¹ ή τουλάχιστον να απόσχει από αυτή. Η ρητή επισήμανση των ΓΟΣ πρέπει να γίνεται πριν από την κατάρτιση της σύμβασης ή έστω κατά την κατάρτιση της και όταν πρόκειται για γραπτή πρόταση για κατάρτιση σύμβασης, η επισήμανση πρέπει να γίνεται γραπτά στο κείμενο της πρότασης, ενώ γίνεται δεκτό νομολογιακά ότι αρκεί η υπογραφή μόνο της κύριας σύμβασης, όχι και των ΓΟΣ, οι οποίοι και ανυπόγραφοι μπορούν να ενταχθούν στο περιεχόμενο της σύμβασης, αρκεί να υπάρχει αναφορά ή ρητή παραπομπή σε αυτούς. Με τη ρητή επισήμανση²²² ο καταναλωτής πρέπει να λάβει ικανοποιητική γνώση των ΓΟΣ²²³, οι οποίοι όσο εκτενέστεροι είναι τόσο μεγαλύτερο χρόνο διάσκιψης απαιτούν. Τέλος για την ερμηνεία των ΓΟΣ, όπως προκύπτει από τις ως άνω διατάξεις, δύο σημαντικές κατευθυντήριες αρχές πρέπει να ακολουθούνται: α) οι ατομικές συμφωνίες προηγούνται των ΓΟΣ, δηλαδή είναι επικρατέστερες αυτών και β) οι ασαφείς ρήτρες ερμηνεύονται υπέρ του καταναλωτή²²⁴.

Ο έλεγχος των απαλλακτικών ρητρών γίνεται κατ' αρχήν σύμφωνα με την παράγραφο 7 του άρθρου 2 του Ν.2251/1994²²⁵ δηλαδή των ex lege καταχρηστικών όρων, των οποίων την καταχρηστικότητα δε χρειάζεται ούτε ο καταναλωτής να αποδείξει ούτε ο προμηθευτής να αμφισβητήσει. Ωστόσο δεν πρέπει να αποκλείεται η σωρευτική επίκληση της παραγράφου 7 αλλά και της παραγράφου 6 του άρθρου 2, καθώς η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου της «σημαντικής διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών σε βάρος του καταναλωτή» μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο και για τη συγκεκριμενοποίηση γενικών ρητρών που περιέχονται στις κατ' ιδίαν

²²¹ Εκτός από τα λουπά βλ. και Δεληγιάννη, Γενικοί όροι συναλλαγών περιοριστικοί της ευθύνης επιχειρηματίου, Αρμ1972, 481 επ. για την αναγκαιότητα της γνώσης των γενικών όρων των συναλλαγών πριν από την κατάρτιση της συμβάσεως από τον καταναλωτή

²²² Για τη ρητή επισήμανση των ΓΟΣ βλ. και Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 32 επ.

²²³ Βλ. εκτός από υπόλοιπα και Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, ιδίως 25 όπου γίνεται λόγος για την αρχή της διαφάνειας, του «προτύπου πληροφόρησης» έκφραση της οποίας είναι η αρχή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης, του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου και της προβλεψιμότητας των όρων και άρα την αρχή της απαγόρευσης θέσης απροσδόκητων, αιφνιδιαστικών ή παραπλανητικών ρητρών και του τεκμηρίου μη δεσμευτικότητας των αδιαφανών όρων αλλά και για την πραγματική γνώση του περιεχομένου των ΓΟΣ βλ. παρ. 34 επ.

²²⁴ Βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 76-104. Αλεξανδρίδου, ό.π, σελ. 89-92, Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 40-43

²²⁵ Βλ. αναλυτικά διάταξη Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 58-91, βλ. επίσης μεταξύ άλλων και πέραν των κατωτέρω Δωρής, ό.π, σελ. 751-752 για το ότι προηγείται ο έλεγχος με βάση την παράγραφο 7 και ακολουθεί αυτός σύμφωνα με την παράγραφο 6, Αθανασία Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των γενικών όρων συναλλαγών (άρθρο2§§6 και 7 Ν. 2251/1994) κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σελ. 278-279

περιπτώσεις της παραγράφου 7, που σε κάθε περίπτωση αποτελούν ενδείκτες για την ορθή ερμηνευτική προσέγγιση της γενικής ρήτρας της παραγράφου 6²²⁶. Σημαντική είναι η αναφορά του στοιχείου β του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν.2251/1994, σύμφωνα με τον οποίο «σε κάθε περίπτωση «καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που περιορίζουν τις ανειλημμένες συμβατικές υποχρεώσεις και ευθύνες των προμηθευτών», όπως και αυτή του στοιχείου ιγ κατά το οποίο «καταχρηστικοί είναι οι όροι που αποκλείουν ή περιορίζουν υπέρμετρα την ευθύνη του προμηθευτή» και το στοιχείο ιζ σύμφωνα με το οποίο «καταχρηστικοί είναι οι όροι που συνεπάγονται παραίτηση του καταναλωτή από τα δικαιώματά του σε περίπτωση μη εκπλήρωσης ή πλημμελούς εκπλήρωσης της παροχής του προμηθευτή, ακόμη και αν τον προμηθευτή βαρύνει πταίσμα»²²⁷. Με τις διατάξεις αυτές διακηρύσσεται η αποκαλούμενη καταχρηστικότητα των απαλλακτικών ρητρών με τις οποίες ο προμηθευτής αποκλείει ή περιορίζει την ευθύνη του, οι παραλλαγές των οποίων, που εμφανίζονται στην πρακτική, είναι πολλές και υποδηλώνουν την προσπάθεια του προμηθευτή άλλως του ισχυρότερου αντισυμβαλλόμενου μέρους να άρει εκ των προτέρων τις άσχημες συνέπειες των πράξεων και των παραλείψεων του στη σχέση του με τον καταναλωτή²²⁸. Στις περιπτώσεις αυτές ως ευθύνη νοείται η οποιαδήποτε δυνατότητα καταλογισμού εννόμων συνεπειών σε βάρος του προμηθευτή, ήτοι η υποκειμενική, η αντικειμενική, η προσυμβατική, η ενδοσυμβατική, η αδικοπρακτική, από αδικαιολόγητο πλουτισμό, από τη διοίκηση αλλοτριών, του νομικού προσώπου για τις πράξεις των οργάνων του και οποιοδήποτε άλλη εκ του νόμου ευθύνη, ευθύνη σε αποζημίωση ή in natura. Ως περιορισμός δε, δε νοείται μόνο αυτός που επιφέρει άμεση απόσχιση των ευθυνών του προμηθευτή, αλλά και κάθε άλλη συμβατική πρόβλεψη που οδηγεί έμμεσα σε μη πλήρη πραγμάτωση των εννόμων συνεπειών που

²²⁶ Βλ. εκτός των υπολοίπων και Δωρής, ό.π, σελ. 755-756 όπου αναφέρεται ότι ο συνδυασμός της παραγράφου 6 και της παραγράφου 7 δεν αποτελεί μόνο νομοτεχνική επιλογή πιο ευέλικτη αλλά και πιο αποτελεσματική και ασφαλή, αντίθετα Λελεντζή, ό.π όπου αναφέρεται ότι μεθοδολογικά δεν απαιτείται επίκληση και της παραγράφου 6 όταν πρόκειται για περίπτωση υπαγόμενη στην παράγραφο 7 ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζεται και η τελευταία

²²⁷ Για τις ως άνω περιπτώσεις της παρ. 7 του άρθρου 2 βλ. και Κοτζάμπαση ό.π., σελ. 230-237

²²⁸ Βλ. Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2 61, 72, 76 όπου αναφορά ότι η περίπτωση β του εν λόγω άρθρου συμπληρώνεται από τις θ, ι, ιβ-ιε, ιζ, κη, κυρίως δε με τις ιγ και ιζ, Δωρής, ό.π, σελ. 753 όπου αναφέρεται ότι όμοιες με τις υπό ανάλυση περιπτώσεις τυγχάνουν και οι ιη, ιθ, κ, κβ και κγ που αφορούν σε ρήτρες αποστέρησης ουσιαστικά της δυνατότητας του καταναλωτή να άρει τις δυσμενείς γι' αυτόν συνέπειες από την ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης που τον συνδέει με τον προμηθευτή

απορρέουν σε βάρος του από τη ρύθμιση του ενδοτικού δικαίου²²⁹. Έτσι ώστε με το Ν 2251/1994 απαγορεύεται ο αποκλεισμός τόσο της υποκειμενικής όσο και της αντικειμενικής ευθύνης του προμηθευτή, ενώ άκυρη είναι όχι μόνο η εκ των προτέρων απαλλαγή του προμηθευτή αλλά, κατά μία άποψη, και η εκ των υστέρων δηλαδή η μετά τη γέννηση της ευθύνης επερχόμενη²³⁰. Σημειωτέον ότι στη συγκεκριμένη παράγραφο 7 δεν περιλαμβάνεται η περίπτωση της rei se ακυρότητας του όρου σύμφωνα με τον οποίο ο προμηθευτής απαλλάσσεται από την ευθύνη του για δόλο ή βαριά αμέλεια των βοηθών εκπλήρωσής του στη σύμβαση, μολονότι η συγκεκριμένη περίπτωση περιλαμβάνονταν στον προγενέστερο σχετικό Ν 1961/1991. Έτσι, και εξαιτίας της παράλειψης αυτής, δημιουργήθηκε ζήτημα σχετικά με την παρεχόμενη προστασία. Κατά μία άποψη, αντιστάθμιση στην έλλειψη αυτή είναι οι διατάξεις των άρθρων 6 παρ. 12 και 8 παρ. 6 του νέου νόμου σε συνδυασμό με την ΑΚ 334 παρ. 1. Σύμφωνα με άλλη άποψη το ενδεχόμενο δημιουργούμενο κενό καλύπτεται από την εξειδίκευση της γενικής ρήτρας της παραγράφου 6. Σύμφωνα δε με έτερη άποψη, για τον έλεγχο της καταχρηστικότητας των συγκεκριμένων ρητρών χρησιμοποιούνται τα στοιχεία ιγ και ιζ της παραγράφου 7 του άρθρου 2 που αναφέρθηκαν προηγουμένα. Τέλος, και σε κάθε περίπτωση, τυγχάνει εφαρμογής η ΑΚ 334 παρ. 2²³¹. Περαιτέρω και αναφορικά με τον κατά ποσό συμβατικό περιορισμό της ευθύνης του προμηθευτή, αυτός τυγχάνει έγκυρος μόνο εφόσον πρόκειται για ελαφρά αμέλεια του ίδιου ή των βοηθών εκπλήρωσης και ταυτόχρονα ο συμφωνούμενος ποσοτικός περιορισμός χαρακτηρίζεται εύλογος με εξαίρεση την περίπτωση προσβολής του δικαιώματος προσωπικότητας του καταναλωτή και της αθέτησης θεμελιώδους υποχρέωσης για το σκοπό της σύμβασης που θέτει σε κίνδυνο την ίδια την υπόστασή της. Άλλωστε η ρήτρα με την οποία περιορίζεται ποσοτικά η ευθύνη του προμηθευτή κατ' άρθρο 332 παρ. 2 εδ.β περ.α

²²⁹ Βλ. Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 61 όπου γίνεται αναφορά περιπτώσεων που κρίθηκαν άκυροι βάσει των διαταξεων β, ιγ και ιζ της παραγράφου 7 του άρθρου 2 συγκεκριμένες περιπτώσεις όπως πχ όρος απαλλαγής της τράπεζας από την ευθύνη της για ζημιές που θα προέλθουν από κλοπή ή απώλεια της πιστωτικής κάρτας ή του βιβλιαρίου καταθέσεων ακόμη και αν ο χρήστης της κάρτας ή του καταθετικού λογαριασμού δε βαρύνεται με πταίσμα, ή οι όροι με τους οποίους ο εγγυητής παραιτείται από τις ενστάσεις των άρθρων 862-864 και 866-868 κατά της τράπεζας σε σύμβαση καταναλωτικής πίστωσης ή η ρήτρα ασφαλιστηρίου σύμφωνα με την οποία η πρόσκαιρη ολική ανικανότητα από ατύχημα κατά τη διάρκεια διαμονής του ασφαλιζόμενου στο εξωτερικό καλύπτεται μόνο για το χρόνο νοσηλείας σε νοσοκομείο ή κλινική

²³⁰ Ρήγας, ό.π, σελ. 217-220

²³¹ Ρήγας, ό.π, σελ. 223-226

και 334 παρ. 2 είναι άκυρη, ακόμη και για ελαφρά αμέλεια του προμηθευτή ή των βοηθών εκπλήρωσης, όταν δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Στην τελευταία περίπτωση με χρήση και του γενικού κριτηρίου της προφανούς υπέρβασης ή της σημαντικής διατάραξης, με συσταλτική ερμηνεία των ανωτέρω στις περιπτώσεις παραβάσεως υποχρεώσεων δευτερεύουσας σημασίας για την όλη σύμβαση, είναι επιτρεπτός ο περιορισμός της ευθύνης του οφειλέτη της παροχής σε ορισμένο εύλογο ύψος. Τέλος, από το στοιχείο ιβ που αναφέρθηκε προηγούμενα σε συνδυασμό με το στοιχείο ιγ, συνάγεται ότι στην περίπτωση της ευθύνης του προμηθευτή για κρυμμένα ελαττώματα, αποκλείεται ακόμη και ο εύλογος ποσοτικός περιορισμός της ευθύνης του προμηθευτή. Πρόκειται για τις περιπτώσεις των άρθρων 540 επ., 576 επ. και 688 επ. ΑΚ. Άλλωστε στην πώληση η ακυρότητα των εκ των προτέρων συνομολογούμενων υπέρ του πωλητή ρητρών από την ευθύνη τόσο για πραγματικά ελαττώματα όσο και για έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων επέρχεται ήδη δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 6 Ν. 2251/1994 και επομένως το στοιχείο ιβ, δηλαδή το ότι καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που περιορίζουν την ευθύνη του προμηθευτή για κρυμμένα ελαττώματα του πράγματος, τυγχάνει εφαρμογής μόνο επί των εκ των υστέρων συμφωνούμενων για τα κρυμμένα ελαττώματα του πράγματος που διαπιστώνονται μεταγενέστερα. Στο συγκεκριμένο στοιχείο ιβ υπάγεται επίσης η ρήτρα χρονικού περιορισμού της ευθύνης του προμηθευτή για κρυμμένα ελαττώματα του πωλούμενου πράγματος αφού τυγχάνει ειδικότερη από το στοιχείο κη ήτοι από το ότι «καταχρηστικοί σε κάθε περίπτωση είναι ιδίως οι όροι που περιορίζουν υπέρμετρα την προθεσμία μέσα στην οποία ο καταναλωτής οφείλει να υποβάλει στον προμηθευτή τα παράπονα ή να εγείρει τις αξιώσεις του κατά του προμηθευτή»²³². Από τις τελευταίες περιπτώσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω συνάγεται το συμπέρασμα ότι στην περίπτωση του Ν. 2251/1994 παρέχεται εντονότερη και ευρύτερη προστασία σε σύγκριση με άλλες διατάξεις του κοινού δικαίου όπως τον ΑΚ ακόμη και παρά το γεγονός ότι γίνεται προσπάθεια άμβλυνσης της διαφοράς που υπάρχει είτε μέσω κατάλληλης ερμηνείας των ειδικών διατάξεων είτε μέσω καταφυγής

²³² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 226-235, εν γένει το εύλογο ή μη της τασσόμενης κάθε φορά προθεσμίας κρίνεται από διάφορους παράγοντες όπως τη φύση της συναλλαγής, το δικαιολογημένο συμφέρον για ταχεία εκκαθάριση της υπόθεσης, ο χρόνος που απαιτείται για τη συλλογή των αποδεικτικών κλπ

σε γενικές ρήτρες, όπως των άρθρων 18-179, 281, 288, 197-198 ΑΚ αλλά και ειδικών διατάξεων όπως πχ των ΑΚ 332, 409, 1239, 1270, ΚΙΝΔ 142 επ²³³.

Ακολούθως κατά τη διάταξη του **άρθρου 2 παρ. 6 του Ν.2251/1994**²³⁴ «γενικοί όροι των συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι²³⁵. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας γενικού όρου ενσωματωμένου σε σύμβαση κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψή της και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται». Πρόκειται για εξειδίκευση της αρχής της αναλογικότητας και της καλής πίστης²³⁶, έτσι ώστε καταχρηστικές κρίνονται οι ρήτρες αποκλεισμού ή περιορισμού της

²³³ Βλ. Δωρής, ό.π, σελ. 756-762

²³⁴ Βλ. αναλυτικά για διάταξη Δέλλιος, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 2, 45-57, Δωρής, ό.π, σελ. 757-758

²³⁵ Περί του εάν πρόκειται για απόλυτη (κρατούσα άποψη) ή σχετική ακυρότητα βλ. και Ιωακειμίδης, Η σχετική ακυρότητα της δικαιοπραξίας, σελ. 273-277

²³⁶ Βλ. εκτός από λοιπές παραπομπές και Δέλλιος, ό.π ΝοΒ2003, 227, Λελεντζή, ό.π, ιδίως σελ.296 επ. για την καλή πίστη ειδικότερα βλ. Παπαντωνίου, Η καλή πίστις εις το αστικόν δίκαιον, 1957, βλ. και Ζέζιου, Το αυτεπάγγελτο ή μη του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ στις καταναλωτικές συμβάσεις, Αρμ 2012, σελ. 2015 επ. στην οποία αναλύεται το ζήτημα της αυτεπάγγελτης ή μη λήψης υπόψη του καταχρηστικού ΓΟΣ λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ δε ρυθμίζεται το εν λόγω ζήτημα ενώ το ΔΕΚ με τις αποφάσεις του κατέληξε υπέρ της δυνατότητας ή και σε ορισμένες φορές της υποχρέωσης διενέργειας αυτεπάγγελτου ελέγχου της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ από τα εθνικά δικαστήρια σε συνδυασμό με το ότι η παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποτελεί εξειδίκευση της ΑΚ 281 ενώ η παρ. 7 του άρθρου 2 αποτελεί εξειδίκευση της παρ. 6 και του ότι το Δικαστήριο εφόσον διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας ενός ΓΟΣ το δικαστήριο τον κηρύσσει άκυρο με εφαρμογή των ΑΚ 281 και 174. Ο προβληματισμός έγκειται στο ότι κατά τη νομολογία δε λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως η ΑΚ 281, με αποτέλεσμα να μην λαμβάνεται υπόψη αυτεπάγγελα ούτε ο καταχρηστικός ΓΟΣ (πλην μεμονωμένης απόφασης) ενώ η θεωρία τάσσεται υπέρ της αυτεπάγγελτης λήψης υπόψη αυτών. Η συγγραφέας καταλήγει στη θέση αφενός στην αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη των καταχρηστικών ΓΟΣ και αφετέρου του χαρακτήρα της ακυρότητας ως μερικής με σκοπό την προστασία του καταναλωτή, βλ. όμως και προβληματισμός αναφορικά με τον αυτεπάγγελτο έλεγχο της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, Χασάπης, Παρατηρήσεις στη ΔΕΕ υπόθ. C-497/13 απόφ. της 4-6-2015 (Δικονομική αυτονομία και αποτελεσματική καταναλωτική προστασία στη σύμβαση πώλησης καταναλωτικών αγαθών), ΕφΑΔ2015, 1177 επ. όπου αναφέρεται ότι η υπόθεση Faber μπορεί να εκληφθεί ως επιβάλλουσα την υποχρέωση στα εθνικά δικαστήρια να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως σε κάθε στάση της δίκης και σε κάθε βαθμό την εφαρμογή των κανόνων που αποτελούν ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο των ενωσιακών καταναλωτικών Οδηγιών, ούσα συνεπής με τη σχετική νομολογία του ΔΕΚ περί αυτεπάγγελτου ελέγχου της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ κατά την Οδηγία 93/13/ΕΟΚ πλην όμως ο συγγραφέας διατυπώνει επιφυλάξεις για την αναγκαιότητα αλλά και την αποτελεσματικότητα της εξέλιξης αυτής βλ. και Κιτσαράς, Παρατηρήσεις στην Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Απόφαση της 27.6.2000, συνεκδικαζόμενες Υποθέσεις C-240/98 έως C-244/98, Γενικοί Όροι Συναλλαγών. Ακυρότητα καταχρηστικού όρου και αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη της από τα δικαστήρια, ΧρΙΔ Α/2001, σελ. 139-140 περί της κήρυξης της ακυρότητας των καταχρηστικών ρητρών όλων και όχι μόνο αυτών που αφορούν στην παρέκταση αρμοδιότητας αυτεπαγγέλτως ακόμη και όταν ο υπέρ ου η ακυρότητα καταναλωτής δεν εμφανίζεται στο δικαστήριο.

ευθύνης του προμηθευτή που είναι αντίθετες στην καλή πίστη και ιδίως στην αρχή της εξισωτικής συμβατικής δικαιοσύνης, όπως όταν χωρίς εύλογη αιτία αλλοιώνονται οι κατευθύνσεις της νομοθετικής ρύθμισης υπέρ του προμηθευτή, άλλως η καθοδηγητική λειτουργία του ενδοτικού δικαίου ή τίθεται σε κίνδυνο ο σκοπός της σύμβασης άλλως υπάρχει κίνδυνος ματαίωσης αυτής, όταν ελλείπει σχετική νομοθετική πρόβλεψη. Στην τελευταία περίπτωση υπάγονται οι περιπτώσεις που περιορίζονται θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά που συνδέονται με την παροχή και την αντιπαροχή αλλά και με τις παρεπόμενες υποχρεώσεις, όπως η υποχρέωση προστασίας²³⁷. Κριτήρια δε καταχρηστικότητας είναι η αρχή της προστασίας των δικαιολογημένων προσδοκιών του καταναλωτή με αναφορά στο μέσο καταναλωτή και στο είδος της συγκεκριμένης συμβατικής σχέσης και στην αρχή της διαφάνειας. Εάν το συμπέρασμα από την υπαγωγή σε κάποιο από τα γενικά κριτήρια καταχρηστικότητας είναι θετικό τότε επακολουθεί το δεύτερο στάδιο ελέγχου της συμβατικής ισορροπίας δηλαδή υποβάλλεται στη στάθμιση των εκατέρωθεν συμφερόντων και στην εκτίμηση των ειδικών συνθηκών της κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης, οπότε και εξειδικεύεται *in casu* η αρχή της αναλογικότητας υπό τις εκδοχές της αναγκαιότητας, της προσφορότητας και της αναλογικότητας *stricto sensu*. Τα ατομικά δε και συγκεκριμένα κριτήρια ελέγχου είναι η φύση των αγαθών και των υπηρεσιών, ο σκοπός της σύμβασης, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψη της σύμβασης, δηλαδή η διαπραγματευτική δύναμη και οι προσωπικές ιδιότητες των συμβαλλομένων, οι ιδιαιτερότητες που συνοδεύουν την κατάρτιση της σύμβασης όπως και τα ιδιαίτερα ή ασυνήθιστα συμφέροντα του καταναλωτή, ενώ τέλος συνεκτιμώνται και οποιεσδήποτε άλλες ρήτρες μπορεί να υπάρχουν στη συγκεκριμένη σύμβαση ή σε άλλη που συναρτάται/εξαρτάται από αυτή²³⁸.

Συγκεφαλαιώνοντας τα προηγούμενα, η ισχύς των ρητρών αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης του προμηθευτή που συνομολογούνται υπέρ του και κατά του καταναλωτή για ίδιες ή αλλότριες πράξεις, διέπονται σε πρώτη φάση από τις ειδικές διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 12 εδ. β, 4^Α παρ. 12, 5 παρ. 4 εδ. ε, 5 παρ. 6 δ. β, 5 παρ. 8, 6 παρ. 12 και 8 παρ. 6 Ν.2251/1994 που προβλέπουν την ακυρότητα των απαλλακτικών ρητρών σε κάθε περίπτωση. Αν δεν μπορούν να εφαρμοστούν οι

²³⁷ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 235-241

²³⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 241-248

ως άνω διατάξεις και οι απαλλακτικές ρήτρες έχουν επιβληθεί χωρίς προηγούμενη διαπραγμάτευση εφαρμοστέες τυγχάνουν οι περιπτώσεις β, ιβ, ιγ, ιε, ιζ, κστ και κη του άρθρου 2 παρ. 7 και αν δεν εμπίπτουν ούτε σε αυτές τις περιπτώσεις εφαρμόζεται η γενική ρήτρα της παραγράφου 6 του άρθρου 2. Στην περίπτωση δε που δεν μπορεί να εφαρμοστεί ο Ν.2251/1994 και οι ρήτρες έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης εφαρμογής τυγχάνουν οι διατάξεις των άρθρων 275, 281, 332 και 334 παρ. 2 ΑΚ, ενώ γίνεται ιδιαίτερη μνεία ότι στο πεδίο του καταναλωτή δεν βρίσκουν εφαρμογή η ΑΚ 334 παρ. 2 εδ. β περ. α, σύμφωνα με μία άποψη, ενόψει και του μαχητού τεκμηρίου του άρθρου 2 παρ. 10 εδ. δ Ν.2251/1994 περί της ελλείψεως διαπραγμάτευσης ούτε, σύμφωνα με μία άποψη επίσης, το άρθρο 371 ΑΚ που μάλλον ανταποκρίνεται στον τύπο της ατομικής σύμβασης²³⁹.

Ειδικότερα: πώληση καταναλωτικών αγαθών και εγγυήσεις

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Ν.2251/1994 με τον τίτλο πώληση καταναλωτικών αγαθών και εγγυήσεις, «1. Για την εφαρμογή του παρόντος άρθρου, προμηθευτής είναι και ο κατασκευαστής καταναλωτικού προϊόντος, ο εισαγωγέας του σε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), καθώς και κάθε πρόσωπο που παρουσιάζεται ως παραγωγός καταναλωτικού προϊόντος, θέτοντας σε αυτό το όνομά του, το σήμα του ή άλλο διακριτικό σημείο. 2. Σε κάθε πώληση ο προμηθευτής οφείλει να παρέχει στον καταναλωτή γραπτώς στην ελληνική γλώσσα ή με σύμβολα διεθνώς καθιερωμένα, σαφείς και πλήρεις οδηγίες για την ασφαλή χρήση, διατήρηση, συντήρηση και πλήρη αξιοποίηση του προϊόντος και ενημέρωση για τους κινδύνους κατά τη χρήση και διατήρησή του. Από την εφαρμογή του προηγούμενου εδαφίου εξαιρούνται τα προϊόντα που είναι απλά κατά την κατασκευή, τη χρήση και τη συντήρησή τους εφόσον για τα προϊόντα αυτά δεν παρέχονται από τον κατασκευαστή οδηγίες σε οποιαδήποτε γλώσσα. 3. Κατά την πώληση ο προμηθευτής οφείλει να ενημερώνει τον καταναλωτή για την πιθανή διάρκεια ζωής του προϊόντος. Πιθανή διάρκεια ζωής του

²³⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 263-269, κατ' αρχήν οι διατάξεις του ΑΚ εφαρμόζονται όταν επιβάλλονται όροι σε μη καταναλωτές λαμβανομένης ωστόσο υπόψη της διάταξης του άρθρου 14 παρ. 5 Ν.2251/1994 ότι με εξαίρεση τις διατάξεις για τις παραγράφους και τις αποκλειστικές προθεσμίες αν στη συγκεκριμένη περίπτωση οι κοινές διατάξεις προσφέρουν μεγαλύτερη προστασία, εφαρμόζονται αυτές, βλ. όμως και Καράκωστας, Ο έλεγχος της κατά το δίκαιο ορθότητας των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρ. 371 ΑΚ, ΕΕΝ 1973, 647 επ. όπου διατυπώνεται η άποψη ότι η ΑΚ 371 μπορεί να εφαρμοστεί όχι μόνο επί παροχής αλλά και επί των όρων και των στοιχείων αυτής και έτσι παρά το γεγονός ότι πρόκειται για ειδική διάταξη μπορεί να τύχει εφαρμογής και στους γενικούς έντυπους όρους

προϊόντος είναι ο εύλογα αναμενόμενος χρόνος κατά τον οποίο το προϊόν θα μπορεί να χρησιμοποιείται σύμφωνα με τον προορισμό του έστω και έπειτα από επισκευή ή αντικατάσταση ανταλλακτικών εωσότου η φθορά από την τακτική χρήση καταστήσει το προϊόν άχρηστο ή την περαιτέρω χρήση του οικονομικά ασύμφορη. Η ενημέρωση του καταναλωτή από τον προμηθευτή για την πιθανή διάρκεια ζωής του προϊόντος γίνεται με οποιονδήποτε πρόσφορο τρόπο όπως με σχετική αναγραφή στο έντυπο οδηγιών χρήσης ή εγγύησης. Η απόδειξη της ενημέρωσης αυτής βαρύνει τον προμηθευτή. Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που διαθέτει στο πλαίσιο της επαγγελματικής, εμπορικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του απευθείας στον καταναλωτή καταναλωτικά προϊόντα υποχρεούται με επιμέλειά του και χωρίς καμία επιβάρυνση του καταναλωτή στην επισκευή του προϊόντος εντός των ορίων της εγγύησης που παρέχεται γι' αυτό συμβατικά ή από το νόμο. Σε περίπτωση που του προϊόν δε βρίσκεται μεν εντός των ορίων της εγγύησης βρίσκεται όμως εντός της πιθανής διάρκειας ζωής του ο προμηθευτής οφείλει να εξασφαλίζει την επισκευή του και την προμήθεια ανταλλακτικών του. 4. Όταν παρέχεται εγγύηση στον καταναλωτή ο προμηθευτής οφείλει να παρέχει αυτήν εγγράφως ή με άλλο τεχνικό μέσο αποτύπωσης που μπορεί να είναι διαθέσιμο και προσιτό στον καταναλωτή. Σε περίπτωση προμήθειας καινούργιων προϊόντων με μακρά διάρκειας ζωής (διαρκή καταναλωτικά αγαθά) η παροχή γραπτής εγγύησης είναι υποχρεωτική. Η εγγύηση πρέπει να περιλαμβάνει με απλή ευανάγνωστη και κατανοητή διατύπωση στην ελληνική γλώσσα, τουλάχιστον την επωνυμία και τη διεύθυνση του εγγυητή το προϊόν στο οποίο αναφέρεται η εγγύηση, το ακριβές περιεχόμενό της, τη διάρκειά της και την έκταση της εδαφικής ισχύος της. Στην εγγύηση πρέπει να δηλώνονται με σαφήνεια και πληρότητα τα δικαιώματα που έχει ο καταναλωτής σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο και να διευκρινίζεται ότι τα δικαιώματα αυτά δε θίγονται από την εγγύηση. Η εγγύηση πρέπει να είναι σύμφωνη με τους κανόνες της καλής πίστης και να μην αναιρείται από υπερβολικές ρήτρες εξαιρέσεων. Η διάρκεια της εγγύησης πρέπει να είναι εύλογη σε σχέση με την πιθανή διάρκεια ζωής του προϊόντος. Ειδικά για τα προϊόντα τεχνολογίας αιχμής η διάρκεια της εγγύησης πρέπει να είναι εύλογη σε σχέση με το χρόνο κατά τον οποίο τα προϊόντα αυτά αναμένεται ότι θα παραμένουν σύγχρονα από τεχνολογική άποψη αν ο χρόνος αυτός είναι συντομότερος από την πιθανή διάρκεια ζωής τους. 5. Η παράβαση των διατάξεων της προηγούμενης παραγράφου δε θίγει το κύρος της εγγύησης την οποία ο καταναλωτής μπορεί να επικαλεσθεί και να απαιτήσει την τήρησή της. Σε περίπτωση αντικατάστασης του προϊόντος ή ανταλλακτικού του, η εγγύηση αυτόματα ανανεώνεται για όλη τη διάρκεια ως προς το νέο προϊόν ή ανταλλακτικό. Εάν κατά τη διάρκεια

ισχύος τα ης εγγύησης εμφανισθεί στο προϊόν ελάττωμα και ο προμηθευτής αρνείται ή βραδύνει την επισκευή πέραν του αναγκαίου κατά περίπτωση χρόνου, ο καταναλωτής δικαιούται να ζητήσει την αντικατάσταση του προϊόντος με νέο ίσης αξίας και ποιότητας ή να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση. Αν ο απαιτούμενος χρόνος επισκευής υπερβαίνει τις δεκαπέντε (15) εργάσιμες ημέρες, ο καταναλωτής δικαιούται να ζητήσει την προσωρινή αντικατάσταση του προϊόντος για όσο χρόνο διαρκεί η επισκευή. 6. Σε κάθε περίπτωση επιφυλάσσεται η εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα για την ευθύνη του πωλητή για πραγματικά ελαττώματα ή έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων. Παραίτηση του καταναλωτή από την προστασία του κατά τις διατάξεις αυτές πριν από την εμφάνιση του ελαττώματος ή της έλλειψης της συνομολογημένης ιδιότητας είναι άκυρη. Σε διαφορά η οποία απορρέει από την πώληση καταναλωτικών αγαθών και φέρεται ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο σε αυτή δίκαιο εφαρμόζονται πάντοτε οι διατάξεις του ελληνικού δικαίου που διέπουν την πώληση καταναλωτικών αγαθών κατά την έκταση που παρέχουν μεγαλύτερη προστασία στον καταναλωτή. 7. Ο προμηθευτής καινούργιων διαρκών καταναλωτικών αγαθών οφείλει να εξασφαλίζει στους καταναλωτές τη συνεχή παροχή τεχνικών υπηρεσιών για τη συντήρηση και επισκευή τους για χρονικό διάστημα ίσο με την πιθανή διάρκεια της ζωής τους. Επίσης οφείλει να εξασφαλίζει στους καταναλωτές την ευχέρεια προμήθειας των ανταλλακτικών και άλλων τυχόν προϊόντων, που απαιτούνται για τη χρήση τους σύμφωνα με τον προορισμό τους, για όλη την πιθανή διάρκεια της ζωής τους. 8. Παραίτηση εκ των προτέρων του καταναλωτή από τα δικαιώματά του κατά τις διατάξεις του παρόντος άρθρου είναι άκυρη.»

Από την παράθεση της προηγούμενης διάταξης καθίσταται φανερό ότι τα δικαιώματα από την εγγύηση συντρέχουν με τα νόμιμα δικαιώματά του λόγω της ευθύνης του πωλητή από τα άρθρα 540 επ. ΑΚ²⁴⁰. Ιδίως από την παράγραφο 6 αυτής εδάφια α και β προκύπτει ότι η παραίτηση του καταναλωτή πριν από την εμφάνιση του ελαττώματος ή της έλλειψης συνομολογημένων ιδιοτήτων των πωλουμένων αγαθών αναφορικά με την ευθύνη του πωλητή είναι άκυρη. Αν αυτή συμβεί εκ των υστέρων σε περίπτωση που είχε επιβληθεί από τον προμηθευτή χωρίς διαπραγματεύση εμπίπτει για έλεγχο στις παραγράφους 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν.2251/1994, όπου στην τελευταία διάταξη περιλαμβάνεται και η απαγόρευση του

²⁴⁰ Βλ. αναλυτικότερα Μπεχλιβάνης εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 5, 50 επ.

αποκλεισμού και του ποσοτικού και χρονικού περιορισμού της ευθύνης του προμηθευτή λόγω κρυμμένων ελαττωμάτων του πράγματος, οπότε πλέον απαγορεύεται και η εκ των υστέρων συμφωνία απαλλαγής ή περιορισμού της ευθύνης του προμηθευτή εξαιτίας κρυμμένων ελαττωμάτων του πωλούμενου αντικειμένου. Στην περίπτωση που αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ελέγχεται σύμφωνα ιδίως με το άρθρο 281 ΑΚ, δηλαδή με τις γενικές ρητρες του ΑΚ που χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο του κύρους των απαλλακτικών ρητρών²⁴¹.

Ειδικότερα: η ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων²⁴²

Σύμφωνα με το άρθρο 6 του Ν.2251/1994 με τον τίτλο ευθύνη του παραγωγού για ελαττωματικά προϊόντα «1. Ο παραγωγός ευθύνεται για κάθε ζημία που οφείλεται σε ελάττωμα του προϊόντος του. 2. Ο παραγωγός θεωρείται ο κατασκευαστής τελικού προϊόντος, πρώτης ύλης ή συστατικού, καθώς και κάθε πρόσωπο που εμφανίζεται ως παραγωγός του προϊόντος επιθέτοντας σε αυτό την επωνυμία, το σήμα ή άλλο διακριτικό γνώρισμα. Προϊόντα με την έννοια αυτού του άρθρου θεωρούνται και τα κινητά πράγματα που ενσωματώθηκαν ως συστατικά σε άλλα πράγματα κινητά ή ακίνητα. Προϊόντα θεωρούνται επίσης οι φυσικές δυνάμεις, ιδίως το ηλεκτρικό ρεύμα και η θερμότητα εφόσον υπόκεινται σε εξουσίαση, όταν περιορίζονται σε ορισμένο χώρο. 3. Όποιος εισάγει ένα προϊόν για πώληση, χρηματοδοτική ή απλή μίσθωση ή άλλης μορφής διανομή στα πλαίσια της επαγγελματικής, εμπορικής του δραστηριότητας ευθύνεται όπως ο παραγωγός. 4. Όταν η ταυτότητα του παραγωγού είναι άγνωστη κάθε προμηθευτής του προϊόντος θεωρείται για την εφαρμογή του νόμου αυτού παραγωγός εκτός αν μέσα σε εύλογο χρόνο ενημερώσει τον καταναλωτή για την ταυτότητα του παραγωγού ή εκείνου που του προμήθευσε το προϊόν. Το ίδιο ισχύει και για τον προμηθευτή προϊόντων εισαγωγής όταν η ταυτότητα του εισαγωγέα είναι άγνωστη έστω και αν η ταυτότητα του παραγωγού είναι γνωστή. 5. Ελαττωματικό είναι το προϊόν το οποίο δεν παρέχει την προβλεπόμενη απόδοση σύμφωνα με τις προδιαγραφές του ή και την ευλόγως αναμενόμενη ασφάλεια εν όψει όλων των ειδικών συνθηκών και ιδίως της εξωτερικής

²⁴¹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 256-257, του ιδίου ΕφΑΔ 2012, σελ. 309 επ., όπου αναφέρεται ότι και η καταναλωτική εγγύηση αποτελεί θεσμό αναγκαστικού δικαίου με αποτέλεσμα να απαγορεύεται η αναίρεσή του από υπερβολικές ρητρες εξαίρέσεων έστω και αν αυτές συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση

²⁴² Βλ. και Κορνηλάκης, ό.π, τόμος Ι, 2002, σελ. 681 επ., Βαλτούδης εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου, 2008, 6, 1 επ.

εμφάνισής του, της αναμενόμενης χρησιμοποίησής του και του χρόνου κατά τον οποίο τέθηκε σε κυκλοφορία. Δεν είναι ελαττωματικό ένα προϊόν για μόνο του λόγο ότι μεταγενέστερα τέθηκε σε κυκλοφορία άλλο τελειότερο. 6. Στη ζημία της παρ. 1 περιλαμβάνεται: α) η ζημία λόγω θανάτου ή σωματικής βλάβης, β) η βλάβη ή η καταστροφή εξαιτίας του ελαττωματικού προϊόντος, κάθε περιουσιακού στοιχείου του καταναλωτή, εκτός από το ίδιο το ελαττωματικό προϊόν, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών, εφόσον η ζημία από τη βλάβη ή την καταστροφή τους υπερβαίνει το ποσό των πεντακοσίων (500) ευρώ και υπό την προϋπόθεση ότι κατά τη φύση τους προορίζονταν και πραγματικά χρησιμοποιήθηκαν από το ζημιωθέντα για προσωπική του χρήση ή κατανάλωση. 7. Χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης οφείλεται και σε περίπτωση παράβασης των διατάξεων του παρόντος άρθρου. 8 Ο παραγωγός δεν ευθύνεται αν αποδείξει ότι: α) δεν έθεσε το προϊόν σε κυκλοφορία, β) το ελάττωμα δεν υπήρχε όταν το προϊόν τέθηκε σε κυκλοφορία, γ) δεν κατασκεύασε το προϊόν αποβλέποντας στη διανομή του και δεν το διένειμε στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, δ) το ελάττωμα οφείλεται στο γεγονός ότι το προϊόν κατασκευάστηκε σύμφωνα με κανόνες αναγκαστικού δικαίου, ε) όταν το προϊόν τέθηκε σε κυκλοφορία το επίπεδο επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων δεν επέτρεπε τη διαπίστωση του ελαττώματος. 9. Ο παραγωγός συστατικού δεν ευθύνεται και αν αποδείξει ότι το ελάττωμα οφείλεται στο σχεδιασμό του προϊόντος στο οποίο το συστατικό έχει ενσωματωθεί ή στις οδηγίες που παρέσχε ο κατασκευαστής του προϊόντος οπότε παραγωγός θεωρείται ο κατασκευαστής του προϊόντος στο οποίο ενσωματώθηκε το συστατικό. 10. Εάν δύο ή περισσότερα πρόσωπα ευθύνονται για την ίδια ζημία, τα πρόσωπα αυτά υπέχουν εις ολόκληρον ευθύνη έναντι του ζημιωθέντος και έχουν δικαίωμα αναγωγής μεταξύ τους ανάλογα με τη συμμετοχή του καθενός στην επέλευση της ζημίας. 11. Η ευθύνη του παραγωγού δεν μειώνεται αν η ζημία οφείλεται σωρευτικώς τόσο σε ελάττωμα του προϊόντος όσο και σε πράξη ή παράλειψη τρίτου, εκτός αν συντρέχει πταίσμα του ζημιωθέντος ή προσώπου για το οποίο ευθύνεται ο ζημιωθείς. 12. Κάθε συμφωνία περιορισμού ή απαλλαγής του παραγωγού από την ευθύνη του είναι άκυρη. 13. Οι αξιώσεις κατά του παραγωγού για ζημιές παραγράφονται μετά τριετία αφότου ο ζημιωθείς πληροφορήθηκε ή όφειλε να πληροφορηθεί τη ζημία, το ελάττωμα και την ταυτότητα του παραγωγού. Μετά δεκαετία από την κυκλοφορία του συγκεκριμένου προϊόντος επέρχεται απόσβεση των δικαιωμάτων του ζημιωθέντος κατά του παραγωγού.»

Πρόκειται για πρωτογενή ευθύνη που πηγάζει από διακινδύνευση, για αντικειμενική ευθύνη και μάλιστα γνήσια αντικειμενική ανεξάρτητη δηλαδή από

υπαιτιότητα, εντασσόμενη στο γενικότερο πλαίσιο της (εξωδικαιοπρακτικής-εξωσυμβατικής) αστικής ευθύνης,²⁴³ αφού προϋποθέτει την ύπαρξη ελαττωματικού προϊόντος, ζημίας και αιτιώδους συνάφειας ανάμεσα στην τελευταία και στο ελάττωμα και αναφέρεται συνεπώς στην έκταση και όχι στο μέτρο της ευθύνης του παραγωγού που αναφέρεται στην εκπορευόμενη από το άρθρο ενοχική σχέση που συνδέει τον κατασκευαστή με το φορέα της αξίωσης προς αποζημίωση²⁴⁴. Οι διατάξεις του άρθρου 6 που ρυθμίζουν την ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων είναι διατάξεις αναγκαστικού δικαίου. Απαλλαγή από την ευθύνη αυτή προβλέπεται στην παρ. 8 του άρθρου 6 με την περιοριστική απαρίθμηση λόγων απαλλαγής αναφορικά είτε με την προέλευση του προϊόντος από τον παραγωγό είτε με το ελάττωμα του προϊόντος, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, κατά την παράθεση του άρθρου και είναι α) η μη θέση του προϊόντος σε κυκλοφορία, β) η μη ύπαρξη του ελαττώματος όταν το προϊόν τέθηκε σε κυκλοφορία, γ) η μη κατασκευή του προϊόντος αποβλέποντας στη διανομή του και η μη διανομή του στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, δ) ότι το ελάττωμα οφείλεται στο ότι το προϊόν κατασκευάστηκε σύμφωνα με κανόνες αναγκαστικού δικαίου που έχουν θεσπιστεί από δημόσια αρχή, ε) το ότι όταν το προϊόν τέθηκε σε κυκλοφορία το επίπεδο των επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων δεν επέτρεπε τη διαπίστωση του ελαττώματος αντικειμενικά κρινόμενο, ενώ στ) ειδικός λόγος απαλλαγής για τον προμηθευτή είναι η υπόδειξη στον ζημιωθέντα του προσώπου του παραγωγού ή εκείνου που του προμήθευσε το προϊόν στο οποίο οφείλεται η ελαττωματικότητα του τελικού πράγματος, ανάλογα δε και για τον προμηθευτή εισαγόμενων από τρίτες χώρες

²⁴³ Βλ. σχετικά για το χαρακτηρισμό της ευθύνης πέραν από κάτωθι υποσημειώσεις και Αλεξανδρίδου, Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, ελληνικό και κοινοτικό, 1996, σελ. 178-179, όπου αναφέρεται ότι πρόκειται για ευθύνη από διακινδύνευση αφού βασίζεται στην ιδέα της κατοχής και εκμετάλλευσης μιας πηγής ιδιαίτερου κινδύνου που αφενός δεν μπορεί να ελεγχθεί πλήρως με την καταβολή της απαιτούμενης στις συναλλαγές επιμέλειας και αφετέρου απειλεί πρόσωπα τα οποία λόγω της δομής και οργάνωσης των σύγχρονων κοινωνιών είναι αναγκασμένα να εκτεθούν στο συγκεκριμένο κίνδυνο και ότι από την ευθύνη την ανεξάρτητη από υπαιτιότητα υπάρχουν αποκλίσεις βάσει της σχετικής οδηγίας αλλά και Κορνηλάκης, ό.π, τόμος Ι, σελ. 692-693, Βαλούδης, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 6, 1-2, 12-13 για την αμφισβητούμενη νομική φύση της εν προκειμένω ευθύνης και τις διάφορες απόψεις που έχουν υποστηριχθεί, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 206 όπου αναφέρεται ότι υπάρχουν και παράγοντες μετριασμού της ευθύνης όπως είναι η τιμή του προϊόντος.

²⁴⁴ Εκτός από κάτωθι υποσημειώσεις για χαρακτήρα εν προκειμένω ευθύνης βλ. και Καράκωστας Δίκαιο προστασίας καταναλωτή Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 2008, σελ. 205-206 όπου γίνεται αναφορά των ανωτέρω αλλά και του ότι η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί τον ιδρυτικό της ευθύνης κανόνα δικαίου

προϊόντων και ζ) ειδικός λόγος απαλλαγής προβλέπεται για τον παραγωγό συστατικού αν αποδείξει ότι το ελάττωμα οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στο σχεδιασμό του προϊόντος στο οποίο έχει ενσωματωθεί το συστατικό ή στις οδηγίες-υποδείξεις-σχέδιο που παρείχε ο κατασκευαστής του προϊόντος στο οποίο ενσωματώθηκε το συστατικό. Η ανωτέρα βία δεν προβλέπεται στο νόμο αλλά κατά την κρατούσα άποψη όταν αποτελεί το αποκλειστικό αίτιο της ζημίας πρέπει να θεωρείται απαλλακτικός λόγος, χαρακτηριστική δε περίπτωση αποτελεί το αποκαλούμενο σαμποτάζ. Κατά μία δε άποψη, τέλος, τυγχάνει εφαρμογής η ΑΚ 300²⁴⁵. Επιπρόσθετα, ο προστατευτικός σκοπός της ρυθμίσεως κατοχυρώνεται και εξασφαλίζεται πληρέστερη προστασία του καταναλωτή αφού άκυρες τυγχάνουν τόσο οι ρήτρες αποκλεισμού της ευθύνης του κατασκευαστή τόσο για δικές του ή αλλότριες πράξεις όσο και οι περιορίζουσες αυτές χρονικά και ποσοτικά²⁴⁶. Ωστόσο, νομικά συνεπέστερο είναι να αναφερθεί ότι η ακυρότητα που προβλέπεται στην παράγραφο 12 δεν αφορά το μέτρο της ευθύνης, δεδομένου ότι πρόκειται για αντικειμενική ευθύνη, αλλά ενδεχομένως το ύψος της αποζημίωσης ή την έκταση της αποκαταστατέας ζημίας. Η απαγόρευση δε αφορά τόσο στις απαλλακτικές ρήτρες που έχουν τη μορφή γενικών όρων των συναλλαγών όσο και σε αυτές που έχουν συμφωνηθεί μετά από ατομική διαπραγμάτευση ανάμεσα στον καταναλωτή και στον κατασκευαστή, αλλά άπτονται των αξιώσεων του ζημιωθέντος που θεμελιώνονται στην ως άνω διάταξη και όχι και σε λοιπές αξιώσεις που στηρίζονται σε άλλες διατάξεις του συμβατικού δικαίου όπως από το δίκαιο της πώλησεως ή την ΑΚ 914, όπως η υποχρέωση παρακολούθησης του προϊόντος που εμπίπτει στην τελευταία διάταξη και όχι στο νόμο περί προστασίας του καταναλωτή. Η ισχύς των ρητρών που

²⁴⁵ Εκτός από ανωτέρω και κατωτέρω υποσημειώσεις για απαλλαγή από ευθύνη βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ.207-226 όπου ειδικότερα στη σελ. 225 αναφέρει τις απόψεις για την εφαρμογή ή όχι της ΑΚ 300 εξαιτίας της φύσης της ευθύνης ως αντικειμενικής και στη σελ.225-226 όπου αναφέρεται η περίπτωση που η ζημία προέρχεται τόσο από ελάττωμα του προϊόντος όσο και από ενέργεια (πράξη ή παράλειψη) τρίτου οπότε και η ευθύνη του παραγωγού παραμένει ακέραια αν ζημία οφείλεται σωρευτικά τόσο σε ελάττωμα όσο και σε πράξη ή παράλειψη τρίτου όπως και αν τα ανωτέρω πρόσωπα έχουν προστεθεί από τον παραγωγό ή από πρόσωπα που εξομοιώνονται με τον παραγωγό.

²⁴⁶ Βλ. και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 205-206, όπου αναφέρεται ότι στον προγενέστερο νόμο 1961/1991 στο άρθρο 14 αυτού προβλέπονταν ποσοτικός περιορισμός της ευθύνης του παραγωγού για αποζημιώσεις λόγω θανάτου ή σωματικών βλαβών οφειλόμενων σε πανομοιότυπα προϊόντα με το ίδιο ελάττωμα στο ποσό των 7.203.840.000 δραχμών περιοριζόμενων των σχετικών αξιώσεων αναλογικά, τα οποία ποσοτικά όρια όμως καταργήθηκαν με το ν. 2251/1994 και έτσι η ευθύνη του παραγωγού κατέστη ανεξάρτητη από ποσοτικά όρια από το νόμο τουλάχιστον.

αποκλείουν ή περιορίζουν την ευθύνη του παραγωγού ως προς την αθέτηση των κείμενων σε άλλες διατάξεις πέραν του εν προκειμένω νόμου κρίνονται βάσει των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν.2251/1994 όταν δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης είτε βάσει των γενικών ρητρών και εν γένει διατάξεων του ΑΚ όπως του άρθρου 332, 334 παρ. 2, 275 και 281 ΑΚ όταν προέρχονται κατόπιν διαπραγμάτευσης των μερών ή από άλλες ειδικές διατάξεις. Επικείνεται ωστόσο στις σχέσεις παραγωγού και εμπόρων καθώς και στις έμμεσες απαλλακτικές ρήτρες²⁴⁷. Τέλος δεν πρέπει να συγχέεται με την εκ μέρους του προμηθευτή επισήμανση στον καταναλωτή των κινδύνων με τους οποίους συνδέεται η χρήση του προϊόντος²⁴⁸. Η εύλογα αναμενόμενη ασφάλεια του προϊόντος κρίνεται με βάση τρία κυρίως κριτήρια: α) την εξωτερική εμφάνισή του, β) την εύλογα αναμενόμενη χρησιμοποίησή του και γ) το χρόνο κατά τον οποίο τέθηκε σε κυκλοφορία, η δε κρίση για την ελαττωματικότητα θα γίνει σύμφωνα με το κριτήριο του ιδανικού κατασκευαστή. Η ευθύνη αυτή κρίνεται ως ευθύνη από διακινδύνευση²⁴⁹.

Σύμφωνα με μία άποψη η ως άνω απαγόρευση καταλαμβάνει μόνο τις απαλλακτικές συμφωνίες που καταρτίζονται πριν από τη γέννηση της σχετικής αξίωσης δηλαδή πριν από την επέλευση της ζημίας και ενδεχόμενη παραίτηση του θύματος αφότου επέλθει η ζημία θεωρείται έγκυρη καθώς το αντικείμενό της δεν

²⁴⁷ Βλ. εκτός από κάτωθι υποσημειώσεις και Καράκωστας, ό.π, σελ. 251-252, όπου αναφέρεται ότι είναι όμως δυνατή η σύναψη συμφωνίας μεταξύ συνυπεύθυνων για την αποζημίωση του καταναλωτή που να περιορίζουν, να αποκλείουν ή να κατανέμουν την ευθύνη για τις μεταξύ τους σχέσεις αφού με τις συμφωνίες αυτές δεν περιορίζονται τα δικαιώματα του ζημιωθέντα αλλά ρυθμίζουν ζητήματα αναγωγής, βλ. ομοίως Δημοπούλου, ό.π, σελ. 227-228 ομοίως με Καράκωστα οπότε και κρίνονται βάσει της ΑΚ 332 και ότι στην περίπτωση αυτή υπάγονται και κηρύσσονται άκυρες όλες οι περιπτώσεις άμεσου ή έμμεσου μετριασμού της ευθύνης όπως η συμφωνία εξάρτησης της ευθύνης από υπαιτιότητα του παραγωγού για την αντιστροφή του βάρους απόδειξης σε βάρος του ζημιωθέντα, για την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου, για τη σύντμηση του χρόνου παραγραφής ή παράτασης της προθεσμίας κλπ

²⁴⁸ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 257-260 στην τελευταία περίπτωση αφορά στην ευθύνη του παραγωγού εξαιτίας των ζημιών που προκλήθηκαν στον έμπορο αφού προϋπόθεση της αποκατάστασης της προερχόμενης από τη βλάβη ή την καταστροφή του πράγματος της ζημίας είναι η μη επαγγελματική χρήση του τελευταίου. Στην κατηγορία των έμμεσων απαλλακτικών ρητρών εμπίπτουν πχ οι σχετικές με την αντιστροφή του βάρους απόδειξης ή οι σχετικές με την παρέκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας των αλλοδαπών δικαστηρίων, οι συμφωνίες περί εφαρμοστέου δικαίου, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 133-134, Αλεξανδρίδου, ό.π, σελ. 180-181, Καράκωστα ό.π, 252 τελευταία παράγραφος δηλ. 540 για το εφαρμοστέο δίκαιο, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 228-229, διαφορετικές από τις απαλλακτικές ρήτρες είναι οι περιπτώσεις υπόδειξης από τον παραγωγό των αρνητικών επιπτώσεων που συνεπάγεται η χρήση ενός προϊόντος που δε συνιστούν απαγορευμένη περιοριστική ή απαλλακτική ρήτρα

²⁴⁹ Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 135-136

αποτελεί παρά ένα κερτημένο απαλλοτριωτό δικαίωμα²⁵⁰. Σε κάθε όμως περίπτωση θα πρέπει σύμφωνα με μία ενδιάμεση θέση να τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν.2251/1994 όταν οι απαλλακτικές ρήτρες θα έχουν περιβληθεί από τον παραγωγό δίχως προηγούμενη διαπραγμάτευση και στην περίπτωση που είναι αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης ο έλεγχος αυτών θα προκύπτει από τις γενικές ρήτρες του ΑΚ και ιδίως από τη διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ. Κατ' άλλη άποψη το γράμμα και ο σκοπός της συγκεκριμένης διατάξεως, η σύγκρισή της με το άρθρο 5 παρ. 8 του ίδιου νόμου και η βούληση για παροχή κατά το δυνατόν ευρύτερης προστασίας στον καταναλωτή έχουν ως αποτέλεσμα ότι η ακυρότητα των εν λόγω απαλλακτικών ρητρών επέρχεται σε κάθε περίπτωση²⁵¹.

Τέλος διχογνωμία στη θεωρία υπάρχει και αναφορικά με το χαρακτήρα της ακυρότητας των απαλλακτικών ρητρών της συγκεκριμένης διάταξης αφού σύμφωνα με μία άποψη πρόκειται για απόλυτη ακυρότητα καθώς το δικαίωμα επικλήσεως της δεν ανήκει μόνο στο ζημιωθέντα οπότε και λαμβάνεται υπόψη από το Δικαστήριο αυτεπάγγελα²⁵². Σύμφωνα με την αντίθετη όμως άποψη πρόκειται για σχετική ακυρότητα υπέρ του θύματος που δε λαμβάνεται αυτεπάγγελως υπόψη από το Δικαστήριο²⁵³. Ωστόσο στην ακυρότητα της παραγράφου 12 του εν προκειμένω άρθρου 6 εμπίπτει κάθε συμφωνία, ατομική ή προδιατυπωμένη, έστω και αν συνομολογήθηκε μεταξύ των υποχρέων της διάταξης, καθώς και κάθε συμφωνία επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου ενός κράτους μη μέλους της ΕΕ που υπολείπεται της προστασίας της συγκεκριμένης διάταξης²⁵⁴.

²⁵⁰ Βλ. εκτός από κατωτέρω παραπομπές και υποσημειώσεις και Κορνηλάκης, ό.π, τεύχος Ι, σελ. 710-711 κατά τον οποίο η απαγόρευση της παραγράφου 12 του άρθρου του Ν.2251/1994 αφορά τις εκ των προτέρων συμφωνίες αποκλεισμού ή περιορισμού της ευθύνης ενώ αντίθετα είναι επιτρεπτές οι εκ των υστέρων δηλαδή μετά τη γέννηση της ευθύνης συνομολογούμενες απαλλακτικές ρήτρες, Βαλτούδης, ό.π εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 6, 82, έγκυρη τυγχάνει η παραίτηση ακόμη και για ζημίες που κατά το χρόνο της συμφωνίας δεν επήλθαν προβλέπεται όμως ότι θα επέλθουν στο μέλλον. Η ακυρότητα όμως πλήττει την απαλλαγή του υπόχρεου μόνο από την ειδική ευθύνη του άρθρου 6, ενώ η απαλλαγή από γενική συμβατική ή αδικοπρακτική ευθύνη ελέγχεται κατά την ΑΚ 332, Καράκωστας, ό.π, σελ. 252, όπου αναφέρεται ότι η απαγορευτική διάταξη του νόμου δεν αφορά σε συμβάσεις που καταρτίζονται μετά τη γένεση της αξίωσης με τις οποίες περιορίζεται ή ρυθμίζεται με οποιονδήποτε τρόπο η σχέση μεταξύ του ζημιωθέντος και του υπεύθυνου ή συνυπεύθυνων για τη ζημία προσώπων, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 228 η απαγόρευση καταλαμβάνει μόνο τις συμφωνίες πριν τη γέννηση της αξίωσης και όχι τις μετά τη γέννηση, μετά δηλαδή τη γέννηση της ζημίας

²⁵¹ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 258

²⁵² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 260-261

²⁵³ Βλ. Βαλτούδης, ό.π, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 6, 81

²⁵⁴ Βλ. Βαλτούδης, ό.π, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 6, 81

Ειδικότερα: η ευθύνη του προσώπου που παρέχει υπηρεσίες

Σύμφωνα με το **άρθρο 8 του Ν.2251/1994** με τον τίτλο ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες «1. Ο παρέχων υπηρεσίες ευθύνεται για κάθε περιουσιακή ζημία ή ηθική βλάβη που προκάλεσε παράνομα και υπαίτια, με πράξη ή παράλειψή του, κατά την παροχή αυτών στον καταναλωτή. Ως παρέχων υπηρεσίες νοείται όποιος στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, παρέχει υπηρεσία, κατά τρόπο ανεξάρτητο. 2. Δεν είναι υπηρεσία, με την έννοια αυτού του άρθρου, παροχή η οποία έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων ή τη μεταβίβαση εμπραγμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. 3. Ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της παροχής της υπηρεσίας και της ζημίας. 4. Ο παρέχων υπηρεσίες φέρει το βάρος της απόδειξης για την έλλειψη παρανομίας και υπαιτιότητάς του. Για την έλλειψη υπαιτιότητας λαμβάνονται υπόψη η ευλόγως προσδοκώμενη ασφάλεια και το σύνολο των ειδικών συνθηκών και ιδίως: α) η φύση και το αντικείμενο της υπηρεσίας, ιδίως σε σχέση με το βαθμό επικινδυνότητάς της, β) η παρουσίαση και ο τρόπος παροχής της, γ) ο χρόνος παροχής της, δ) η αξία της παρεχόμενης υπηρεσίας, ε) η ελευθερία δράσης που καταλείπεται στον ζημιωθέντα στο πλαίσιο της υπηρεσίας, ζ) αν η παρεχόμενη υπηρεσία αποτελεί εθελοντική προσφορά του παρέχοντος αυτήν. 5. Η ύπαρξη ή η δυνατότητα παροχής τελειότερης υπηρεσίας κατά το χρόνο παροχής της συγκεκριμένης υπηρεσίας ή μεταγενέστερα δεν θεμελιώνει χωρίς άλλο λόγο υπαιτιότητα. 6. Οι διατάξεις για τη συνυπευθυνότητα, τη μείωση ή άρση της ευθύνης και την απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών των παρ. 10, 11 και 12 του άρθρου 6 εφαρμόζονται αναλογικά και στην ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες.»

Στην περίπτωση αυτή ισχύουν *mutatis mutandis* όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω υπό το άρθρο 6 σχετικά με το κύρος των απαλλακτικών ρητρών από την ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων. Δηλαδή ρήτρες που έχουν ως περιεχόμενο την απαλλαγή ή τον περιορισμό της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες είτε ως προς το ύψος της αποζημίωσης είτε ως προς την έκταση της αποκαταστατέας ζημίας είναι άκυρες, ενώ η απαγόρευση αφορά τις αξιώσεις του ζημιωθέντος έναντι του φορέα παροχής των υπηρεσιών και όχι άλλες αξιώσεις με βάση ειδικές διατάξεις ή του συμβατικού δικαίου ή ειδικών νόμων²⁵⁵. Η διαφορά έγκειται στο ότι υπό το

²⁵⁵ Βλ. Καράκωστας, ό.π, σελ. 298

προηγούμενο άρθρο η ευθύνη που εγκαθιδρύεται είναι αντικειμενική ενώ στο παρόν είναι νόθος αντικειμενική, δηλαδή υποκειμενική με αντεστραμμένο το βάρος απόδειξης του πταίσματος και έτσι η σημασία των απαλλακτικών ρητρών αναφέρεται όχι μόνο στην έκταση της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες αλλά και στο μέτρο της ευθύνης αυτού, με αποτέλεσμα να είναι ανίσχυρες, ακόμη και οι, για ελαφρά αμέλεια του παρέχοντος ή των προστηθέντων του, απαλλακτικές συμφωνίες²⁵⁶. Πρέπει επιπλέον να σημειωθεί ότι το άρθρο 8 παρ. 4 εδ. 1 Ν.2251/1994 μετά την τροποποίησή του με το άρθρο 10 του Ν. 3587/2007 καθιερώνει αντιστροφή του βάρους απόδειξης της παρανομίας και της υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες, με την έννοια ότι ο παρέχων την υπηρεσία οφείλει για να απαλλαγεί από την ευθύνη να αποδείξει είτε ότι η ζημιγόνα συμπεριφορά του δεν υπήρξε παράνομη και υπαίτια είτε ότι η ζημία δεν συνδέεται αιτιωδώς με την παράνομη και υπαίτια πράξη του, ενώ ο ζημιωθείς οφείλει να αποδείξει α) την παροχή της υπηρεσίας, β) τη ζημία, γ) τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της παροχής της υπηρεσίας και της ζημίας²⁵⁷.

Τέλος περίπτωση νόθου αντικειμενικής ευθύνης σύμφωνα με το άρθρο 8 ν. 2251/1994 συνιστά η ευθύνη του γιατρού, με προϋπόθεση της ευθύνης την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά του γιατρού που τεκμαίρεται. Ο γιατρός απαλλάσσεται από την ευθύνη του αν αποδείξει ότι δεν παρέβη από υπαιτιότητά του, νομική του υποχρέωση, δηλαδή ότι η παρασχεθείσα ιατρική υπηρεσία είναι απολύτως σύμφωνη με τους κανόνες της ιατρικής επιστήμης και τους κανόνες πρόνοιας και ασφάλειας²⁵⁸. Επιπλέον απαγορεύεται η συνομολόγηση απαλλακτικών

²⁵⁶ Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 261-262, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 136-138, Αλεξανδρίδου, ό.π, σελ. 185-186 με τη μνεία ότι κατά την παράγραφο 5 του άρθρου 8 η ύπαρξη ή η δυνατότητα παροχής τελειότερης υπηρεσίας κατά το χρόνο παροχής της συγκεκριμένης υπηρεσίας ή μεταγενέστερα δε θεμελιώνει χωρίς άλλο λόγο υπαιτιότητα, 190-195 (ιδίως 191) όπου εκφράζεται προβληματισμός για την αναλογική εφαρμογή των σχετικών με τις απαλλακτικές ρήτρες και εν προκειμένω αφού εφαρμόζονται και στην περίπτωση της ενδοσυμβατικής ευθύνης, Φουντεδάκη εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 8,1 όπου γίνεται αναφορά της επαγγελματικής ευθύνης, 32, Καράκωστας, ό.π, σελ. 284-291 (284) όπου γίνεται αναφορά ότι το άρθρο 8 παρ. 1 του Ν.2251/1994 αποτελεί τον ιδρυτικό της ευθύνης κανόνα δικαίου στον οποίο βασίζεται το σύστημα ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες αλλά και σελ. 291 όπου αναφέρεται ότι στον εν προκειμένω άρθρο η απομάκρυνση από την αρχή της υποκειμενικής-πταισματικής ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες πραγματοποιείται με την αντιστροφή του βάρους απόδειξης, βλ. σχετικά για αντιστροφή βάρους απόδειξης ΜΕΦΑΘ 7315/2015, ΕφΑΔ2015, σελ. 123 επ.

²⁵⁷ Βλ. Φουντεδάκη, ό.π, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή, 8, 23-29, Καράκωστας, ό.π, σελ. 291 επ.

²⁵⁸ Ειδικότερα και αναλυτικότερα βλ. Φουντεδάκη, αστική ιατρική ευθύνη, 2003, σελ. 102επ. (138), Καράκωστας, ό.π, σελ. 331 επ. όπου αναφέρεται ότι η αντιστροφή του βάρους απόδειξης τείνει πρακτικά να οδηγήσει σε μια συγκεκριμένη ευθύνη από διακινδύνευση. Βλ. και αντίθετα στο Λιβάνη, ό.π, σελ. 24-25 όπου αναφέρεται το ενδιαφέρον ζήτημα της νέας νομοθετικής τάσης στην

ρητρών σύμφωνα με την παράγραφο 12 του άρθρου 6 του Ν. 2251/1994 που εφαρμόζεται αναλογικά κατ' άρθρο 8 παρ. 6²⁵⁹.

ευθύνη προς αποζημίωση του αποκαλούμενου συστήματος «No fault» με την έννοια ότι η αποζημίωση παρέχεται χωρίς να υπάρχει ανάγκη θεμελίωσης της ευθύνης του υπευθύνου, σύστημα που ισχύει στα σκανδιναυικά κράτη αναφορικά με την ιατρική ευθύνη όπου η αποζημίωση παρέχεται στον ασθενή ανεξάρτητα από τυχόν υπαιτιότητα του ιατρού.

²⁵⁹ Βλ. Καράκωστας, ό.π, σελ. 332-333 όπου αναφέρεται ότι ούτως ή άλλως η ακυρότητα των απαλλακτικών ρητρών θα προέκυπτε από τις διατάξεις περί ασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος που είναι δημόσιας τάξης κατ' άρθρο 24 και 25 α.ν.1565/39, αλλά και με βάση τα άρθρα 178, 179, 288, 334 και 57 ΑΚ αφού απαλλακτικές ρήτρες δε χωρούν επί προσβολής αγαθών που απορρέουν από τη ζωή, την υγεία, την προσωπικότητα. Περαιτέρω αναφέρεται ότι η αρχή της ακυρότητας των απαλλακτικών ρητρών θα πρέπει να ισχύει και για τα πρόσωπα που ο προμηθευτής ιατρικών υπηρεσιών χρησιμοποιεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας κατ' απόκλιση από το άρθρο 334 παρ. 2 ΑΚ, πράγμα που προκύπτει από την αρχή της προστασίας του καταναλωτή και την ανάγκη συνεπούς εφαρμογής των σχετικών προστατευτικών νομοθετημάτων. Για την αστική ευθύνη του ιατρού βλ. και Ιωάννης Καράκωστας, Η αστική ευθύνη του ιατρού στο κοινοτικό δίκαιο, Αρμ1994, 15 επ.

Στο εργατικό δίκαιο

Σύμφωνα με το **άρθρο 1 του Ν. 551/1915**, όπως κωδικοποιήθηκε με το βασιλικό διάταγμα της 24 Ιουλίου 1920, «*Ατύχημα εκ βίαιου συμβάντος, επερχόμενον εις εργάτην ή υπάλληλον των εν τω άρθρ.2 εργασιών και επιχειρήσεων, εν τη εκτελέσει της εργασίας ή εξ αφορμής αυτής, παρέχει εις τα κατά τας διατάξεις του παρόντος νόμου δικαιούμενα πρόσωπα δικαίωμα αποζημιώσεως απέναντι του κυρίου της επιχείρησης, εάν η εις τον παθόντα εκ του ατυχήματος προελθούσα διακοπή της εργασίας διήρκεσε πλέον των τεσσάρων ημερών, εξαιρουμένης μόνον της περιπτώσεως καθ' ην ο παθών εκ προθέσεως προεκάλεσε το επελθόν ατύχημα*», κατά δε το **άρθρο 14 παρ. 1 του ιδίου νόμου** «*πάσα συμφωνία, αντικείμενη αμέσως ή εμμέσως εις τα διατάξεις του παρόντος νόμου, είναι άκυρος, εφ' όσον μειώνει τας υποχρεώσεις του εργοδότη*»²⁶⁰.

Εργατικό ατύχημα, όπως η έννοια αυτή ορίζεται στο νόμο κατά τα προηγούμενα και έχει διαπλασθεί από τη νομολογία, είναι συμβάν που προέρχεται στο μισθωτό από βίαιο και αιφνίδιο γεγονός κατά την εκτέλεση της εργασίας ή με αφορμή της και που προκάλεσε το θάνατο ή ανικανότητα για εργασία που διαρκεί περισσότερο από 4 μέρες, με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία ο παθών προκάλεσε με δόλο το ατύχημα²⁶¹. Μία από τις βασικές έννοιες που απασχόλησαν τη νομολογία ήταν η έννοια του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ συμβάντος και εργασίας, η οποία έχει διευρυνθεί με τον καιρό έτσι ώστε να περιλαμβάνει και συμβάντα που δε συνδέονται με τον τόπο και το χρόνο εργασίας και αρκεί μόνο να υπάρχει έμμεση σύνδεση με την εργασία, με αποτέλεσμα ατυχήματα να θεωρούνται και αυτά που συμβαίνουν κατά την ώρα της ψυχαγωγίας, της διαδρομής από το σπίτι στη δουλειά, ή κατά τη διάρκεια της νόμιμης απεργίας, είναι δε αδιάφορο αν για την έννοια του ατυχήματος αν αυτό οφείλεται σε παράβαση υποχρεώσεων του εργοδότη ή σε τυχαία γεγονότα ή σε τρίτο αρκεί να υπάρχει τοπικός σύνδεσμος με την εργασία. Ατύχημα

²⁶⁰ Βλ. Ιωάννης Κουκιάδης, Βασικοί εργατικοί νόμοι, 2006, σελ. 498 επ.

²⁶¹ Βλ. Ιωάννης Κουκιάδης, Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές εργασιακές σχέσεις, 1995, σελ. 495, ισχύει για τους μισθωτούς όπου εφαρμόζεται η εργατική νομοθεσία και η κοινωνική ασφάλιση του ΙΚΑ, το ίδιο ισχύει δε και στην ασφαλιστική νομοθεσία, Ζερδελής, Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές εργασιακές σχέσεις, 2007, σελ. 855 όπου αναφορά ότι για την αντιμετώπιση των συνεπειών του εργατικού ατυχήματος σημαντικό ρόλο έχουν η κοινωνική ασφάλιση και η αστική ευθύνη, βλ. και Λεβέντη, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 958/2014, ΠειρΝομ 2014, 237 επ. που έκρινε επί περίπτωσης που δεν αποτελούσε εργατικό ατύχημα, Λιβάνης, ό.π, σελ. 95

μπορεί να θεωρηθεί η ανικανότητα που προήλθε από επιδείνωση νόσου όταν ο εργοδότης επιμένει να απασχολεί το μισθωτή στην παλιά του θέση παρόλο ότι γνωρίζει ότι η απασχόληση στη θέση αυτή ήτα επικίνδυνη για τη χειροτέρευση της υγείας του (παράβαση υποχρέωσης πρόνοιας) το ίδιο δε ισχύει και αν συνέβη μετά από καταπόνηση του οργανισμού με παρατεταμένες υπερωρίες²⁶². Με άλλα λόγια εργατικό ατύχημα μπορεί να επέλθει πριν, κατά ή και μετά την εκτέλεση της εργασίας αλλά οπωσδήποτε εξ αφορμής της όπως όταν αυτό συνέβη εκτός του τόπου και χρόνου εκτέλεσης ης εργασίας συνδέεται όμως με αυτή με σχέση αιτίου και αποτελέσματος ως εκ του ότι λόγω της εργασίας, δημιουργήθηκαν ιδιαίτερες και αναγκαιές για την επέλευσή του πραγματικές συνθήκες, οι οποίες δε θα υπήρχαν χωρίς την εργασία²⁶³.

Όπως προκύπτει από τα προηγούμενα ο νόμος, υιοθετώντας την ιδέα του επαγγελματικού κινδύνου²⁶⁴, καθορίζει αντικειμενική ευθύνη από διακινδύνευση²⁶⁵ του εργοδότη και των προστηθέντων του με τους οποίους ευθύνεται εις ολόκληρον. Πρόκειται για ευθύνη από διακινδύνευση πέραν του ότι αυτός που χρησιμοποιεί ανθρώπινο δυναμικό για την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας από αυτό αντλώντας οφέλη, εύλογα φέρει και το βάρος αποκατάστασης των ζημιών που προκαλούνται και διότι προέχει η ανάγκη προστασίας του ασθενέστερου έναντι του οικονομικά ισχυρότερου. Ο εργοδότης υποχρεούται να αποζημιώσει τον εργαζόμενο ανεξάρτητα αν τον βαρύνει ή όχι υπαιτιότητα, ανεξάρτητα από πράξη ή παράλειψή του ή από την εκ μέρους του μη τήρηση των μέτρων ασφαλείας που επιβάλλει ο νόμος ή οι κανονισμοί ασφαλείας που πρέπει να λαμβάνει ο εργοδότης σύμφωνα με

²⁶² Βλ. Κουκιάδης, ό.π, Εργατικό δίκαιο, σελ. 496-499, Ζερδελής ό.π, σελ. 857-858

²⁶³ Ζερδελής, ό.π, σελ. 857

²⁶⁴ Βλ. και Ζερδελής, ό.π, σελ. 841 επ. όπου αναλύονται οι αποκαλούμενες υποχρεώσεις πρόνοιας, μια σειρά παρεπόμενων υποχρεώσεων του εργοδότη η οποία εξελίχθηκε σταδιακά σε μία γενικότερη υποχρέωση διαφύλαξης και προστασίας των δικαιολογημένων συμφερόντων του εργαζομένου, υλικών ή άυλων που εκδηλώνεται είτε με την υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων είτε με την υποχρέωση παράλειψης ενεργειών που βλάπτουν τα συμφέροντα αυτά, υποχρεώσεις που μάλλον βρίσκουν τη θεμελίωσή τους στις επιταγές της καλής πίστης και η παράβαση της οποίας έχει ως συνέπειες α) την αξίωση εκπλήρωσης των παρεπόμενων υποχρεώσεων, εφόσον πρόκειται για αυτοτελείς παρεπόμενες υποχρεώσεις πχ προστασίας, β) την αξίωση αποζημίωσης, γ) το δικαίωμα επίσχεσης, ήτοι το δικαίωμα του εργαζομένου να αρνηθεί να εκπληρώσει τη δική του παροχή και να απόσχει από την εργασία του ωστόσο ο εργοδότης εκπληρώσει την υποχρέωση που τον βαρύνει, δ) αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης και ε) δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου για σπουδαίο λόγο όταν πρόκειται για ιδιαίτερα σοβαρές περιπτώσεις

²⁶⁵ Βλ. και Λιβάνη, ό.π, σελ. 94-95 όπου αναφέρεται ότι η ευθύνη από διακινδύνευση καθιερώνεται και για το λόγο ότι από τη λειτουργία τέτοιων επιχειρήσεων πηγάζουν κίνδυνοι.

την υποχρέωση πρόνοιας, υπέχοντας μάλιστα ευθύνη και για τα ατυχήματα που οφείλονται σε τυχαίο περιστατικό ή γεγονός ανωτέρας βίας. Το ποσό της αποζημίωσης σύμφωνα με τον ανωτέρω νόμο καθορίζεται κατ' αποκοπή ανάλογα με το αν πρόκειται για θάνατο ή ανικανότητα²⁶⁶. Σύμφωνα δε με το άρθρο 16 του ως άνω νόμου ο εργαζόμενος έχει εκλεκτικό δικαίωμα είτε να απαιτήσει αποζημίωση σύμφωνα με το Ν. 551/1915 οπότε δε χρειάζεται να αποδείξει την υπαιτιότητα του εργοδότη αλλά θα λάβει περιορισμένη και συγκεκριμένη αποζημίωση, είτε με τις διατάξεις των άρθρων 914 επ. ΑΚ, οπότε τότε η ευθύνη του εργοδότη είναι υποκειμενική και η αποζημίωση πλήρης²⁶⁷.

Όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα συμφωνία μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου με την οποία μειώνεται το ποσό της οριζόμενης αποζημίωσης είναι άκυρη ενώ το γενικότερο πνεύμα είναι ότι συμφωνίες που αντιβαίνουν άμεσα ή έμμεσα στις διατάξεις του ν. 551/15 είναι άκυρες από τη στιγμή που μειώνουν τις υποχρεώσεις του εργοδότη ενώ συμβιβασμός μεταξύ των ανωτέρω προσώπων συγχωρείται μόνο υπό τις προϋποθέσεις του άρθρου 14 παρ. 2, ενώ διατυπώνεται η άποψη ότι από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων του ΑΚ και ΚΠολΔ για το συμβιβασμό και της ως άνω διατάξεως και ειδικά όσον αφορά στο εργατικό ατύχημα, εφόσον δεν επήλθε θάνατος ή πλήρης διαρκής ανικανότητα του παθόντα, επιτρέπεται ο συμβιβασμός άνευ ορίων υπό τον έλεγχο του Δικαστηρίου. Η ισχύς του υπό εξέταση νόμου παραμένει απεριόριστη μόνο όταν ο ζημιωθείς από εργατικό ατύχημα δεν είναι πρόσωπο ασφαλισμένο στο ΙΚΑ για το οποίο ισχύει απαλλαγή, αλλά σε άλλο φορέα κοινωνικής ασφάλισης. Σε περίπτωση μη ασφάλισης στο ΙΚΑ απαλλαγή του εργοδότη από την ευθύνη επέρχεται στην περίπτωση που ο παθών προκάλεσε το

²⁶⁶ Ζερδελής, ό.π, σελ. 858-859, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 136-161

²⁶⁷ Ζερδελής, ό.π, σελ. 859-860 ο μισθωτός έχει το εκλεκτικό αυτό δικαίωμα όταν το ατύχημα οφείλεται σε δόλο του εργοδότη ή των προστηθέντων του ή σε παράβαση διατάξεων νόμων, διαταγμάτων, κανονισμών κλπ που προβλέπουν ειδικά τους όρους ασφαλείας των εργαζομένων (ειδική αμέλεια), σε κάθε άλλη περίπτωση υποχρεούται να αρκестεί στην καθοριζόμενη από το Ν.551/1915 αποζημίωση κατ' αποκοπήν. Σημειωτέον δε ότι όταν ο παθών εργαζόμενος υπάγεται στη ασφάλιση του ΙΚΑ τότε ο εργοδότης απαλλάσσεται από την ευθύνη για αποκατάσταση της περιουσιακής ζημίας του εργαζομένου είτε βασίζεται στον ως άνω νόμο είτε στο κοινό δίκαιο, η δε απαλλαγή ισχύει και για τα προστηθέντα από τον εργοδότη πρόσωπα όταν το ατύχημα προκλήθηκε από ενέργεια ή παράλειψη των προσώπων αυτών, βλ. ειδικότερα και αναλυτικότερα επί του ζητήματος Ζερδελής, ό.π, σελ. 860-870, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 165-167 το εκλεκτικό δικαίωμα παρέχεται στην περίπτωση που το ατύχημα οφείλεται σε δόλο του εργοδότη ή των προστηθέντων του ή σε μη τήρηση των όρων ασφαλείας που έπρεπε να είχαν τηρηθεί στην επιχείρηση σύμφωνα με το νόμο, Λιβάνης, ό.π, σελ. 95

ατύχημα από δόλο ενώ αν το ατύχημα προκλήθηκε από αμέλεια δεν αίρεται ο χαρακτηρισμός ως εργατικό ατύχημα, πλην όμως το Δικαστήριο μπορεί να μειώσει το ποσό της αποζημίωσης, ενώ το άρθρο 300 ΑΚ, κατά μία άποψη, εκτοπίζεται αφού ο υπό εξέταση νόμος είναι ειδικότερος²⁶⁸.

²⁶⁸ Βλ. αναλυτικά, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 167-177

Στον Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου

Η ρύθμιση της ευθύνης του αεροπορικού μεταφορέα με τον Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου (Ν. 1815/1988) στην εθνική αερομεταφορά πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με το καθεστώς της Σύμβασης της Βαρσοβίας του 1929 όπως τροποποιήθηκε από το Πρωτόκολλο της Χάγης του 1955 και από το άρθρο τέσσερα του πρωτοκόλλου της Γουατεμάλα του 1971, ειδικότερα όσον αφορά στην ευθύνη. Η ευθύνη αυτή όπως ρυθμίζεται δεν είναι ομοιόμορφη σε όλα τα είδη της μεταφοράς αφού ειδικότερα α) σύμφωνα με **το άρθρο 106 ΚΑΔ** «Ο μεταφορέας υποχρεούται να αποζημιώσει τον επιβάτη ή εκείνους που σύμφωνα με το αστικό δίκαιο δικαιούνται αποζημίωση εξαιτίας του θανάτου ή της σωματικής βλάβης επιβάτη από συμβάν το οποίο επήλθε κατά το χρόνο κατά τον οποίο ο επιβάτης βρισκόταν μέσα στο αεροσκάφος ή κατά τη διάρκεια των ενεργειών επιβίβασης ή αποβίβασης από αυτό. Ο μεταφορέας δεν ευθύνεται, αν ο θάνατος ή η σωματική βλάβη επήλθε αποκλειστικώς από την κατάσταση της υγείας του επιβάτη» ενώ στο **άρθρο 110 παρ. 1 α' ΚΑΔ** ορίζεται ότι « Η υποχρέωση του μεταφορέα για αποζημίωση δεν μπορεί να υπερβεί: α. σε περίπτωση μεταφοράς προσώπων το ποσό των τεσσάρων εκατομμυρίων δραχμών για κάθε επιβάτη. Αν η αποζημίωση καθοριστεί κατά περιοδικές παροχές, το σύνολο των παροχών δεν μπορεί να υπερβεί το όριο αυτό» και συνεπώς στη μεταφορά προσώπων προβλέπεται γνήσια αντικειμενική ευθύνη αφού δεν εξαρτάται από πταίσμα του μεταφορέα, τυγχάνει όμως περιορισμένη μέχρι ορισμένου ποσού, β) σύμφωνα με τη διάταξη **του άρθρου 107 ΚΑΔ** «1. Ο μεταφορέας υποχρεούται σε αποζημίωση για την ολική ή μερική απώλεια, καταστροφή ή χειρότερηση των προς μεταφορά πραγμάτων και αποσκευών από την παράδοση τους σε αυτόν μέχρι να τεθούν στη διάθεση του δικαιουμένου να τα παραλάβει. Ως αποσκευές θεωρούνται και τα πράγματα τα οποία φέρει μαζί του ο επιβάτης. 2. Ο μεταφορέας απαλλάσσεται από την ευθύνη αυτή, εφ' όσον αποδείξει ότι έλαβε όλα τα αναγκαία μέτρα για την αποφυγή της ζημίας» ενώ κατά τη διάταξη **του άρθρου 110 παρ. 1 β' ΚΑΔ** «Η υποχρέωση του μεταφορέα για αποζημίωση δεν μπορεί να υπερβεί: β. σε περίπτωση μεταφοράς πραγμάτων το ποσό των δύο χιλιάδων δραχμών κατά χιλιόγραμμο. Σε περίπτωση απώλειας, βλάβης ή καθυστέρησης μέρους των μεταφερόμενων πραγμάτων, λαμβάνεται υπόψη το βάρος του συγκεκριμένου δέματος ή δεμάτων. Αν επηρεάζεται η αξία και άλλου δέματος ή δεμάτων, που αναγράφονται στο ίδιο δελτίο αεροπορικής

μεταφοράς, λαμβάνεται υπόψη το συνολικό βάρος των δεμάτων αυτών», δηλαδή στην περίπτωση μεταφοράς αποσκευών η ευθύνη του μεταφορέα είναι νόθος αντικειμενική αφού ο μεταφορέας απαλλάσσεται από την ευθύνη του αν αποδείξει ότι έλαβε τα μέτρα που είναι απαραίτητα για την αποφυγή της ζημίας και η ευθύνη του τυγχάνει και πάλι περιορισμένη μέχρι ορισμένου χρηματικού ποσού, ενώ το ίδιο σύστημα ισχύει για τη ζημία που προέρχεται από καθυστέρηση κατά τη μεταφορά επιβατών και αποσκευών. Σε αντιστάθμισμα της ως άνω αυξημένης ευθύνης του μεταφορέα έχει την υποχρέωση να καλύπτεται ασφαλιστικά για τις ζημίες που απορρέουν από τη σύμβαση μεταφοράς επιβατών και αποσκευών, που έχει τον τύπο της υποχρεωτικής ασφάλισης ευθύνης έναντι τρίτων²⁶⁹. Ειδικότερα η ρύθμιση του αεροπορικού μεταφορέα για τις περιπτώσεις ζημιών δεν είναι ενιαία στο νόμο, ούτε αναφορικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν, ούτε με το είδος ευθύνης που καθιερώνεται ούτε με τους λόγους απαλλαγής από την ευθύνη του μεταφορέα, όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα²⁷⁰. Πιο συγκεκριμένα, ο ΚΑΔ διακρίνει α) την ευθύνη για τη μεταφορά προσώπων, β) την ευθύνη για τη μεταφορά πραγμάτων και αποσκευών, γ) την ευθύνη από καθυστέρηση και δ) την ευθύνη για ζημίες τρίτων στην επιφάνεια ενώ ειδικές ρυθμίσεις υπάρχουν για την περίπτωση σύγκρουσης αεροσκαφών και για την ευθύνη των προστηθέντων. Η ευθύνη αυτή με εξαίρεση εκείνη που γεννιέται από μεταφορά πραγμάτων και αποσκευών και από καθυστέρηση που χαρακτηρίζεται ως νόθος αντικειμενική ή μη γνήσια υποκειμενική καθώς και αυτή που προβλέπεται από σύγκρουση αεροπλάνων που είναι υποκειμενική, είναι ευθύνη από διακινδύνευση. Πρόκειται ειδικότερα για γνήσια αντικειμενική, από διακινδύνευση αυστηρή ευθύνη απευθείας από το νόμο, ανεξάρτητη από πταίσμα του μεταφορέα και οι λόγοι που την επέβαλαν πρέπει να αναζητηθούν στην ιδιαίτερη επικινδυνότητα της δραστηριότητας του αερομεταφορέα σε συνδυασμό με τα σημαντικά οικονομικά οφέλη που αυτός αποκομίζει αλλά και τη θέληση των προσώπων που χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες του για διασφάλιση της ζωής και της

²⁶⁹ Βλ. σχετικά Ράνια Χατζηνικολάου- Αγγελίδου, Αεροπορική μεταφορά επιβατών, σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις, το εθνικό και το κοινοτικό δίκαιο αεροπορικών μεταφορών 2010, σελ. 244

²⁷⁰ Βλ. Λιβάνης, ό.π, σελ. 86-87

σωματικής τους ακεραιότητας. Αρχεί η αντικειμενική διαπίστωση ότι το ζημιογόνο συμβάν επήλθε κατά το χρόνο εκτέλεσης της μεταφοράς²⁷¹.

Η ευθύνη του αερομεταφορέα δεν προκύπτει μόνο από παραβίαση προσωπικών του υποχρεώσεων αλλά και από πράξεις ή παραλείψεις των προσώπων που αυτός έχει προστήσει σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 111 και 113 ΚΑΔ σε συνδυασμό με το άρθρο 922 ΑΚ. Για την ενίσχυση όμως των αερομεταφορών έχουν προβλεφθεί ποσοτικά όρια ευθύνης, όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα πχ στα άρθρα 110 και 119 τα οποία και χάνουν την ισχύ τους και ο μεταφορέας ευθύνεται απεριόριστα σε περίπτωση που ο ζημιωθείς αποδειξει ότι η ζημία οφείλεται σε δόλο του μεταφορέα ή των προστηθέντων του κατά το άρθρο 119 παρ. 5. Η δε ρύθμιση αυτή της περιορισμένης δηλαδή ευθύνης μέχρι ορισμένου χρηματικού ποσού είναι σύμφωνη με τη νομική φύση της ευθύνης από διακινδύνευση²⁷². Η ευθύνη του αεροπορικού μεταφορέα μπορεί να είναι συμβατική ή αδικοπρακτική και αν συρρέουν οι αξιώσεις, συρρέουν και αυτές μεταξύ τους και διέπονται από διαφορετικό νομικό καθεστώς αφού στην περίπτωση της συμβατικής ευθύνης αυτή θα είναι περιορισμένη με βάση τα όρια που αναφέρθηκαν ανωτέρω ενώ στην περίπτωση της αδικοπρακτικής θα τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις των άρθρων 297 και 298 ΑΚ²⁷³.

Σύμφωνα με **το άρθρο 115 ΚΑΔ** με τον τίτλο απαλλακτικές ρήτρες «1. Συμφωνία που αποκλείει ή κατά οποιοδήποτε τρόπο περιορίζει την ευθύνη του μεταφορέα ή των προσώπων που αυτός έχει προστήσει, όπως αυτή διαγράφεται στο κεφάλαιο αυτό, είναι άκυρη. 2. Συμφωνία με την οποία τροποποιούνται οι κανόνες για το βάρος αποδείξεως είναι άκυρη». Η ευθύνη του μεταφορέα που προβλέπεται στις διατάξεις του Ν. 1815/1988 αναφορικά με την κύρωση του Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου, είναι αναγκαστικού δικαίου για τη διασφάλιση των ασθενέστερων μερών ήτοι των επιβατών. Πρόκειται για απόλυτη ακυρότητα που μπορεί να προταθεί από οποιονδήποτε τρίτο δικαιολογεί έννομο συμφέρον, μπορεί δε να ληφθεί και αυτεπαγγέλτως υπόψη από το Δικαστήριο. Ωστόσο δέον όπως αναφερθεί ότι η

²⁷¹ Ράνια Χατζηνικολάου- Αγγελίδου, Η ευθύνη του αεροπορικού μεταφορέα στην εσωτερική μεταφορά προσώπων, Αρμ 1990, σελ. 529 επ. (530-531), Δημοπούλου, ό.π, σελ. 121-129

²⁷² Βλ. σχετικά και Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 200-201, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 129-132

²⁷³ Βλ. Χατζηνικολάου- Αγγελίδου, ό.π, σελ. 245-247, της ίδιας, ό.π Αρμ1990, 535-536, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 121-129

αικυρότητα της ρήτηρας δεν επιφέρει και αικυρότητα ολόκληρης της σύμβασης μεταφοράς η οποία εξακολουθεί να διέπεται από τις διατάξεις του ΚΑΔ και μετά την αικύρωση της ρήτηρας²⁷⁴. Κατά τα λοιπά απαλλαγή επέρχεται όταν ο θάνατος ή η σωματική βλάβη επήλθαν αποκλειστικά και μόνο από την κατάσταση της υγείας του επιβάτη ή η ζημία μπορεί να αρθεί ή να περιοριστεί κατά την κρίση του Δικαστηρίου εάν ο μεταφορέας επικαλεστεί και αποδείξει ότι η ζημία οφείλεται σε πταίσμα του ζημιωθέντα ή των προστηθέντων του κατ' εφαρμογή επομένως της ΑΚ 300 ή όταν ο ζημιωθείς παρέλειψε να αποτρέψει ή να περιορίσει τη ζημία και δεν επέστησε την προσοχή στον οφειλέτη σε κίνδυνο ασυνήθιστα μεγάλης ζημίας που ο οφειλέτης ούτε γνώριζε ούτε όφειλε να γνωρίζει σύμφωνα κατά βάση με τις αρχές της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών αλλά και ενδεχόμενα κατόπιν σχετικής συμβατικής πρόβλεψης. Τέλος σύμφωνα με μια άποψη στην εν προκειμένω μορφή ευθύνης δεν πρέπει να προβλέπεται η ανωτέρω βία ως λόγος απαλλαγής πλην όμως κατά την επιεικέστερη άποψη το ζήτημα αυτό θα πρέπει να κρίνεται *in concreto*²⁷⁵.

²⁷⁴ Βλ. Χατζηνικολάου- Αγγελίδου, σελ. 247

²⁷⁵ Βλ. σχετικά Δημοπούλου, ό.π, σελ. 129-130, 132-135

Στον Κώδικα Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου

Σύμφωνα με το άρθρο 142 του Ν. 3816/1958 του Κώδικα Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου «Είναι άκυρος πάσα συμφωνία απαλλάσσουσα τον εκναυλωτήν των υποχρεώσεων και ευθυνών αυτού των διαγραφομένων εις τας διατάξεις του παρόντος κεφαλαίου ή καθ' οιονδήποτε τρόπον περιορίζουσα αυτάς. Είναι άκυρος πάσα συμφωνία δια της οποίας τροποποιούνται οι περί βάρους της αποδείξεως κανόνες. Άκυρος επίσης είναι πάσα συμφωνία σκοπούσα την εκχώρησιν του ασφαλισματος εις τον εκναυλωτήν». Πρόκειται για την αποκαλούμενη negligence clause που παρατηρείται στο θαλάσσιο εμπόριο, ήτοι την ρήτρα με την οποία ο θαλάσσιος μεταφορέας είτε πρόκειται για τον πλοιοκτήτη ή για τον εφοπλιστή απαλλάσσεται από την ευθύνη του για κάθε πταίσμα του πλοιάρχου και του πληρώματος του πλοίου, δηλαδή πρόκειται για ρήτρα αποκλεισμού της ευθύνης για αλλότριο πταίσμα. Η ως άνω διάταξη αφορά και απαγορεύει τόσο τις απαλλακτικές ρήτρες για ίδιον όσο και τις απαλλακτικές ρήτρες για αλλότριο (των ανωτέρω προσώπων και των βοηθών εκπλήρωσής τους) πταίσμα. Στις υπέρ του πλοιοκτήτη ή του εφοπλιστή απαλλακτικές ρήτρες για πταίσμα των ως άνω προσώπων συνεπεία του οποίου επήλθε θάνατος ή σωματική βλάβη ή καθυστέρηση της θαλάσσιας μεταφοράς εφαρμόζεται η ΑΚ 334 παρ. 2 οι οποίες τυγχάνουν και πάλι άκυρες διότι στην περίπτωση του θανάτου ή της σωματικής βλάβης εφαρμόζεται η περίπτωση β της ΑΚ 332 παρ. 2 εδ. β ενώ στην καθυστέρηση της θαλάσσιας μεταφοράς τυγχάνει εφαρμογής η περ. α της ως άνω διάταξης διότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων επέρχεται χωρίς να προηγηθεί ατομική διαπραγματεύση²⁷⁶.

²⁷⁶ Βλ. Ρήγας,ό.π Απαλλακτικές ρήτρες, σελ. 9, 79-82

Στη Σύμβαση της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων

Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες μία σύμβαση πώλησης συνδέεται με περισσότερες έννομες τάξεις το δίκαιο που θα διέπει την πώληση ορίζεται σύμφωνα με το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο πλην όμως πολλές φορές είναι δύσκολο να εφαρμοστεί, γι' αυτό και διεθνώς τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται προσπάθεια για τη δημιουργία ενός διεθνούς ομοιόμορφου δικαίου που θα διέπει και θα διευκολύνει τις διεθνείς συναλλαγές. Στο πλαίσιο των προσπαθειών αυτών υπογράφηκε η Σύμβαση των ηνωμένων Εθνών «για τις συμβάσεις διεθνών πωλήσεων κινητών πραγμάτων» που υπογράφηκε στη Βιέννη στις 11.04.1980, τέθηκε σε ισχύ την 01.01.1988 και έχει καταστεί εσωτερικό δίκαιο σε 61 χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα με το Ν. 2531/1997 που τέθηκε σε ισχύ από 01.02.1999. Η Σύμβαση ανήκει στην κατηγορία των διεθνών συμβάσεων που θέτουν δίκαιο και μάλιστα αποτελεί άμεσα εκτελεστή σύμβαση, περιέχει δε άμεσα εφαρμοστέους κανόνες ουσιαστικού δικαίου που υπερσχύουν των αντίστοιχων διατάξεων των εθνικών δικαίων, με τον τρόπο δε αυτό αποφεύγονται δυσκολίες που συνεπάγεται η αναζήτηση του εφαρμοστέου δικαίου μέσω των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Αντικείμενο έχει την αγορά κινητών με σκοπό την επαγγελματική χρησιμοποίησή τους εφόσον ο πωλητής και ο αγοραστής έχουν την επαγγελματική τους εγκατάσταση ή τη συνήθη διαμονή τους σε διαφορετικά κράτη που έχουν κυρώσει τη σύμβαση ή έχουν προσχωρήσει σε αυτή. Έτσι πχ στην Ελλάδα σε πωλήσεις που δε διέπονται από τη Σύμβαση, διέπονται από τις διατάξεις του ΑΚ και άλλων σχετικών νομοθετημάτων όπως ο Ν. 2251/1994. Δεν περιέχει αναγκαστικό δίκαιο αλλά επιβεβαιώνει τη θεμελιώδη αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας²⁷⁷.

Η Σύμβαση υιοθετεί την ιδέα της ενιαίας μορφής μη εκπλήρωσης (παράβασης) συμβατικής υποχρέωσης αφού εισάγεται ένας ενιαίος και γενικός νόμιμος λόγος ευθύνης του οφειλέτη στον οποίο δεσπόζει η έννοια «της συμβατικής παράβασης». Ο όρος αυτός υποδηλώνει την κάθε μορφής και βαρύτητας παράβαση οποιασδήποτε κύριας ή παρεπόμενης υποχρέωσης του πωλητή ή του αγοραστή

²⁷⁷ Βλ. σχετικά Κορνηλάκης, ό.π, τόμος Ι, σελ. 104-108, Αθανάσιος Πουλιάδης, Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή πώληση κινητών και το δίκαιο του Αστικού Κώδικα: το ρυθμιστικό πρότυπο της ενοποίησης των συμβατικών παραβάσεων, ΕπισκεΔ 1998, 19 επ. (19-22)

ανεξάρτητα αν πρόκειται για πώληση γένους ή είδους, δηλαδή κάθε περίπτωση ανώμαλης εξέλιξης της ενοχής από την πλευρά του οφειλέτη, έτσι ώστε πχ η αδυναμία παροχής, η υπερημερία, η μη προσήκουσα ή πλημμελής εκπλήρωση δεν αποτελούν πλέον αυτοτελείς κατηγορίες του συστήματος αλλά εντάσσονται στη γενικότερη έννοια της παράβασης της σύμβασης. Η ευθύνη για συμβατικές παραβάσεις γεννιέται κατά τη Σύμβαση ανεξάρτητα από τυχόν υπαιτιότητα αυτού που αθετεί, πρόκειται δηλαδή για εγγυητική ευθύνη, άλλως γνήσια αντικειμενική ευθύνη για όλες τις συμβατικές παραβάσεις με την επιφύλαξη τυχόν συνδρομής λόγων απαλλαγής που προβλέπονται στη διάταξη του άρθρου 79, διάταξη που μετριάζει την ως άνω αυστηρότητα της ευθύνης και υποδηλώνει ότι τα όρια της ευθύνης δεν είναι απεριορίστα²⁷⁸. Ειδικότερα η ευθύνη αυτή, στην περίπτωση της ευθύνης σε αποζημίωση, εκτείνεται μέχρι τα όρια των ελέγξιμων από τον συμβαλλόμενο στη σύμβαση κινδύνων. Περαιτέρω στο άρθρο 79 της σύμβασης ορίζεται ότι ο οφειλέτης, πωλητής ή αγοραστής, απαλλάσσεται από τις συνέπειες της συμβατικής παράβασης για ορισμένους λόγους που άπτονται της έννοιας της ανωτέρας βίας και συγκεκριμένα αν αποδείξει ότι η μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων του οφειλόταν σε εμπόδιο κείμενο πέρα από το πεδίο επιρροής του και ότι δεν μπορούσε ευλόγως να αναμένεται από αυτόν να έχει λάβει υπόψη του το εμπόδιο κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης ή να έχει αποφύγει ή υπερβεί αυτό ή τις συνέπειές του, της απαλλαγής ισχύουσας όσο χρόνο διαρκεί το εμπόδιο²⁷⁹. Τι θα καταλογισθεί στον οφειλέτη προκύπτει κατά κανόνα από την ίδια τη σύμβαση ενώ και για την τυχόν απαλλαγή του από την ευθύνη καθοριστικό στοιχείο αποτελεί το περιεχόμενο αλλά και η φύση της συμβατικής υπόσχεσης²⁸⁰.

²⁷⁸ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, τεύχος Ι, σελ. 129-130, Πουλιάδης, ό.π, σελ. 22-26, Αναστάσιος Βαλτούδης, Το δικαίωμα «μετεκπλήρωσης» του πωλητή κατά τη Σύμβαση της Βιέννης (CISG), Αρμ1999, 595 επ. (600-601) η καθιέρωση της έννοιας αθέτησης σύμβασης δε σημαίνει ότι κάθε νοητή μορφή παράβασης της σύμβασης από την πλευρά του πωλητή επιφέρει τις ίδιες έννομες συνέπειες σε βάρος του αλλά τα δικαιώματα του αγοραστή δυνατόν να διαφοροποιούνται ανάλογα πχ με το περιεχόμενο της υποχρέωσης που έχει παραβιαστεί, βλ. και Λιβάνης, ό.π, σελ. 21

²⁷⁹ Βλ. Κορνηλάκης, ό.π, τεύχος Ι, σελ. 141 επ.

²⁸⁰ Βλ. Πουλιάδης, ό.π, σελ. 26-27

Από το Ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος²⁸¹

Το περιβάλλον που αποτελεί στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας συνεχώς επιβαρύνεται λόγω της βιομηχανικής, τεχνολογικής ανάπτυξης αλλά και της επιδίωξης κέρδους, με αποτέλεσμα να προστατεύεται τόσο από το Σύνταγμα όσο και από τον ΑΚ αλλά και από ειδικά νομοθετήματα, η εφαρμογή των οποίων δεν αποκλείει την εφαρμογή των λοιπών διατάξεων που προστατεύουν έστω και έμμεσα το περιβάλλον²⁸². Σύμφωνα λοιπόν με **το άρθρο 29 του Ν. 1650/1986** «*Οποιοσδήποτε, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος ευθύνεται σε αποζημίωση, εκτός αν αποδείξει ότι η ζημιά οφείλεται σε ανώτερη βία ή ότι προήλθε από υπαίτια ενέργεια τρίτου που ενήργησε δολίως*». Με το νόμο αυτό και ειδικότερα με την ως άνω διάταξη εισάγεται αντικειμενική (χωρίς πταίσμα) αστική ευθύνη²⁸³ και δη ευθύνη από διακινδύνευση αφού η υποβάθμιση και η ρύπανση είναι πηγές κινδύνου πρόκλησης περιβαλλοντικών ζημιών τις οποίες όσοι χρησιμοποιούν εκμεταλλεύονται και επομένως αντλούν οφέλη από αυτές και δίκαιο είναι να επωμίζονται τους κινδύνους και να είναι υπεύθυνοι αποζημίωσης²⁸⁴. Στο δίκαιο του περιβάλλοντος ειδικότερα η θεμελίωση αστικής ευθύνης με βάση τη διακινδύνευση αποτελεί αναγκαίο αντιστάθμισμα των αποδεικτικών δυσχερειών ως προς το δράστη, την πηγή της περιβαλλοντικής μόλυνσης και την αιτιακή της σύνδεση προς το ζημιογόνο αποτέλεσμα γι' αυτό και γίνεται λόγος για περιβαλλοντικό κίνδυνο²⁸⁵. Προϋποθέσεις για την εφαρμογή του ανωτέρω ειδικού

²⁸¹ Για την ποινική ευθύνη και το έννομο αγαθό που προστατεύεται βλ. σχετικά Γιάννα Παναγοπούλου- Μπέκα, Ο προσδιορισμός του προστατευόμενου έννομου αγαθού υπό την ονομασία «περιβάλλον», Αρμ1994 251 επ. της ίδιας, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος: Η πρόκληση για το ποινικό δίκαιο, το στοιχείο για την αντεγκληματική πολιτική, Αρμ2011, σελ. 555 επ. για το ποινικό αδίκημα και της ίδιας, Οι τελευταίες νομοθετικές πρωτοβουλίες στο χώρο της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος (Ν. 4042/13.2.2012). Η στάση της νομολογίας, Ενώπιον 2012, τεύχος 66, σελ. 40 επ., για την εφαρμογή και του Ν. 2251/1994 βλ. και Καράκωστας, ό.π, σελ. 243 επ. (243-246)

²⁸² Δημοπούλου, ό.π, σελ. 239-240

²⁸³ Ιωάννης Κ. Ρόκας, Προς διαμόρφωση γενικών αρχών αδικοπρακτικής ευθύνης για τη μόλυνση του περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της θάλασσας από πετρέλαιο, ΚριτΕ 1994, 97, Δημήτρη Νίκα, Στρατηγικές και συστήματα προστασία στην ισχύουσα νομοθεσία για το περιβάλλον, ΝοΒ 1990, 241 επ. (ιδίως 252 και 259), Δημοπούλου, ό.π, σελ. 240

²⁸⁴ Δημοπούλου, ό.π, σελ. 240-241 όπου γίνεται αναφορά ότι το θαλάσσιο περιβάλλον προστατεύεται με τους νόμους 743/1977 και 855/1978 οι οποίοι όμως ατυχώς καθιερώνουν υποκειμενική ευθύνη.

²⁸⁵ Βλ. αναλυτικότερα Μαθιουδάκης, Η κρατική ευθύνη στο δίκαιο του περιβάλλοντος, Αρμ2011, σελ. 725 επ. (747-748)

νόμου είναι α) η ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος, β) η ζημία που προκύπτει στην προσωπικότητα ή στην περιουσία των προσώπων μεταξύ των οποίων και το Δημόσιο και γ) αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ζημίας και της ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος που προικαλείται από πηγές αυξημένου κινδύνου και όχι από πηγές που εγκυμονούν περιορισμένους κινδύνους για το περιβάλλον παρά την ευρεία διατύπωση του νόμου, με τη μνεία εντούτοις ότι η απόδειξη της ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας είναι ιδιαίτερα δύσκολη διότι η ρύπανση ή η υποβάθμιση του περιβάλλοντος επέρχεται πολλές φορές ύστερα από μεγάλο χρονικό διάστημα²⁸⁶. Συνεπώς, ο κάτοχος ορισμένης πηγής κινδύνου είναι υπεύθυνος προς αποικατάσταση της ζημίας ανεξάρτητα από την κυριότητα, νομή ή κατοχή του ή την ικανότητά του προς καταλογισμό και ελάχιστη προϋπόθεση ευθύνης είναι η αδυναμία πλήρους ελέγχου της πηγής παρά την καταβολή της απαιτούμενης στις συναλλαγές επιμέλειας και της αναγκαστικής έκθεσης στον κίνδυνο. Η ευθύνη επεκτείνεται και στα τυχηρά αφού εξαιτίας τους πραγματοποιείται ο κίνδυνος από τη λειτουργία του πράγματος, όχι όμως και στα γεγονότα ανωτέρας βίας²⁸⁷. Μπορούν να συμφωνηθούν απαλλακτικές ρήτρες από την ως άνω ευθύνη λόγω ανωτέρας βίας ή δόλιας ενέργειας τρίτου με το σκεπτικό, ιδίως για τη δεύτερη περίπτωση, ότι διακόπτεται η αιτιώδης συνάφεια και βάσει του ότι κατά γενική αρχή του δικαίου η υποκειμενική ευθύνη προηγείται της αντικειμενικής, ωστόσο η άποψη αυτή επικρίνεται λόγω της σημασίας του περιβάλλοντος για το κοινωνικό σύνολο²⁸⁸. Από την παραπάνω ειδική διάταξη δεν προβλέπεται ποσοτικός ή άλλος περιορισμός έτσι ώστε ισχύει ο κανόνας της πλήρους αποζημίωσης, ελλείψει συναφούς ρυθμίσεως ενώ θα πρέπει μάλλον να χωράει εφαρμογή η ΑΚ 300, ως λόγος απαλλαγής ή περιορισμού της ευθύνης, καίτοι δεν προβλέπεται από το νόμο ευθέως²⁸⁹. Τέλος δέον όπως σημειωθεί ότι μάλλον αποκλείεται η ευθύνη εκείνου που τυχαία ή επ' ευκαιρίας κάποιας

²⁸⁶ Βλ. σχετικά Δημοπούλου, ό.π, σελ. 241-242, βλ. και Χιώλος, Η περιβαλλοντική ευθύνη κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αρμ 2011, σελ. 175 προκειμένου να τεκμαρθεί η αιτιώδης συνάφεια η αρμόδια αρχή ενδεχομένως οφείλει να διαθέτει ευλογοφανείς ενδείξεις που μπορούν να στηρίξουν την υπόθεσή της όπως η εγγύτητα της εγκαταστάσεως του φορέως εκμεταλλεύσεως με τη διαπιστωθείσα ρύπανση και αντιστοιχία μεταξύ των ρυπογόνων ουσιών που ανευρέθηκαν και των συστατικών που χρησιμοποιεί ο φορέας εκμεταλλεύσεως στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του, βλ. και Λιβάνης, ό.π, σελ. 97-98

²⁸⁷ Βλ. Μαθιουδάκης, ό.π, σελ. 748

²⁸⁸ Βλ. συναφώς Δημοπούλου, ό.π, σελ. 242-243 με εντεύθεν παραπομπές, Λιβάνης, ό.π, σελ. 99

²⁸⁹ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 243-244, Λιβάνης, ό.π, σελ. 99

δραστηριότητάς του ρυπαίνει το περιβάλλον με συνέπεια να προκληθεί ζημία σε τρίτους²⁹⁰.

²⁹⁰ Βλ. Λιβάνης, ό.π, σελ. 98-99

Από το Ν. 314/1976 που κύρωσε τη διεθνή σύμβαση των Βρυξελλών του 1969 αναφορικά με την ευθύνη για ζημιές από ρύπανση θαλασσών με πετρέλαιο

Σύμφωνα με το άρθρο III παρ. 1 του ανωτέρω νόμου «Με εξαίρεση όσων ορίζονται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου αυτού, ο πλοιοκτήτης κατά το χρόνο ενός περιστατικού, ή, σε περίπτωση που το περιστατικό αποτελείται από σειρά συμβάντων, κατά το χρόνο εμφάνισης του πρώτου από αυτά, είναι υπεύθυνος για κάθε ζημία ρύπανσης που προκλήθηκε από το πλοίο ως αποτέλεσμα του περιστατικού». Η ως άνω σύμβαση ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας πολλών κρατών μεταξύ τους προς το σκοπό όπως λάβουν κοινά νομοθετικά μέτρα για την πρόληψη και την καταστολή της θαλάσσιας ρύπανσης γενικά και ειδικά από πετρέλαιο. Αφορά στην αστική ευθύνη αυτού που προκαλεί την ρύπανση στην περίπτωση της ρύπανσης θάλασσας από διαφυγή ή διαρροή πετρελαίου που διέφυγε ή εξέρρευσε μόνο από πλοία και προκαλείται μόνο στο έδαφος και στα χωρικά ύδατα των συμβαλλόμενων κρατών με βάση την αρχή της χωρικότητας. Με την ως άνω διάταξη ειδικότερα καθιερώνεται αντικειμενική ευθύνη και ειδικότερα ευθύνη από διακινδύνευση, ανεξάρτητη από πταίσμα του προσώπου που ευθύνεται έτσι ώστε ο ενάγων για την αποκατάσταση των ζημιών από ρύπανση αρκεί να αποδείξει την αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα στη ζημία και στο ζημιογόνο γεγονός. Και αυτό γιατί η μεταφορά πετρελαίου με πλοίο αποτελεί πηγή κινδύνου τον οποίο είναι λογικό να φέρει το άτομο που το εκμεταλλεύεται και επομένως ο πλοιοκτήτης είναι πάντοτε υπεύθυνος για τα ατυχήματα που συνδέονται αιτιωδώς με τη δραστηριότητά του, ενώ για τη θεμελίωση της ευθύνης του πλοιοκτήτη δεν ενδιαφέρει η αιτία της ζημίας αρκεί το γεγονός ότι οι ουσίες που προκάλεσαν τη ρύπανση στη θάλασσα προήλθαν από το πλοίο του. Ο εναγόμενος από την πλευρά του για να απαλλαγεί πρέπει να αποδείξει ότι συντρέχει ένα από τα ανεύθυνα που προβλέπονται στο άρθρο III παρ. 2 και 3 της διεθνούς σύμβασης, τα οποία θεσπίστηκαν προς εξισορρόπηση της αυστηρότητας της ευθύνης. Μπορεί ακόμη να περιορίσει την ευθύνη του ιδρύοντας το κεφάλαιο που προβλέπουν τα άρθρα V και VI της ίδιας συμβάσεως, που επίσης προβλέφθηκαν προς εξισορρόπηση της αυστηρής ευθύνης κατά τα προηγούμενα και ειδικότερα για να εξασφαλίζεται η πλήρης αποζημίωση των ζημιωθέντων. Για τη διασφάλιση επιπλέον ότι θα εισπραχθεί η αποζημίωση που θα επιδικασθεί από το Δικαστήριο επιβάλλεται στους πλοιοκτήτες

η υποχρέωση να διατηρούν ασφάλιση ευθύνης ή άλλη χρηματική εγγύηση²⁹¹. Περαιτέρω στο άρθρο 5 παρ. 1 του Ν. 314/1976 προβλέπεται η δυνατότητα ποσοτικού περιορισμού της ευθύνης του πλοιοκτήτη που υπολογίζεται σύμφωνα με την τελευταία διάταξη, ο οποίος όμως δεν μπορεί να αποκλείσει την ευθύνη του για δόλο και βαριά αμέλεια σύμφωνα με **το άρθρο 5 παρ. 2**. Κατά το τελευταίο «Ο πλοιοκτήτης δεν δικαιούται να περιορίσει την ευθύνη του σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή, αν αποδειχθεί ότι η ζημία ρύπανσης προήλθε από προσωπική του πράξη ή παράλειψη, που διαπράχθηκε με πρόθεση να προκληθεί μια τέτοια ζημία ή απερίσκεπτα και με γνώση ότι μια τέτοια ζημία θα μπορούσε πιθανώς να προκύψει»²⁹². Ο πλοιοκτήτης μπορεί να απαλλαγεί από την ευθύνη του εάν α) δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του νόμου, β) αν αποδείξει ότι η ευθύνη επήλθε από πολεμική ενέργεια, εχθροπραξίες, εμφύλιο πόλεμο, επανάσταση ή φυσικό φαινόμενο αναπότρεπτο και ακαταμάχητου είδους δηλαδή για περιπτώσεις εξειδίκευσης περιστατικών ανωτέρας βίας, γ) αν αποδείξει ότι οφείλεται αποκλειστικά σε πράξη ή παράλειψη τρίτου που είχε την πρόθεση να προξενήσει ζημία και δ) αν αποδείξει ότι επήλθε εξ ολοκλήρου από αμέλεια ή άλλη παράνομη πράξη της Κυβέρνησης ή άλλης Αρχής που είναι υπεύθυνη για τη συντήρηση των φάρων, των φανών ή άλλων βοηθημάτων της ναυσιπλοΐας κατά την εκτέλεση των καθηκόντων αυτών δηλαδή πρόκειται για πράξεις και ειδικές περιπτώσεις ενέργειας τρίτου προσώπου, δηλαδή αν αποδείξει ότι συντρέχουν ένα από τα ανεύθυνα που αναφέρθηκαν προηγούμενα παραπάνω, ε) αν αποδείξει ότι ζημία επήλθε από συντρέχον πταίσμα του ζημιωθέντος όπως ειδικότερα εξειδικεύεται η διάταξη του άρθρου 300 ΑΚ στο άρθρο 3 παρ. 3 του ν. 314/1976, μπορεί να απαλλαγεί ολικώς ή μερικώς. Τέλος γίνεται μνεία ότι κατά τη διάταξη του άρθρου 8 του ως άνω νόμου η ευθύνη του πλοιοκτήτη αποσβήνεται αν δεν ασκηθεί αγωγή μέσα σε τρία χρόνια από την επέλευση της ζημίας και έξι χρόνια από τότε που συνέβη το περιστατικό που προκάλεσε τη ζημία.²⁹³

²⁹¹ Βλ. αναλυτικότερα Αλίκη Κιάντου- Παμπούκη, Η αστική ευθύνη για ρύπανση της θάλασσας. Ευθύνη υποκειμενική ή αντικειμενική, ΕΝΔ 1989, 1 επ., Ιωάννης Κ. Ρόκας, ό.π ΚριτΕ 1994, 87 επ. ιδίως υποσημείωση με αριθμό 2 επί της σελ. 87 αλλά και σελ. 90,97, Δημοπούλου, ό.π, σελ. 245-248, Τσαδήρας, Παρατηρήσεις στην ΔΕΚ C-188/07, Commune de Mesquer, 24.06.2008 (Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και ο φέρων την ευθύνη για την αποκατάσταση της προερχόμενης από τα πλοία ρύπανσης), ΕΕΕυρΔ 3:2008, σελ. 543 επ. (544)

²⁹² Δημοπούλου, ό.π, σελ. 247-248

²⁹³ Βλ. εκτός από τις λοιπές υποσημειώσεις και παραπομπές και Δημοπούλου, ό.π, σελ. 248-250

Σχετικά με την ευθύνη από αντικείμενα που εκτοξεύονται στο διάστημα

Ο ν. 563/1977 κύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση Ουάσιγκτον, Λονδίνου και Μόσχας και ρυθμίζει την ευθύνη για ζημίες που προκαλούνται από αντικείμενα που εκτοξεύονται στο διάστημα αποδεικνύοντας το κοινό ενδιαφέρον των κρατών για την ειρηνική εξερεύνηση του διαστήματος. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης το εκτοξευόν κράτος είναι απόλυτα²⁹⁴ υπεύθυνο να καταβάλει αποζημίωση για ζημίες που προκλήθηκαν από αντικείμενα που εκτοξεύτηκαν στο διάστημα από την επιφάνεια της γης ή σε αεροσκάφος κατά τη διάρκεια της πτήσης του. Πρόκειται για ευθύνη από διακινδύνευση²⁹⁵. Αντίθετα υποκειμενική είναι η ευθύνη για αποζημίωση αν η ζημία προκλήθηκε σε άλλο αντικείμενο που έχει εκτοξευθεί από άλλο κράτος στο διάστημα οπότε και υφίσταται ευθύνη μόνο αν η ζημία οφείλεται σε πταίσμα του Κράτους ή των προσώπων για τα οποία είναι υπεύθυνο κατά το άρθρο 3 της Σύμβασης. Περίπτωση απαλλαγής από την ευθύνη σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης προβλέπεται στην περίπτωση που αποδεικνύεται ότι η ζημία επήλθε από βαριά αμέλεια ή από πράξη ή παράλειψη κάποιου που έγινε από πρόθεση πρόκλησης ζημίας από μέρους του προβάλλοντος αξιώσεις κράτους ή από φυσικό ή νομικό πρόσωπο που το εκπροσωπεί. Η τελευταία απαλλαγή δεν τυγχάνει εφαρμογής σε όσες περιπτώσεις διαπιστωθεί ότι η ζημία προήλθε από δραστηριότητες του εκτοξευόντος Κράτους που δε συμφωνούν με το Διεθνές Δίκαιο²⁹⁶.

²⁹⁴ Βλ. σχετικά Δημοπούλου, ό.π, σελ. 257 και υποσημείωση 2 στην ίδια σελίδα με σχετική παραπομπή όπου γίνεται αναφορά ότι ο όρος «απόλυτα» σημαίνει ανεξάρτητα από υπαιτιότητα με παραπομπή στον Κορνηλάκη

²⁹⁵ Βλ. για τη φύση της ευθύνης βλ. πλην των λοιπών υποσημειώσεων και Μαθιουδάκης, ό.π, σελ. 748

²⁹⁶ Βλ. Δημοπούλου, ό.π, σελ. 257-258 και σχετικά άρθρα Σύμβασης

Σχετικά με την ευθύνη από πυρηνική ενέργεια

Το ν.δ 336/1969 με το οποίο κυρώθηκε η Σύμβαση των Παρισίων «περι της αστικής ευθύνης στον τομέα της Πυρηνικής Ενέργειας», όπως ισχύει σήμερα με τις τροποποιήσεις του με το ν. 1758/1988, με τον οποίο κυρώθηκε το τροποποιητικό πρωτόκολλο της σύμβασης, ρυθμίζει με λεπτομέρεια την ευθύνη από πυρηνική ενέργεια. Πρόκειται για αντικειμενική ευθύνη και δη από διακινδύνευση²⁹⁷ αφού η εκμετάλλευση πυρηνικής εγκατάστασης αποτελεί πηγή κινδύνου τον οποίο ο ωφελούμενος είναι λογικό να επωμίζεται. Αρχεί συνεπώς η απόδειξη του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ του πυρηνικού ατυχήματος και της ζημίας και δεν απαιτείται η απόδειξη ύπαρξης υπαιτιότητας. Το ευθυνόμενο πρόσωπο συγκεντρώνει πάνω του το σύνολο της ευθύνης χωρίς να έχει κατά κανόνα δικαίωμα αναγωγής κατά τρίτου προσώπου. Στη Σύμβαση και στο παράρτημά της προβλέπεται ανώτατος ποσοτικός περιορισμός της ευθύνης με δυνατότητα ποσοτικού περιορισμού αυτού μέχρι ένα κατώτερο ποσό με πράξη εσωτερικού δικαίου λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι ο εκμεταλλεόμενος πυρηνική ενέργεια μπορεί να επιτύχει ασφάλιση ή χρηματική εγγύηση με βάση τη Σύμβαση. Ο τελευταίος άλλωστε δεν μπορεί να απαλλαγεί από την ευθύνη του ούτε για τυχηρό γεγονός ούτε με τη συνδρομή της ΑΚ 300 ενώ επίκληση ανωτέρας βίας μπορεί να γίνει μόνο σε περίπτωση «ανωμαλιών εντελώς εξαιρετικού χαρακτήρα», η ανωτέρα βία δηλαδή ερμηνεύεται στενότερα εξαιτίας της φύσεως ούτως ή άλλως των πυρηνικών ατυχημάτων. Απαλλαγή του ευθυνόμενου προσώπου επέρχεται α) όταν το πυρηνικό ατύχημα οφείλεται σε ένοπλη σύρραξη, εχθροπραξίες, εμφύλιο πόλεμο, επανάσταση, φυσική θεομηνία εξαιρετικού χαρακτήρα. Η γραμματική ερμηνεία του άρθρου 9 της Σύμβασης «εκτός ενάντιας διατάξεως της εθνικής νομοθεσίας...» σε συνδυασμό με το γενικότερο πνεύμα προστασίας του ασθενέστερου μέρους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το εσωτερικό δίκαιο δύναται μόνο να μειώσει και όχι να διευρύνει τις περιπτώσεις απαλλαγής, β) αν το ευθυνόμενο πρόσωπο αποδείξει ότι το πυρηνικό ατύχημα οφείλεται σε δόλια πράξη ή παράλειψη τρίτου προσώπου και γ) αν υπάρχει γραπτή συμφωνία μεταξύ

²⁹⁷ Βλ. για τη φύση της ευθύνης πέραν των λοιπών υποσημειώσεων και παραπομπών και Μαθιουδάκης, ό.π, σελ. 748

φορέων πυρηνικών εγκαταστάσεων με την οποία συμφωνείται η ανάληψη ευθύνης μεταξύ τους²⁹⁸.

²⁹⁸ Βλ. σχετικά Δημοπούλου, ό.π, σελ. 251-256 και παραπομπή στα άρθρα της Σύμβασης

Στις τραπεζικές συμβάσεις

Στην περίπτωση των τραπεζικών συμβάσεων συνήθως τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις του Ν. 2251/1994 αφού οι αντισυμβαλλόμενοι της τράπεζας αποτελούν τους τελικούς αποδέκτες των παρεχόμενων από αυτήν υπηρεσιών ενώ και η ίδια φέρει την ιδιότητα του προμηθευτή σε περίπτωση πάντως που *in concreto* δεν εκλαμβάνεται ως καταναλωτής μπορεί να τύχει προστασίας με βάση τις διατάξεις του ΑΚ. Ειδικότερος προβληματισμός ανακύπτει στις ρήτρες που προβλέπουν την ευθύνη του πελάτη χωρίς υπαιτιότητά του και αντίστοιχα την απαλλαγή της τράπεζας. Τέτοια περίπτωση συνιστά η παράνομη χρήση του βιβλιαρίου καταθέσεων συνεπεία κλοπής ή απώλειάς του η οποία από την πλευρά της νομολογίας αντιμετωπίζεται με εφαρμογή του άρθρου 3 του ν.δ 17.7/13.8.1923 και την αναγνώριση ότι συντρέχει *ad hoc* βαριά αμέλεια από την πλευρά της τράπεζας και των οργάνων της που δεν προέβησαν σε ενδελεχή έλεγχο της ουσιαστικής νομιμοποίησης του εμφανιζόμενου ενώπιόν τους δικαιούχου του λογαριασμού. Σύμφωνα με την κρατούσα στη θεωρία άποψη το άρθρο 8 του Ν. 2251/1994 έχει καταργήσει σιωπηρά το άρθρο 3 του ως άνω ν.δ και έτσι εφαρμόζεται αυτό με αποτέλεσμα την ακυρότητα των ρητρών με τις οποίες αποκλείεται ή περιορίζεται η θεμελιούμενη στην τελευταία διάταξη ευθύνη της τράπεζας ακόμη και επί ελαφράς της αμέλειας. Η ισχύς των ρητρών που αφορούν τη συρρέουσα ενδοσυμβατική ή αδικοκοπρακτική ευθύνη της τράπεζας θα κριθεί βάσει των περιπτώσεων της παραγράφου 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και βάσει της ΑΚ 275 με την προϋπόθεση να έχουν επιβληθεί στο αντισυμβαλλόμενο της τράπεζας μέλος, άνευ προηγούμενης μεταξύ τους διαπραγμάτευσης, ενώ αν έχει προηγηθεί διαπραγμάτευση μεταξύ των μερών τότε εφαρμογή βρίσκουν οι διατάξεις των άρθρων 332 παρ. 2 και 334 παρ. 2 ΑΚ συνδυαζόμενες με την ΑΚ 330. Επιπλέον όσον αφορά την παράνομη χρήση της πιστωτικής κάρτας, συνεπεία κλοπής ή απώλειάς της, άκυρε ως καταχρηστικές δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 2 παρ. 6 και 7 στοιχ. ιγ Ν. 2251/1994 κριθήκαν απαλλακτικές ρήτρες που μετακυλίζουν στον καταναλωτή ένα λειτουργικό κίνδυνο της τράπεζας, με τις οποίες ο κάτοχος της κάρτας πχ σε περίπτωση κλοπής ή απώλειάς της υποχρεούται να ενημερώσει άμεσα την τράπεζα διαφορετικά θα ευθύνεται έναντι της τράπεζας για οποιαδήποτε ζημία που τυχόν θα προκύψει. Πλέον η ευθύνη ρυθμίζεται από την ΚΥΑ Ζ1-178/9.3.2001

σύμφωνα με την οποία η ευθύνη διαφοροποιείται ανάλογα από το αν οι προερχόμενες από τη χρήση της κάρτας ζημιές επήλθαν πριν ή μετά από τη γνωστοποίηση της κλοπής ή της απώλειας της κάρτας στην τράπεζα, με τη θέσπιση ανώτατου ορίου ευθύνης πριν τη γνωστοποίηση και απαλλαγή μετά από αυτήν, εκτός αν συντρέχει κατά περίπτωση δόλος ή βαριά αμέλεια²⁹⁹.

Περαιτέρω η ισχύς των συμφωνούμενων υπέρ της τράπεζας απαλλακτικών ρητρών από την κατ' άρθρο 71 ΑΚ ευθύνη της για το πταίσμα των καταστατικών της οργάνων διέπεται από τις διατάξεις των άρθρων 8 παρ. 6, 2 παρ. 7 στοιχεία β, γ, ιζ και κη Ν. 2251/1994 και 332 παρ.2 ΑΚ αφού δεν πρόκειται για αλλότριο αλλά για ίδιο πταίσμα του νομικού προσώπου της τράπεζας ενώ το κύρος των απαλλακτικών ρητρών με τις οποίες είτε αποκλείεται ή περιορίζεται η ενδοσυμβατική ή αδιοπρακτική της ευθύνη λόγω πταίσματος των βοηθών εκπληρώσεως ή των προστηθέντων της ρυθμίζεται από τις ως άνω διατάξεις ομοίως εκτός της τελευταίας στη θέση της οποίας υπεισέρχεται η ΑΚ 334 παρ. 2³⁰⁰.

Στην περίπτωση τραπεζικών εργασιών με τη μεσολάβηση περισσότερων τραπεζών η μεσολαβούσα τράπεζα δε θεωρείται υποκατάστατο κατ' άρθρο 716 ΑΚ αλλά βοηθός εκπληρώσεως της εντολοδόχου οπότε η τελευταία ευθύνεται κατ' άρθρο 334 ΑΚ για κάθε πταίσμα των προσώπων που χρησιμοποιεί προς το σκοπό της εκπληρώσεως της εντολής όπως να ήταν δικό της και αρκεί το γεγονός ότι η αρχική τράπεζα έχει τη δυνατότητα να παρέχει στη μεσολαβούσα ειδικές οδηγίες και να ασκεί εποπτεία ως προς τον τρόπο εκπλήρωσης της παροχής³⁰¹.

Γενικότερα δε ρήτρες στις τραπεζικές συμβάσεις για απαλλαγή της τράπεζας από κάθε ευθύνη, συμπεριλαμβανομένης και αυτής για την παροχή πληροφοριών, κατ' καλή πίστη δεν απαλλάσσουν την τράπεζα από την ευθύνη της ούτε και για ελαφρά αμέλεια λόγω της αυξημένης επαγγελματικής της ευθύνης, του υψηλού επιπέδου επιμέλειας την εκπλήρωση των υποχρεώσεών της έναντι των τρίτων, της θέσης ισχύος της έναντι των αντισυμβαλλομένων της και της εξάρτησης των τελευταίων από την ίδια και τις υπηρεσίες της (ΑΚ 332), με την αυτονόητη όμως εφαρμογή της ΑΚ 300 όσον αφορά στη συμπεριφορά του αντισυμβαλλομένου της

²⁹⁹ Βλ. Ρήγας, ό.π Απαλλακτικές ρήτρες 2012, σελ. 271-281

³⁰⁰ Βλ. σχετικά Ρήγας, ό.π Απαλλακτικές ρήτρες 2012, σελ. 282

³⁰¹ Βλ. σχετικά Ρήγας, ό.π Απαλλακτικές ρήτρες 2012, σελ. 283-284

τράπεζας εφόσον πληρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις³⁰². Ιδιαίτερα ζητήματα ευθύνης γεννώνται στην περίπτωση του e-banking και πολλές φορές οι τράπεζες προσπαθούν να αποσείσουν την ευθύνη που τους αναλογεί επιρρίπτοντας τους σχετικούς κινδύνους από τη χρήση των ηλεκτρονικών διαδικασιών στον πελάτη με κατάλληλες ρήτρες στους ΓΟΣ πλην όμως δε συνιστά νόμιμο λόγο περιορισμού ή απαλλαγής από τη σχετική ευθύνη η τεχνολογική εξέλιξη ενώ η καλή πίστη επιβάλλει την καλή οργανωτική κατάσταση της τράπεζας προς το σκοπό της καλύτερης προστασίας των συμφερόντων του κάθε πελάτη της. Αποτέλεσμα των ανωτέρω είναι ότι ευθύνεται πάντα η τράπεζα σε περίπτωση ελαττωματικής απόδοσης τραπεζικών ή διατραπεζικών ηλεκτρονικών συστημάτων ή στην εκτέλεση ηλεκτρονικών εντολών πελατών και ιδίως στην περίπτωση μεταφοράς κεφαλαίων με χρήση διατραπεζικού συστήματος πληρωμών και αντίθετες συμφωνίες θα είναι άκυρες αφού αντίκεινται στην καλή πίστη³⁰³.

Νομολογία

Η ΕφΑθ 4948/2004³⁰⁴ έκρινε ότι η απαλλακτική ρήτρα ότι η τράπεζα δε θα φέρει ουδεμία ευθύνη για τα φυλασσόμενα στη θυρίδα αντικείμενα δεν είναι καταχρηστική κατ' εφαρμογή των ΑΚ 332, 334 και 361 ΑΚ, αλλά και σύμφωνα με την ερμηνεία της βούλησης των συμβαλλομένων μερών αφού θα ήταν αντιφατικό να μπορεί ο μισθωτής να φυλάει αντικείμενα αξίας με μικρό τίμημα ως μίσθωμα.

³⁰² Βλ. σχετικά Ψυχομάνης, Τραπεζικό Δίκαιο, Δίκαιο τραπεζικών συμβάσεων, Τεύχος Ι Γενικό Μέρος, 2008, σελ. 68-69

³⁰³ Ψυχομάνης ό.π σελ. 122 επ. (125-126) ομοίως ευθύνη της τράπεζας θεμελιώνεται σε περίπτωση λανθασμένης ηλεκτρονικής εξυπηρέτησης με βάση κωδικό αριθμό και όχι το όνομα ανεξάρτητα από την ύπαρξη σχετικής απαλλακτικής ρήτρας, βλ. και Κριτζάς, Ηλεκτρονική τραπεζική (internet banking), Ζητήματα εφαρμογής στο ευρωπαϊκό και ελληνικό δίκαιο, Ραδάμανθους (Περιοδική έκδοση του Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου) Τεύχος Πέμπτο Άνοιξη 2005, σελ. 34 επ. (37-38) όπου γίνεται αναφορά για την εφαρμογή των ΑΚ 332 και 334 για την αντιμετώπιση των απαλλακτικών ρητρών στο e-banking εφόσον εφαρμοστέο δίκαιο είναι το ελληνικό

³⁰⁴ Δημοσιευμένη στη Δ/νη 2006/933.

Λοιπές περιπτώσεις από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα

Σύμφωνα με **το άρθρο 132 ΑΚ** « στην περίπτωση του προηγούμενου άρθρου³⁰⁵, αν η δήλωση απευθυνόταν σε άλλον που αγνοούσε ανυπαίτια την κατάσταση του προσώπου με το οποίο συναλλάχθηκε μπορεί το πρόσωπο αυτό να υποχρεωθεί κατά τις περιστάσεις να ανορθώσει τη ζημία που επήλθε από την ακυρότητα εφόσον δεν μπορεί να καλυφθεί από άλλου». Πρόκειται για ευθύνη προς αποζημίωση από λόγους επιείκειας αφού η επιδίκασή της μπορεί να γίνει μετά από συνεκτίμηση των υπό κρίση περιστατικών. Πρόκειται για αντικειμενική, εξωσυμβατική ευθύνη, ειδικότερη από αυτή του άρθρου 918 ΑΚ, που υποχωρεί σε περίπτωση συρροής. Βασική προϋπόθεση για την επιδίκασή της είναι η αδυναμία κάλυψης της ζημίας του τρίτου από άλλη πηγή, έχει δηλαδή επιβοηθητικό χαρακτήρα και είναι αδιάφορο αν σώζεται ή όχι η ωφέλεια του ανικάνου ή όχι. Είναι δυνατόν να επιδικαστεί η αποζημίωση αυτή από το Δικαστήριο, αποζημίωση που αποτελεί αρνητικό διαφέρον που δεν μπορεί να υπερβαίνει την πραγματική ζημία. Η αποζημίωση μπορεί να είναι πλήρης μπορεί όμως να είναι και εύλογη μετά από συνεκτίμηση συγκεκριμένων παραγόντων ή να μην επιδικασθεί και καθόλου³⁰⁶.

Σύμφωνα με τη διάταξη του **άρθρου 145 ΑΚ** με τον τίτλο αποζημίωση λόγω της ακύρωσης « όποιος αξιώνει να ακυρωθεί η δικαιοπραξία επειδή πλανήθηκε έχει υποχρέωση να ανορθώσει τη ζημία που επέρχεται από την ακύρωση στο μέτρο που δεν υπερβαίνει το διαφέρον από την έγκυρη δικαιοπραξία». Η διάταξη αυτή αναφέρεται στο διαφέρον εμπιστοσύνης (αρνητικό διαφέρον) του δέκτη της δήλωσης ανεξάρτητα από πταίσμα ή μη του δηλούντος. Δεν απαιτείται υπαιτιότητα του πλανώμενου αλλά πρόκειται για γνήσια αντικειμενική ευθύνη. Τυχόν υπαιτιότητα λαμβάνεται υπόψη ως

³⁰⁵ Σύμφωνα με **το άρθρο 131 ΑΚ** «η δήλωση της βούλησης είναι άκυρη αν κατά το χρόνο που έγινε, το πρόσωπο δεν είχε συνείδηση των πράξεών του ή βρισκόταν σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιόριζε αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής του. Οι κληρονόμοι μπορούν μέσα σε μια πενταετία από την επαγωγή, να προσβάλουν για έναν από τους λόγους της προηγούμενης παραγράφου τις μη χαριστικές δικαιοπραξίες που έγιναν από τον κληρονομούμενο ή προς αυτόν τότε μόνο: 1. Αν κατά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας εκκρεμούσε διαδικασία για την υποβολή του κληρονομούμενου σε δικαστική συμπαράσταση λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής, που δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί ή αν μετά την κατάρτιση ο κληρονομούμενος υποβλήθηκε σε δικαστική συμπαράσταση για την παραπάνω αιτία, 2. Αν η δικαιοπραξία καταρτίστηκε ενόσω αυτός βρισκόταν έγκλειστος σε ειδική για την κατάστασή του μονάδα ψυχικής υγείας, 3. αν η κατάσταση που επικαλούνται οι κληρονόμοι προκύπτει από την ίδια τη δικαιοπραξία που προσβάλλεται».

³⁰⁶ Βλ. Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 132, Γκαμέρας, ό.π τόμος 1^{ος}, σελ. 410-413, Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 92

λόγος αποκλεισμού της ακύρωσης κατ' άρθρο 144 αρ. 2 ΑΚ και η έγκρισή της περιορίζεται από την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ πλάνης και ζημίας, δυνατόν δε να τύχουν εφαρμογής οι διατάξεις των άρθρων 300 και 281 ΑΚ³⁰⁷. Η αποζημίωση στην περίπτωση αυτή επιδικάζεται διότι θα ήταν ανεπιεικές να υφίσταται ζημία άλλος από το γεγονός ότι αυτός που προέβη στη δήλωση βούλησης βρισκόταν σε πλάνη³⁰⁸.

Σύμφωνα με **το άρθρο 153 ΑΚ** με τον τίτλο απειλή από τρίτο «*όποιος εξαναγκάστηκε με απειλή που ασκήθηκε από τρίτον, να απευθύνει δήλωση βούλησης σε άλλον, αν ακυρωθεί για το λόγο αυτό η δήλωση, μπορεί κατά τις περιστάσεις να υποχρεωθεί να αποζημιώσει τον άλλον, αν αυτός ούτε γνώριζε ούτε όφειλε να γνωρίζει την απειλή*». Εφαρμόζεται σε απευθυντές δηλώσεις βουλήσεως και η ακύρωση χωρά ανεξάρτητα από το αν ο δέκτης της δήλωσης γνώριζε ή όχι ή όφειλε ή όχι να γνωρίζει την απειλή, ενώ τρίτος είναι κάθε άλλος εκτός από τον αντισυμβαλλόμενο ή εκείνον προς το οποίον απευθύνεται η δήλωση, όχι ο (ψευδο)αντιπρόσωπος, ο βοηθός εκπλήρωσης κλπ. Η καταβολή της αποζημίωσης εναπόκειται στην κρίση του Δικαστηρίου το οποίο θα σταθμίσει τα συμφέροντα των μερών και τις συνθήκες που θα έχει η ακύρωση της δικαιοπραξίας για το δέκτη της δήλωσης και στο γεγονός αν γνώριζε ή όχι την απειλή οπότε και μπορεί να κρίνει προσφορότερη την αποζημίωση. Πρόκειται για την αποκατάσταση της ζημίας του άλλου που πίστευε στην εγκυρότητα της δήλωσης βούλησης, για το αρνητικό διαφέρον όπως στην ΑΚ 145 χωρίς όμως τους εκεί αναφερόμενους περιορισμούς, η επιδίκασή της είναι δυνητική και έγκειται στη διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου³⁰⁹. Η αποζημίωση αυτή οφείλεται και χωρίς υπαιτιότητα του υπευθύνου της³¹⁰.

Σύμφωνα με **το άρθρο 171 παρ. 2 ΑΚ** «*αν αυτός που δήλωσε αγνοούσε ανυπαίτια την κατάσταση του προσώπου, μπορεί κατά τις περιστάσεις το πρόσωπο αυτό να υποχρεωθεί να ανορθώσει τη ζημία του από την ακυρότητα εφόσον δεν μπορεί να καλυφθεί από άλλού*»³¹¹. Παρέχεται η ίδια μορφής προστασία με την ΑΚ 132³¹² και πρόκειται

³⁰⁷ Βλ. Βαρελά, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 145, βλ. για την εν λόγω διάταξη Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 113-115

³⁰⁸ Βλ. και Γκαμέρα, ό.π τόμος 1^{ος}, σελ. 418

³⁰⁹ Τριάντος, Αστικός Κώδικας, ερμηνεία κατ' άρθρο 2010, σελ. 209-210, Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 153, Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 124-125

³¹⁰ Γκαμέρα, ό.π τόμος 1^{ος}, σελ. 430-432

³¹¹ Κατά την παράγραφο 1 **του άρθρου 171 ΑΚ** «*δήλωση της βούλησης προς πρόσωπο που δεν έχει συνείδηση των πράξεών του ή που βρίσκεται σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή, η οποία περιορίζει αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής του, είναι άκυρη*».

³¹² Βλ. Νικολόπουλος, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 171, 3, Γκαμέρα, ό.π τόμος 1^{ος}, σελ. 433

για εις του νόμου ενέργεια της ακυρότητας δηλαδή υποχρέωση για αρνητικό διαφέρον³¹³.

Σύμφωνα με **το άρθρο 225 ΑΚ** « *αν ο πληρεξούσιος κατά την επιχείρηση της δικαιοπραξίας με τον τρίτο γνώριζε ότι η πληρεξουσιότητα είχε πάψει, ο αντιπροσωπευόμενος που επικαλείται κατά του τρίτου την παύση αυτή μπορεί κατά τις περιστάσεις να υποχρεωθεί σε εύλογη αποζημίωσή του, αν του ήταν εύκολο να έχει γνωστοποιήσει την παύση στον τρίτο*». Η εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης προϋποθέτει ότι ο πληρεξούσιος γνώριζε την παύση της πληρεξουσιότητας οπότε και εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 229 επ. ΑΚ ως προς την επιχειρηθείσα δικαιοπραξία ενώ ο καλόπιστος τρίτος μπορεί πέραν των δικαιωμάτων που του παρέχουν οι τελευταίες διατάξεις να αξιώσει εύλογη αποζημίωση από τον αντιπροσωπευόμενο αν επικαλεστεί και αποδείξει ότι ο τελευταίος μπορούσε ευχερώς να του γνωστοποιήσει την παύση της πληρεξουσιότητας, πραγματικό ζήτημα για το οποίο συνεκτιμώνται τα κριτήρια καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών. Η εύλογη αποζημίωση κατά την κρατούσα άποψη αποτελεί αρνητικό διαφέρον δηλαδή τη ζημία που υπέστη ο καλόπιστος τρίτος επειδή πίστεψε δικαιολογημένα ότι υπήρχε ακόμη πληρεξουσιότητα. Η επιδίκαση της αποζημίωσης και ο καθορισμός του ύψους της εξαρτάται από το Δικαστήριο ενώ δεν αποκλείεται εφαρμογή των ΑΚ 281 και 914³¹⁴.

Σύμφωνα με **το άρθρο 231 παρ. 2 ΑΚ** « *αν ο αντιπρόσωπος αγνοούσε την έλλειψη εξουσίας έχει την υποχρέωση να ανορθώσει τη ζημία που έπαθε ο αντισυμβαλλόμενος επειδή πίστεψε ότι υπήρχε η εξουσία εφόσον η ζημία δεν υπερβαίνει το διαφέρον από την έγκυρη σύμβαση*»³¹⁵ ενώ σύμφωνα με **το άρθρο 234** «*όποιος επιχείρησε ως αντιπρόσωπος μονομερή δικαιοπραξία προς άλλον, εφόσον δεν αποδεικνύει την εξουσία αντιπροσώπευσης ή δεν εγκρίνει τη δικαιοπραξία ο αντιπροσωπευόμενος, ευθύνεται κατά τη διάταξη του άρθρου 231 που εφαρμόζεται αναλόγως*». Πρόκειται για την περίπτωση των πράξεων που ενεργήθηκαν σε άλλο όνομα χωρίς αντιπροσωπευτική εξουσία και στην πρώτη

³¹³ Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 155

³¹⁴ Βλ. Πουρνάρας, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 224-225, 9-17, Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 260-261

³¹⁵ Κατά **την παράγραφο 1** της διάταξης «*όποιος κατάρτισε μια σύμβαση ως αντιπρόσωπος εφόσον δεν αποδεικνύει την εξουσία αντιπροσώπευσης ή δεν εγκρίνει τη σύμβαση ο αντιπροσωπευόμενος, έχει την υποχρέωση κατ' επιλογήν του αντισυμβαλλομένου ή να εκτελέσει ο ίδιος τη σύμβαση ή να καταβάλει αποζημίωση*», ενώ **κατά την παράγραφο 3** « *ο αντιπρόσωπος απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση αν ο αντισυμβαλλόμενος γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι δεν υπήρχε εξουσία αντιπροσώπευσης*».

περίπτωση αφορούν στην περίπτωση της σύναψης συμβάσεως και στη δεύτερη στην επιχείρηση μονομερούς δικαιοπραξίας³¹⁶.

Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις πρόκειται για το αποκαλούμενο αρνητικό της συμβάσεως διαφέρον, δηλαδή για άκυρη ή ματαιωθείσα σύμβαση και το διαφέρον περιλαμβάνει ό, τι ζημιώθηκε αυτός που έδειξε εμπιστοσύνη στη δήλωση βουλήσεως ή πιστεύοντας ότι καταρτίστηκε έγκυρη δικαιοπραξία, στις οποίες ο ΑΚ δεν απαιτεί να υπάρχει culpa in contrahendo³¹⁷.

Σύμφωνα με το **άρθρο 286 εδ.α ΑΚ** «*εκείνος που επιχείρησε σύμφωνα με το προηγούμενο άρθρο την καταστροφή ευθύνεται σε αποζημίωση, αν είχε προκαλέσει υπαίτια τον κίνδυνο, σε κάθε άλλη περίπτωση μπορεί κατά τις περιστάσεις να καταδικαστεί σε εύλογη αποζημίωση*»³¹⁸. Η διάταξη αυτή κατ' εξαίρεση ιδρύει υποχρέωση αποζημίωσης από μη παράνομη πράξη ενώ παρέχεται στο Δικαστήριο η δυνητική ευχέρεια να επιδικάσει εύλογη αποζημίωση στην περίπτωση της ανυπαίτιας κατάστασης ανάγκης. Μπορεί να επιδικασθεί καθόλου αποζημίωση αν η καταστροφή του πράγματος έγινε χάριν του γενικού συμφέροντος ή λόγω ανωτέρας βίας ή αν οφείλεται σε υπαιτιότητα του ζημιωθέντος κλπ ή αντίθετα να επιδικασθεί αποζημίωση αν πχ αποφεύχθηκε κίνδυνος για πολύτιμο πράγμα κλπ. Η εν λόγω αποζημίωση έχει δικαιολογητικό λόγο επιβολής της την ισότητα και την επιείκεια και δεν μπορεί να υπερβεί το σύνολο της προκληθείσας ζημίας³¹⁹.

Στις ανωτέρω περιπτώσεις μάλλον είναι ασυνήθης αν όχι δύσκολη η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών εκ των προτέρων, λόγω της φύσης των διατάξεων και του δικαιολογητικού λόγου θέσπισης αυτών. Σε κάθε δε περίπτωση αν τα μέρη έχουν προνοήσει συγκεκριμένα η αντιμετώπιση των εν προκειμένω απαλλακτικών ρητρών θα λάβει χώρα σύμφωνα με όλα όσα αναφέρθηκαν προηγούμενα για την αντιμετώπιση των απαλλακτικών ρητρών στην αντικειμενική ευθύνη.

³¹⁶ Γκαμέρα, Αι αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικόν Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 3^{ος}, 1976, σελ. 62, Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 263-267

³¹⁷ Μπαλής, ό.π 1947, σελ. 194-195

³¹⁸ Κατά το **εδάφιο β της ΑΚ 286** «*μετά την καταβολή έχει εναντίον εκείνου που ωφελήθηκε από την πράξη του αναγωγή, σύμφωνα με τις διατάξεις για τη διοίκηση αλλοτρίων*» ενώ κατά την ΑΚ 285 με τον τίτλο κατάσταση ανάγκης « *δεν αποτελεί παράνομη πράξη η καταστροφή ξένου πράγματος εφόσον είναι αναγκαία για να αποτραπεί επικείμενος κίνδυνος που απειλεί δυσανάλογα μεγαλύτερη ζημία αυτού που επιχειρεί την καταστροφή άλλου*».

³¹⁹ Βλ. Ν. Γεωργιάδης σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 286, ιδίως 9-11

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Οι απαλλακτικές ρήτρες όπως αναφέρθηκαν ανωτέρω στην παρούσα εισήγηση είτε ως προς το κοινό δίκαιο είτε ως προς ειδικότερες διατάξεις επιφέρουν ακυρότητα. Η ακυρότητα των απαλλακτικών ρητρών που απορρέουν από τις ΑΚ 332 και 334 είναι απόλυτη, μπορεί να την επικαλεσθεί οποιασδήποτε έχει έννομο συμφέρον, λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο εφόσον προκύπτει από τα προταθέντα σε αυτό πραγματικά περιστατικά και λειτουργεί *ex tunc*. Σχετική ακυρότητα υπέρ των καταναλωτών και των ενώσεων τους απορρέει από τις διατάξεις του Ν. 2251/1994 όπως αναλύθηκαν προηγουμένα και ιδίως από τα άρθρα 2 παρ. 6, 7, 6 παρ. 12 και 8 παρ. 6, δε λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το Δικαστήριο μέχρι να προταθεί και από το χρονικό σημείο της επικλήσεώς της η επελθούσα ενέργεια της δικαιοπραξίας αίρεται αναδρομικά³²⁰. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα του τι γίνεται στην περίπτωση κήρυξης της ακυρότητας μιας ρήτρας που απαλλάσσει από την ευθύνη ως προς οποιονδήποτε βαθμό υπαιτιότητας αν η ακυρότητα εκτείνεται μόνο στο δόλο και τη βαριά αμέλεια ή περιλαμβάνει και την τελευταία. Σύμφωνα με μία άποψη η ακυρότητα είναι μερική γεγονός που συνάδει και προς τις αρχές της καλής πίστης, εκτός και αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις της ΑΚ 332 παρ. 2 ή κατά περίπτωση η ΑΚ 181 ή η ΑΚ 281 ή ο Ν. 2251/1994 οπότε και η ακυρότητα είναι ολική³²¹. Το κύρος δε της υπόλοιπης σύμβασης εξαρτάται από την εφαρμογή της ΑΚ 181 ισχύοντος του τεκμηρίου υπέρ της διατηρήσεως του κύρους της σύμβασης, όπως εμφανίζεται άλλωστε από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 8 του Ν. 2251/1994 ενώ η πλήρωση του ενδεχόμενου κενού της σύμβασης σε ενδεχόμενη μερική ακυρότητα της τελευταίας επιτυγχάνεται είτε μέσω διατάξεως αναγκαστικού ή ενδοτικού δικαίου είτε μέσω της ερμηνείας της συμβάσεως³²². Τέλος η δικαστική προστασία από άκυρες απαλλακτικές ρήτρες γίνεται σε επίπεδο ατομικής προστασίας ενώ στην περίπτωση των καταναλωτών

³²⁰ Βλ. αναλυτικότερα Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 253-254, Ρήγας, ό.π, σελ. 291-295 όπου γίνεται αναφορά για το σχετικό χαρακτήρας κ.λ.π ακυροτήτων που προβλέπονται σε άλλες διατάξεις αλλά και για τις διαφορετικές απόψεις σχετικά με την ακυρότητα από τη συνδυαστική εφαρμογή των ΑΚ 281 και 174. Βλ. και σχετικά με θεραπεία, επικύρωση και μετατροπή της άκυρης απαλλακτικής ρήτρας σελ. 296-299

³²¹ Βλ. Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 254-257, Ρήγας, ό.π σελ. 300-302

³²² Βλ. Ρήγας, ό.π, σελ. 300-309, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 254-262

παρέχεται η δυνατότητα της συλλογικής αγωγής μέσω των ενώσεων των καταναλωτών. Πριν από την παροχή δικαστικής προστασίας παρέχεται δε η δυνατότητα εξώδικης προστασίας από τις επιτροπές φιλικού διακανονισμού που συνιστούν όργανα εξωδικαστικής επίλυσης καταναλωτικών διαφορών αλλά και από την ανεξάρτητη αρχή του Συνηγόρου του Καταναλωτή ή του Μεσολαβητή Τραπεζικών- Επενδυτικών Υπηρεσιών για καταναλωτικές διαφορές ειδικού χαρακτήρα³²³.

³²³ Βλ. αναλυτικά Ρήγας, ό.π, σελ. 315-363, Κοτζάμπαση, ό.π, σελ. 265- 272

**ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ-ΚΡΙΤΙΚΕΣ
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

Η αστική ευθύνη ως νομικό αντικατόπτρισμα της υποχρέωσης προς αποζημίωση ήταν συνδεδεμένη στενά με την αρχή της υποκειμενικής ευθύνης, πλην όμως η αρχή της υπαιτιότητας αρχίζει να εγκαταλείπεται στο σύγχρονο δίκαιο αφού πολλές φορές ο ζημιωθείς βρίσκεται σε αδυναμία να αποδείξει είτε το πταίσμα του ζημιώσαντος είτε το ότι η πρόκληση της ζημίας οφείλεται σε ανθρώπινη συμπεριφορά. Ως εκ τούτου κερδίζει έδαφος η αντικειμενική ευθύνη, είτε και κυρίως ως ευθύνη από διακινδύνευση, είτε με βάση την ιδέα και το κριτήριο του επαγγελματικού κινδύνου είτε για λόγους επιείκειας είτε απευθείας από τη γραμματική διάταξη του νόμου.

Ταυτόχρονα η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων δε θα μπορούσε να μην επιτρέπει στα συμβαλλόμενα μέρη να ρυθμίζουν κατά τη βούλησή τους την προβλεπόμενη ευθύνη, είτε προς την κατεύθυνση του μετριασμού της ή προς την επίτασή της, σεβόμενοι, σε κάθε περίπτωση, θεμελιώδεις διατάξεις αναγκαστικού δικαίου όπως αυτές των άρθρων 178-179 και 281 ΑΚ.

Οι απαλλακτικές ρήτρες, με τη σειρά τους, διακρίνονται στις άμεσες και έμμεσες, οι δε άμεσες χωρίζονται σε δύο κατά βάση κατηγορίες: σε αυτές που αφορούν στο μέτρο της ευθύνης με ιδιαίτερη κατηγορία την αντιμετώπιση της απαλλακτικής ρήτρας στο πλαίσιο της αντικειμενικής ευθύνης και σε αυτές που αφορούν στην έκταση της ευθύνης. Οι δε έγκυρες απαλλακτικές ρήτρες έχουν ως συνέπεια την απαλλαγή του οφειλέτη και οι εν μέρει άκυρες οδηγούν σε ολική ακυρότητα της σύμβασης μόνο κατά τους όρους της ΑΚ 181.

Βασική διάταξη για την αντιμετώπιση του κύρους των απαλλακτικών ρητρών αποτελεί η ΑΚ 332 σύμφωνα με την οποία «άκυρη είναι κάθε εκ των προτέρων συμφωνία με την οποία αποκλείεται ή περιορίζεται η ευθύνη από δόλο ή βαριά αμέλεια. Άκυρη είναι επίσης η εκ των προτέρων συμφωνία ότι δε θα ευθύνεται ο οφειλέτης και για ελαφριά ακόμη αμέλεια, αν ο δανειστής βρίσκεται στην υπηρεσία του οφειλέτη ή η ευθύνη προέρχεται από την άσκηση επιχείρησης για την οποία προηγήθηκε παραχώρησης της αρχής. Το ίδιο ισχύει και αν η απαλλακτική ρήτρα

περιέχεται σε όρο της σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ή αν με τη ρήτρα απαλλάσσεται ο οφειλέτης από την ευθύνη για προσβολή αγαθών που απορρέουν από την προσωπικότητα και ιδίως της ζωής, της υγείας, της ελευθερίας ή της τιμής». Στην περίπτωση της αντικειμενικής ευθύνης ανακύπτει το ερώτημα εάν τυγχάνει εφαρμογής η ΑΚ 332 και η ΑΚ 334 ή όχι.

Στην περίπτωση της αντικειμενικής ευθύνης στην πώληση και στη μίσθωση υποστηρίχθηκαν δύο απόψεις. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη χωράει αναλογική εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων και στην αντικειμενική ευθύνη. Κατά τη δεύτερη άποψη σύμφωνα με το γράμμα του νόμου η εφαρμογή των ως άνω διατάξεων προσήκει μόνο στην υποκειμενική ευθύνη και η αντιμετώπιση των απαλλακτικών ρητρών η συνομολόγηση των οποίων επιτρέπεται λόγω της φύσης των διατάξεων ως ενδοτικού δικαίου, θα λάβει χώρα σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 178, 179, 281, 288, 371 ΑΚ, ενώ η άποψη αυτή δέχεται αναλογική εφαρμογή και στην αντικειμενική ευθύνη μόνο όταν συντρέχει κάποια περίπτωση της παραγράφου 2 της ΑΚ 332. Ο ίδιος δε προβληματισμός παρατηρείται σχετικά και στην αντικειμενική ευθύνη των ξενοδόχων.

Στην περίπτωση της συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών στην αντικειμενική ευθύνη στη αδιοπραξία αλλά και γενικότερα στην περίπτωση συνομολόγησης απαλλακτικών ρητρών στο χώρο της αδιοπραξίας δεν είναι σύνηθες φαινόμενο λόγω κυρίως του χαρακτήρα της συγκεκριμένης ευθύνης, ωστόσο δεν αποκλείεται η αυτοτελής συνομολόγησης της. Κατά μία αυστηρή μάλλον άποψη δε θα έπρεπε να επιτρέπεται η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών στο πεδίο της αδιοπρακτικής ευθύνης με δικαιολογία τον αναγκαστικό χαρακτήρα των διατάξεων της. Σύμφωνα με έτερη άποψη όμως είναι συνεπής με το πνεύμα των ρυθμίσεων αυτών και της ΑΚ 332 ενώ σε περίπτωση συρροής δικαιοπρακτικής και αδιοπρακτικής ευθύνης μέσω της ερμηνείας της βουλήσεως των συμβαλλομένων μερών πρέπει να επεκτείνεται ή όχι η απαλλακτική ρήτρα της δικαιοπρακτικής ευθύνης και στην αδιοπρακτική συρρέουσα.

Πέραν των ανωτέρω γενικότερων διατάξεων, ειδικότερες ρυθμίσεις σχετικά με το ζήτημα των απαλλακτικών ρητρών και την αντιμετώπιση αυτών εντοπίζονται στην αντικειμενική ευθύνη στον ΓπΝ/1911 και στο Ν. 2251/1994, στο Ν. 1815/1988, στη σύμβαση της Βιέννης για τις διεθνείς πωλήσεις κινητών πραγμάτων, στο Ν.

314/1976, Ν. 563/1977 και στο ν.δ 336/1969, αφορούν δε κυρίως στην απαλλαγή λόγω ανωτέρας βίας ή ενέργειας τρίτου καθώς επίσης και στον ποσοτικό περιορισμό της ευθύνης των ευθυνόμενων κατά περίπτωση προσώπων. Στην περίπτωση δε του εργατικού δικαίου η αντιμετώπιση του ζητήματος προκύπτει μάλλον κατόπιν ερμηνείας της φύσης των σχετικών διατάξεων και του σκοπού τους. Το ίδιο μάλλον ισχύει και στην περίπτωση του Ν. 1650/1986.

Από όλα τα προηγούμενα που παρατέθηκαν εν είδει ανακεφαλαίωσης παραπάνω και που αποτέλεσαν το σώμα της παρούσας εισήγησης προκύπτει μάλλον με βεβαιότητα ότι οι απαλλακτικές ρήτρες παραμένουν ένα ζήτημα ακανθώδες και επίκαιρο με την πάροδο των ετών. Παραμένουν μάλιστα επίκαιρο ζήτημα ακόμη και στα σύγχρονα δίκαια στα οποία αναπτύσσεται ραγδαία η ιδέα της αντικειμενοποίησης της ευθύνης και της αμέλειας και η αποσύνδεσή της από την έννοια της παρανομίας και της υπαιτιότητας εν γένει. Το γεγονός δε ότι εξακολουθούν να επιτρέπονται και να απασχολούν το δίκαιο χωρίς να έχει απαγορευτεί η συνομολόγησή τους μιας και εννοιολογικά τουλάχιστον ο όρος απαλλακτική ρήτρα υπονοεί μάλλον και υπαιτιότητα, καταδεικνύει τη δύναμη της ιδιωτικής αυτονομίας όπως εκφράζεται στην ΑΚ 361 αλλά και άλλων γενικών αρχών που διέπουν και διαπνέουν ολόκληρο το δίκαιο όπως για παράδειγμα αυτή της επιείκειας, καθώς επίσης αποσαφηνίζουν τη σπουδαιότητα της ερμηνείας των συμβάσεων και της βουλήσεως των συμβαλλομένων μερών όπως αποτυπώνονται στις ΑΚ 173, 200.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΜΕΛΕΤΕΣ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- Αλεξανδρίδου Ελίζα*, Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, ελληνικό και κοινοτικό, Τεύχος ΙΙ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996,
- Βαθρακοκόλης Βασίλης*, Ερμηνεία - Νομολογία Αστικού Κώδικα (κατ' άρθρο) Τόμος Β, Γενικό Ενοχικό (Άρθρα 287-495), Αθήνα 2003
- Βαλτούδης Α.*, σε ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 2008, 6 (Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ελληνικό-κοινοτικό, κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, επιμέλεια: Ελ. Αλεξανδρίδου, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2008)
- Ο ίδιος*, Το δικαίωμα «μετεκπλήρωσης» του πωλητή κατά τη Σύμβαση της Βιέννης (CISG), Αρμ1999, 595 επ.
- Ο ίδιος*, Η αναλογική εφαρμογή των λόγων ευθύνης από διακινδύνευση, ΕλλΔνη 2016, 329 επ.
- Ο ίδιος*, Αποζημίωση αγοραστή για πραγματικό ελάττωμα ή έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας,. Σώρευση υπαναχώρησης και αποζημίωσης, ΕφΑΔ 2010 σελ. 267 επ.
- Βαρελά*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 132, 145, 153 (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)
- Γεωργιάδης Απόστολος*, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Αθήνα 1999, Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας
- Ο ίδιος*, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή για ελαττώματα του πράγματος, ΧρΙΔ2004, 5 επ.
- Ο ίδιος*, Η ρήτρα περί ανευθύνου επί οφειλής εις ολόκληρον, ΝοΒ 1971, σελ. 1 επ. Γεωργιάδης Αστ., Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι, Δ' έκδοση, Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003
- Γεωργιάδης Γ.* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 918, 922 (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)

Γεωργιάδης Ν., σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 286 (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)

Γκαμέρας Κωνστ, Αι αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικόν Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 1^{ος}, Αφοί Π. Σάκκουλα 1976

Ο ίδιος, Αι αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικόν Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 2^{ος}, Αφοί Π. Σάκκουλα 1976

Ο ίδιος, Αι αστικά αξιώσεις κατά τον Αστικόν Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος 3^{ος}, Αφοί Π. Σάκκουλα 1976

Δεληγιάννης Ιωάννης, Γενικοί όροι συναλλαγών περιοριστικοί της ευθύνης επιχειρηματίου, Αρμ1972, 481 επ.

Δέλλιος Γ σε ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 2008, 2 (Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ελληνικό-κοινοτικό, κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, επιμέλεια: Ελ. Αλεξανδρίδου, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2008)

Ο ίδιος, Η απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών που «δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», μετά την τροποποίηση των αρ. 332, 334§2 ΑΚ (άρθρο 2 ν. 3043/2002), Αρμεν. ΝΖ'/2003, 310 επ.

Ο ίδιος, Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003, σελ. 218 επ.

Ο ίδιος, Η έννοια του «καταναλωτή» και ο έλεγχος των ρητρών διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου στις καταναλωτικές συμβάσεις- Δύο ζητήματα στο σημείο τομής μεταξύ Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, κοινοτικών Οδηγιών και εσωτερικής έννομης τάξης, ΕφΑΔ 2010, σελ. 642 επ.

Δελούκας Νικόλαος, Οι Γενικοί όροι συναλλαγών, τα προβλήματα των συμβάσεων προσχωρήσεως, Εκδοτικός Οίκος «Το Νομικόν», Νικ. Α. Σάκκουλα, Αθήναι-Θεσσαλονίκη 1952

Δημοπούλου Ζαφειρία, Ευθύνη από διακινδύνευση: Οι λόγοι περιορισμού και απαλλαγής από την ευθύνη, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2003

Δωρής Φίλιππος, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό αστικό δίκαιο, ΝοΒ 2000, 737 επ.

Ζερδελής Δημ., Εργατικό δίκαιο, ατομικές εργασιακές σχέσεις, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2007

Ζέζιου Κλεάνθη, Το αυτεπάγγελτο ή μη του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ στις καταναλωτικές συμβάσεις, Αρμ2012, σελ. 2015 επ.

Ιωακειμίδης Σωτήριος, Η σχετική ακυρότητα της δικαιοπραξίας, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2013

Καράκωστας Ιωάννης, Δίκαιο προστασίας καταναλωτή, Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, Ερμηνεία-Νομολογία-Πρακτική Εφαρμογή, Νομική Βιβλιοθήκη 2008

Ο ίδιος, Η αστική ευθύνη του ιατρού στο κοινοτικό δίκαιο, Αρμ1994, σελ. 15 επ.

Ο ίδιος, Ο έλεγχος της κατά το δίκαιο ορθότητας των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρ. 371 ΑΚ, ΕΕΝ 1973, 647 επ.

Καραμπατζός Αντώνιος σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 538-540 (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)

Κατράς Ιωάννης, Πανδέκτης Μισθώσεων και Οροφοκτησίας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2009

Κιάντου- Παμπούκη Αλίκη, Η αστική ευθύνη για ρύπανση της θάλασσας. Ευθύνη υποκειμενική ή αντικειμενική, ΕΝΔ 1989, σελ. 1 επ.

Κιτσαράς Λάμπρος, Παρατηρήσεις στην Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 27.6.2000, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-240/98 έως C-244/98, Γενικοί όροι συναλλαγών. Ακυρότητα καταχρηστικού όρου και αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη της από τα δικαστήρια, ΧρΙΔ Α/2001, 136 επ. (139)

Κορνηλάκης Πάνος, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα 2002

Ο ίδιος, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο ΙΙ, Εκδόσεις Σάκκουλα 2005

Κοτζάμπαση Αθηνά, Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών, Αποκλεισμός και περιορισμός της ευθύνης με συμφωνίες και μονομερείς δηλώσεις, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2001

Κουμάνης σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 330-334

Κουκιάδης Ιωάννης, Βασικοί εργατικοί νόμοι, επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006

Ο ίδιος, Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, Εκδόσεις Σάκκουλας Θεσσαλονίκη 1995

- Κρητικός Αθανάσιος*, Αποζημίωση από Αυτοκινητικά ατυχήματα, Αθήνα 2008
- Ο ίδιος*, Σημείωση στην ΕΑ 1872/1993, ΕλλΔνη1994, 1620 επ.
- Κριτζάς Εμμανουήλ*, Ηλεκτρονική τραπεζική (internet banking). Ζητήματα εφαρμογής στο ευρωπαϊκό και ελληνικό δίκαιο, Ραδάμανθους, Περιοδική έκδοση Δικηγορικού Συλλόγου Ηρακλείου, Τεύχος πέμπτο, Άνοιξη 2005, σελ. 34 επ.
- Λεβέντη Άννα*, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 958/2014, ΠειρΝομ 2014, σελ. 237 επ.
- Λελεντζή Αθανασία*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των γενικών όρων συναλλαγών (άρθρο 2§§6 και 7 Ν. 2251/1994) κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σελ. 274 επ.
- Λιβάνης Νικόλαος*, Ευθύνη από διακινδύνευση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2001
- Μαθιουδάκης Ιάκωβος*, Η κρατική ευθύνη στο δίκαιο του περιβάλλοντος, Αρμ2011, 725 επ.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος*, ΕρμΑΚ, 332 και 334 (Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος Τόμος II Ενοχικόν Δίκαιον Γενικόν Μέρος, Ημίτομος Α', άρθρα 287-409, Αθήναι 1949)
- Μπαλής Γεώργιος*, Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου (κατά τον κώδικα), έκδοσης τρίτη, Αθήναι 1947 & 1955.
- Ο ίδιος*, Ενοχικόν Δίκαιον (κατά τον κώδικα) Γενικόν Μέρος, Αθήνα 1954 (εκδοτικός οίκος Δ.Ν Τζάκια- Σ. Δελαγραμμάτικα)
- Μπεχλιβάνης Αχ.*, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 2008, 5 (Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ελληνικό-κοινοτικό, κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, επιμέλεια: Ελ. Αλεξανδρίδου, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2008)
- Νίκας Δημ.*, Στρατηγικές και συστήματα προστασίας στην ισχύουσα νομοθεσία για το περιβάλλον, ΝοΒ 1990, σελ. 241 επ.
- Νικολόπουλος* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 171 (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα I (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)
- Παμπούκης Κωνσταντίνος*, Οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών και η προστασία των καταναλωτών, Αρμ1985, 445 επ.
- Παναγοπούλου- Μπέκα Γιάννα*, Ο προσδιορισμός του προστατευόμενου έννομου αγαθού υπό την ονομασία «περιβάλλον», Αρμ1994, 251 επ.

Η ίδια, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος: Η πρόκληση για το ποινικό δίκαιο, το στοίχημα για την αντεγληματική πολιτική, Αρμ2011, σελ. 555 επ.

Η ίδια, Οι τελευταίες νομοθετικές πρωτοβουλίες στο χώρο της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος (Ν.4042/13.2.2012). Η στάση της νομολογίας, Ενώπιον 2012, τεύχος 66, σελ. 40 επ.

Παντελίδου Ρόη σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 579-581, 15 επ. Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)

Παπαδημητρόπουλος Αντ., Κύρος απαλλακτικών ρητρών που συμφωνήθηκαν χωρίς ατομική διαπραγμάτευση- Περί των ορίων της κατ' άρθρα 332 παρ. 2 και 334 παρ. 2 ΑΚ ακυρότητας, ΕφΑΔ 2013, 945 επ.

Παπαντωνίου Νικ., Η καλή πίστις εις το αστικόν δίκαιο, Αθήναι 1957 (Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1997)

Παπαχρήστος Αναστάσιος, Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου (Ερμηνεία κατ' άρθρον- Νομολογία), Αθήναι 1979

Περάκης Ε. εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδρίδου), 2008, 1 (Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ελληνικό-κοινοτικό, κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, επιμέλεια: Ελ. Αλεξανδρίδου, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2008)

Ο ίδιος, Η έννοια του «καταναλωτή» κατά το νέο νόμο 2251/1994, ΔΕΕ 1995, σελ. 32 επ.

Πελένη - Παπαγεωργίου Ανθή, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΖακύνθ 56/2008 Απαλλακτική ρήτρα για πραγματικά ελαττώματα του μισθίου, ΕφΑΔ 2009, σελ. 1065 επ.

Πουλιάδης Αθανάσιος, Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη διεθνή πώληση κινητών και το δίκαιο του Αστικού Κώδικα: Το ρυθμιστικό πρότυπο της ενοποίησης των συμβατικών παραβάσεων, ΕπισκΕΔ 1998, 19 επ.

Πουρνάρας σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 224-225 (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)

Πουρνάρας Ε., Η έννοια του «καταναλωτή» σήμερα ιδίως στις τραπεζικές πιστωτικές συμβάσεις υπό το πρίσμα και της υπ' αριθμ. 13/2015 απόφασης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, ΕφΑΔ 2015, σελ 1065 επ.

Πυροβέτης Μιχαήλ, Προστασία του καταναλωτή, γενικοί όροι- γενικοί καταχρηστικοί όροι των συναλλαγών με τους καταναλωτές (κατά το νόμο 2251/1994 με αναφορά στην Οδηγία 93-131 του Συμβουλίου (ΕΟΚ) της 5.4.1993 της Ε.Ε), Αρμ 1996, 299 επ.

Ρόκας Ιωάννης, Προς διαμόρφωση γενικών αρχών αδικοπρακτικής ευθύνης για τη μόλυνση του περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της θάλασσας από πετρέλαιο, ΚριτΕ 1994, 87 επ.

Ρήγας Κωνσταντίνος, Απαλλακτικής ρητρες, κύρος κατά τον ΑΚ και το Ν. 2251/1994, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012

Ο ίδιος, Κύρος των ρητρών εξαίρεσης από την ασφαλιστική κάλυψη και ποσοτικού περιορισμού της ευθύνης του ασφαλιστή. Με αφορμή τη ΜΕφαΘ 2093/2015, ΕλλΔνη 2016, σελ. 343 επ.

Ο ίδιος, Κύρος των απαλλακτικών ρητρών από την αντικειμενική ευθύνη του πωλητή συνεπεία πραγματικών ελαττωμάτων ή ελλείψεως συνομολογημένων ιδιοτήτων του πωλούμενου πράγματος, ΕφΑΔ 2012, σελ. 309 επ.

Σακκέτας ΕρμΑΚ, 837 (Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος Τόμος III, Γ Αα 1)

Σελέκος σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ 834-839 (Κεφάλαιο εικοστό ένατο- ευθύνη των ξενοδόχων) (Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Ι (άρθρα 1-946), Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας 2010)

Σπηλιόπουλος ΕρμΑΚ 538, 10-12 (Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος Τόμ. III Α, Γ 1)

Σταθόπουλος Μ. σε Γεωργιάδη- Σταθόπουλο, 332-334, 922 (Απ. Γεωργιάδης, - Μ. Σταθόπουλος, αστικός κώδιξ, κατ' άρθρο ερμηνεία II, Γενικό Ενοχικό, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Σάκκουλα, 1979)

Ο ίδιος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 1998

Σχόλιο Π.Σ.Α στην ΕφΘεσ 2476/1989, Αρμ1990, 256-257

Τασιάκας Απόστολος, Παρατηρήσεις στην ΕφΔωδ 22/2007 (Ευθύνη κατόχου ζώου), ΕφΑΔ 2009, σελ. 152 επ.

Τούσης Ανδρέας, Γενικοί Αρχαί του Αστικού Δικαίου (Μετ' εισαγωγής εις το δίκαιον εν γένει), Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήναι 1962

Ο ίδιος, Ενοχικόν Δίκαιον, Μέρος Γενικών, Αφοί Π. Σάκκουλα 1973

Τριάντος Ν, Αστικός Κώδικας, ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική βιβλιοθήκη 2010

Τριάντος Ν. - Βαφειάδου Π., Αποζημίωση από τροχαία ατυχήματα, θεωρία-νομολογία-υποδείγματα, Νομική Βιβλιοθήκη 2012

Τσαδήρας Αλέξανδρος, Παρατηρήσεις στην ΔΕΚ C-188/07, Commune de Mesquer, 24.06.2008 (Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και ο φέρων την ευθύνη για την αποκατάσταση της προερχόμενης από τα πλοία ρύπανσης), ΕΕΕυρΔ 3:2008, σελ. 543 επ. (544)

Φουντεδάκη Κατερίνα, Αστική ιατρική ευθύνη, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003

Η ίδια, εις ΔικΠροστΚαταναλωτή (επιμ.: Ελ. Αλεξανδριδου), 2008, 8 (Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ελληνικό-κοινοτικό, κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, επιμέλεια: Ελ. Αλεξανδριδου, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2008)

Φραγκίστας ΕρμΑΚ, Γεν. Εισαγ. Ενοχ. (Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος Τόμος II Ενοχικόν Δίκαιον Γενικών Μέρος, Ημίτομος Α', άρθρα 287-409, Αθήναι 1949)

Χατζηνικολάου- Αγγελίδου Ράνια, Αεροπορική Μεταφορά Επιβατών, σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις, το εθνικό και το κοινοτικό δίκαιο αεροπορικών μεταφορών, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2010

Η ίδια, Η ευθύνη του αεροπορικού μεταφορέα στην εσωτερική μεταφορά προσώπων, Αρμ 1990, 529 επ.

Χιώλος Κωνσταντίνος, Η περιβαλλοντική ευθύνη κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αρμ2011, σελ. 175

Χριστοφορίδης Χριστόφορος, Αι συμβάσεις περί της αστικής ευθύνης, ΝοΒ 1969, σελ. 1057 επ.

Χασάπης Χρήστος, Παρατηρήσεις στη ΔΕΕ υπόθ. C-497/13 απόφ. της 4-6-2015 (Δικονομική αυτονομία και αποτελεσματική καταναλωτική προστασία στη σύμβαση πώλησης καταναλωτικών αγαθών), ΕφΑΔ2015, σελ. 1177 επ.

Ψυχομάνης Σπύρος, Τραπεζικό Δίκαιο, Δίκαιο τραπεζικών συμβάσεων, Τεύχος Ι, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2008

Νομολογία

ΑΠ(ολ) 18/2015, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΑΠ(ολ) 19/2015, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, Ε7 2016/427

ΑΠ 1223/2015, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 171/2015, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 737/2014, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, ΧρΙΔ 2014/667

ΑΠ (ολ) 14/2013, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, Ε7 2013/1170, ΔΕΕ 2013/807, ΧρΙΔ 2013/606, ΕΕμπΔ 2013/647, ΕπισκΕΔ 2013/306, ΕΠΙΔΙΚΙΑ 2013/343, Αρμ2014/65, 243

ΑΠ 325/2013, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 845/2010, ΔΕΕ 2010/1198

ΑΠ 844/2010, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1039/2009, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 924/2007, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, ΔΕΕ 2008/1386

ΑΠ 1139/2006, ΧρΙΔ 2006/889

ΑΠ 850/2004, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, ΕΔΠολΔ 2004/254, ΑρχΝ 2005/93, ΧρΙΔ 2004/983

ΑΠ 498/2002, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ, Δ/νη 2003/476

ΑΠ 1473/2001, ΕΔΠολ 2003/112, Δ/νη 2003/976, ΕΔΠολ 2003/315, ΧρΙΔ 2001/795

ΑΠ 1591/2000, Δ/νη 2001/1327

ΑΠ 1038/1995, ΕΕΝ 1997 (24)

ΕφΑθ 95/2007, Δ/νη 2007/921

ΕφΑθ 4948/2004, Δ/νη 2006/933

ΕφΑθ 1083/2002, ΕΔΠολ 2004/75

ΕφΑθ 6884/2000, ΕΔΠολ 2003/107

ΕφΘεσ 794/2012, Αρμ 2012, 671

ΕφΠατρ 378/2005, ΔΕΕ 2006/415

ΕφΔωδ 92/2014, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΠΠρΑθ 2347/2001, ΧρΙΔ 2001/318

ΠΠρΠειρ 3747/2011, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ

ΜΠρΚερκ 38/2003, ΙονΕπιθΔ 2004/176

Όλες οι ανωτέρω αποφάσεις είναι δημοσιευμένες και στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

<https://lawdb.intrasoftnet.com/index.php>